

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ПАНАСЕНКО Тетяна Антонівна

УДК: 410+306.44+302.2+398.6

**КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАГАДОК
У РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ**

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
кандидат філологічних наук, доцент
Форманова Світлана Вікторівна

Одеса – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГАДКИ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	11
1.1. Історія дослідження загадок у різносистемних мовах.....	11
1.2. Семантико-етимологічне значення загадки у різносистемних мовах.....	23
1.2.1. Термін «загадка»: зміст поняття.....	23
1.2.2. Етимологія загадки.....	32
1.3. Класифікація загадок у різносистемних мовах у сучасному мовознавстві.....	37
Висновки до розділу 1.....	76
РОЗДІЛ II. СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАДКИ.....	79
2.1. Загадка як репрезентант малого фольклорного жанру в різносистемних мовах	79
2.2. Характеристика загадок у різносистемних мовах	91
2.3. Загадка як мовна гра в різносистемних мовах.....	99
2.4. Прагматичний аспект загадок у різносистемних мовах.....	110
2.5. Кроскультурні зв'язки загадок у різносистемних мовах.....	119
2.6. Мовна картина світу в загадках у різносистемних мовах.....	129
Висновки до розділу 2.....	141
РОЗДІЛ III. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ЗАГАДКИ	144

3.1. Мовленнєвий жанр загадки в світлі теорії мовленнєвих актів.....	144
3.2. Комунікативні якості мови загадок у різносистемних мовах.....	153
3.3. Діалогічна конструкція тексту загадок у різносистемних мовах.....	166
3.4. Поліфункціональність загадок у різносистемних мовах.....	178
Висновки до розділу 3	189
ВИСНОВКИ.....	191
ДОДАТОК	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	309

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається необхідністю перегляду традиційних і вироблення нових підходів щодо вивчення текстів загадок із залученням сучасних наукових парадигм у сучасному мовознавстві. Потребу комплексного дослідження українських, російських, англійських та французьких загадок у царині універсальних та унікальних явищ мовної культури зумовлює невизначеність питань про спільні та відмінні закономірності комунікативно-прагматичних особливостей енігматичних текстів.

Вивчення мовної взаємодії різносистемних мов є однією з найактуальніших проблематик компаративної лінгвістики початку XXI століття. Дослідження української, російської, англійської та французької мов для вчених становить значний науковий і практичний інтерес, адже такі розвідки створюють умови раціонального використання комунікативних одиниць у процесі вивчення неспоріднених мов, дають можливість поглибити знання про інваріантний субстрат національної ментальності.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки існує чимало праць, присвячених вивченню основних проблем семантики, стилістики та синтаксичних особливостей загадки. Але, незважаючи на те, що розробка теоретичних засад цих питань починається ще від Аристотеля і продовжується дотепер, існує значна кількість малодосліджених аспектів енігматичних текстів, серед яких постає проблема комунікативно-прагматичного потенціалу загадок, особливостей їх мовленнєвого використання в українській, російській, англійській та французькій мовах.

Останнім часом зріс інтерес науковців до поняття «загадка», що стало головною темою дискусій у мовознавстві та літературознавстві. Ґрунтовне теоретичне дослідження загадки здійснили В. П. Анікін, І. П. Березовський, А. Н. Журинський, Н. В. Захарова, Е. Г. Зубкова, Ю. Г. Ілларіонова, Е. Кьонгес-

Маранда, Н. А. Лавонен, А. К. Мойсієнко, Г. А. Онищенко, Д. М. Садовников, Е. Б. Тайлор, І. Я. Франко, Bladé, Lespy та E. Rolland.

Загадку вивчали як малу фольклорну форму (О. М. Афанасьєв), як текст-схему (Ш. Баллі, Е. Кьонгес-Маранда), як діалогічну конструкцію (Ю. І. Левін), як мовленнєве кліше (О. С. Барабаш, Е. Кьонгес-Маранда, С. Г. Лазутін, П. Маранда), але в більшості випадків дослідники зосереджували увагу на формальному описі семантичної структури, зв'язку загадок з іншими фольклорними жанрами (В. О. Дмитренко, Т. М. Ніколаєва, М. Номис, Г. А. Онищенко, Г. Л. Пермяков, М. А. Рибникова, З. К. Тарланов, А. Аарне), на семіотичній і логічній природі енігматичного тексту (З. М. Волоцька, О. В. Головачева, А. Н. Журинський, Ю. І. Левін) та функціональному призначенні загадки (М. К. Дмитренко, Н. В. Захарова, А. В. Єрема, Г. І. Мамедова, А. К. Оглобін, М. М. Пазяк, М. П. Попов, М. Н. Хмелюк, Н. Сивачук, M. Hain).

На тлі загальнонаукового інтересу до текстів загадок стає особливо помітною відсутність спеціальних праць, які зорієнтовані на дослідження енігматичних творів у різносистемних мовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри української філології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Лінгвістичні концепти в мовній свідомості і дискурсі», затвердженої вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 5 від 25 грудня 2008 р.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні комунікативно-прагматичного потенціалу загадок у різносистемних мовах, визначенні специфіки і закономірностей їхнього функціонування та побутування.

Для досягнення поставленої мети розв'язано **завдання**:

- 1) окреслити семантико-етимологічне значення загадки;

- 2) запропонувати тематичну класифікацію загадок з використанням алфавітного порядку декількох варіантів відгадок;
- 3) здійснити аналіз загадки як репрезентанта малого фольклорного та мовленнєвого жанру;
- 4) простежити наявність елементів та «механізмів» мовної гри в загадках у різносистемних мовах;
- 5) з'ясувати прагматичну скерованість загадок та визначити їхню комунікативну функцію у різносистемних мовах;
- 6) схарактеризувати вплив екстралінгвальних чинників на формування особливостей етноменталітету, віддзеркаленого у загадках.

Об'єкт дослідження – тексти загадок у різносистемних мовах як репрезентантів малого фольклорного жанру.

Предмет дослідження – особливості семантико-прагматичного вияву та комунікативних якостей загадок у різносистемних мовах.

Методи дослідження. Характер дослідження зумовлює комплексне використання різних методів, методик і прийомів аналізу. Основними методами дослідження стали структурно-типологічний та описовий – для виявлення й опису відмінностей між загадками у різносистемних мовах і об'єктивної оцінки якісних показників; лінгвокультурологічний аналіз – для системного дослідження особливостей культури, відбитої в енігматичних текстах; елементи кількісного аналізу – для встановлення частотності аналізованих загадок з конструкцією діалогу і прямої мови та одержання об'єктивних результатів дослідження. Матеріал для укладання картотеки загадок було відібрано методом суцільної вибірки.

Матеріалом дослідження стала авторська картотека (тексти українських (8000), російських (5000), англійських (1000) та французьких (1000) загадок), створена шляхом цілеспрямованого пошуку в українських, російських, англійських та французьких академічних збірниках, виданнях та електронних ресурсах, що налічує 15 000 загадок.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві досліджено загадки в українській, російській, англійській та французькій мовах; розглянуто енігматичні тексти як комунікативно організовані конструкції діалогу та прямої мови; проаналізовано загадки в українській, російській, англійській та французькій мовах з точки зору відображення в них мовної картини світу; виявлено змістові та прагматичні особливості загадок у різносистемних мовах; визначено їхню жанрово-мовленнєву організацію; уточнено та розроблено в новому аспекті алфавітно-варіативну класифікацію загадок на основі тематичної розмаїтості.

Певними елементами новизни характеризуються такі положення: встановлено кроскультурні зв'язки українських, російських, англійських та французьких загадок; виокремлено діалогічну конструкцію та конструкцію прямої мови в енігматичних текстах; виокремлено найголовнішу функцію загадок – комунікативну; визначено комунікативно-прагматичні особливості загадок у різносистемних мовах; доведено, що загадка є елементом мовної гри; простежено явище мовної гри в загадках у різносистемних мовах та схарактеризовано енігматичні твори з елементами гри слів в українській, російській, англійській та французькій мовах на основі різних типів семантико-структурних відношень у мові (полісемія, омонімія, паронімія).

Результати дисертаційного дослідження є певним внеском у розвиток таких галузей науки про мову, як загальне мовознавство, лінгвістика тексту, етнолінгвістика, лінгвостилістика, комунікативна лінгвістика й лінгвопрагматика, і сприятимуть визначенню принципів та способів упорядкування інформації в дискурсі малих фольклорних форм, а також висвітленню проблем взаємозв'язку мови й культури.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження можуть бути використані фахівцями різних галузей гуманітарних знань (фольклористами, лінгвістами, етнологами, культурологами) для подальшого вивчення загадок як мистецького явища та дослідження специфіки їхнього функціонування в сучасному мовному середовищі. Результати дослідження можна застосувати

при підготовці лекцій, семінарів та практичних занять зі стилістики української, російської, англійської та французької мов (розділи «Поетичні тропи та фігури мовлення», «Стилістика тексту», «Стилістична семантика»); теоретичної граматики (розділи «Текст» і «Дискурс»), у практиці викладання спецкурсів із компаративної та комунікативної лінгвістики, етнолінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології та стилістики фольклорного тексту, і в навчально-методичній роботі (при укладанні навчальних посібників для ВЗО та шкіл), у перекладацькій діяльності.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української філології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та на засіданнях кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, методичних семінарах та аспірантських зборах. Основні положення дисертації виголошено на 9 міжнародних, 4 всеукраїнських наукових конференціях та наукових читаннях: Міжнародній науково-практичній конференції «Сугестивні аспекти мови і проблеми мовної комунікації» (Одеса, 2007); XII Міжнародній конференції з актуальних проблем семантичних досліджень «Текст та його одиниці в аспекті різних лінгвістичних парадигм (на матеріалі української та російської мов)» (Харків, 2007); Всеукраїнській науковій конференції «Лінгвістика тексту: теорія і практика» (Херсон, 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське мовознавство: досвід і перспективи» (Одеса, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми прикладної лінгвістики» (Одеса, 2008); Міжнародній науковій конференції IV Оломоуцького симпозиуму україністів «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури» (Оломоуць (Чехія), 2008); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Текст у парадигматичному просторі сучасної лінгвістики» (Переяслав-Хмельницький, 2008); Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (Львів, 2008); III Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2009); XVIII Міжнародній науковій

конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 2009); X Міжнародній науковій конференції «Семантика мови і тексту» (Івано-Франківськ, 2009); Міжнародній науковій конференції V Оломоуцького симпозіуму україністів «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури» (Оломоуць, 2010); Наукових читаннях пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (Одеса, 2010); IV Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні орієнтири філологічної науки» (Херсон, 2010).

Публікації. Результати дослідження викладено в 11 одноосібних публікаціях, з яких 10 статей опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (321позиція) та додатка.

Загальний обсяг тексту становить 339 сторінок, основний зміст роботи викладено на 195 сторінках.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, розкрито мету і завдання роботи, її наукову новизну, теоретичне та практичне значення, визначено предмет, об'єкт та методи дослідження, подано відомості щодо апробації.

У **розділі 1. «Теоретичні засади дослідження загадки у сучасному мовознавстві»** розглянуто загальнолінгвістичні проблеми вивчення загадки, проаналізовано та розроблено класифікацію енігматичних текстів.

У **розділі 2. «Семантико-прагматичні особливості загадки»** розглянуто проблему жанру в загадці, охарактеризовано загадки у різносистемних мовах, з'ясовано їхню прагматичну скерованість, визначено загадку як мовну гру, встановлено кроскультурні зв'язки загадок у різносистемних мовах, досліджено мовну картину світу в енігматичних текстах української, російської, англійської та французької мов.

У **розділі 3. «Комунікативний аспект загадки»** проаналізовано мовленнєвий жанр загадки у різносистемних мовах; розглянуто комунікативні якості енігматичних текстів в українській, російській, англійській та

французькій мовах; виділено діалогічну конструкцію та конструкцію прямої мови загадок у мовах, що вивчаються.

У висновках наведено підсумки проведеного дисертаційного дослідження на основі узагальнення його теоретичних та практичних результатів, окреслено перспективи подальших розвідок, що підтверджує нове вирішення наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні комунікативно-прагматичного потенціалу загадок у різносистемних мовах.

У додатку покласифіковано загадки як за тематичним колом, так і за алфавітом, що дає можливість мати декілька варіантів текстів загадок до однієї відповіді.

У списку використаних джерел нараховано 321 позицію.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГАДКИ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Історія дослідження загадки

На сучасному етапі розвитку лінгвістики інтерес до дослідження загадки не лише мовознавців, а й дидактів незначний. В україністиці дослідження загадки, на жаль, активним не є. Побіжно торкалися цієї проблеми І. П. Березовський [31; 32], М. Дмитренко [85; 86], Ф. Євсєєв [92], А. Н. Журинський [96], Н. В. Захарова [103; 105], А. К. Мойсієнко [162], М. Номис [171], Г. А. Онищенко [175], М. М. Пазяк [179], П. М. Попов [198], Є. Приступа [203], Н. В. Салтовська [214], О. О. Селіванова [217; 219; 220], І. Я. Франко [274], Г. Швед [285].

У русистиці дослідженню загадки присвячено уваги значно більше: В. П. Анікін [5; 7], А. Н. Афанасьєв [16; 17], А. А. Бурикін [40], В. А. Василенко [43], О. М. Говоркова [64], К. О. Денисова [79], В. М. Дерibas [80], Т. Я. Єлізарєнкова [93], Ю. Г. Ілларіонова [112], Е. Кьонгес-Маранда [120; 121], М. І. Колесницька [127], Н. А. Лавонен [139], Ю. І. Левін [142; 143], В. В. Митрофанова [155; 156; 157; 158], Г. В. Насибуліна [163], М. А. Рибникова [210; 211], Д. М. Садовников [212], В. Г. Сибірцева [230], С. П. Соловйова-Ойунська [242], М. Н. Сперанський [244], а також В. С. Філіппов [267], І. А. Худяков [281] та ін.

У порівнянні з українськими та російськими загадками англійські енігматичні твори досліджені недостатньо (Е. Г. Зубкова [110], [114], Е. Б. Тайлор [250]), оскільки їх відносять не до англійського фольклору, а вони є частиною староанглійської поезії. Дослідженню французьких загадок достатньої уваги не приділено, існують поодинокі розвідки: Bladé [299], Lespy [315], E. Rolland [319].

Незважаючи на побутування загадок серед найширших верств народу з давнини, їх збирання і вивчення, зокрема в Україні, розпочалося ще в ХІХ

столітті. Уперше незначну кількість українських народних загадок було опубліковано в книзі М. Лучкая «Grammatica Slavo-ruthena», виданій 1830 року в Будапешті; потім у статті І. І. Срезневського «Взгляд на памятники украинской народной словесности» («Ученые записки Московского университета», 1834, ч. VI, №4, ст. 148-149). Це були принагідні записи популяризаторського характеру.

Українська фольклористика середини і другої половини ХІХ століття відзначалась плідною роботою збирачів усіх жанрів народнопоетичної творчості, зокрема загадок. На кінець ХІХ століття було зібрано значну кількість українських народних загадок, зроблено окремі спостереження про жанрові особливості і своєрідність побутування загадок, хоч наукове вивчення та теоретичне осмислення особливостей цього жанру було ще недостатнім. У 20-х роках ХХ століття записування з народних уст фольклорних творів силами учнів і вчителів набуло небувалого розвитку.

О. Потебня у праці «Объяснения малорусских и средных народных песен» [200] наводить цікаві, хоча і принагідні, як зазначає І. Білецький, спостереження щодо характеру художнього образу в загадці та ролі загадки в творах інших жанрів народної поезії.

Першою дійсно науковою розвідкою про українські народні загадки стала стаття І. Франка «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних» [274]. У ній на широкому, конкретному матеріалі переконливо доводиться, що в народних загадках, які дійшли до нашого часу, завдяки особливостям їхньої художньої форми збереглися відбитки первісного світогляду людини.

Не виключав автор і можливого впливу деяких міфологічних ремінісценцій на характер образності загадок у процесі їх подальшого розвитку на більш пізніх етапах культурного життя людства, хоч в цілому загадки, які з'явилися пізніше, зростали на новій, якісно вищій основі людського буття, засвоювали кращі культурні здобутки багатьох поколінь, а тому вигідно відрізнялися від попередніх.

І. Франко підходить до аналізу цього своєрідного жанру народної творчості з конкретно-історичних умов, розглядає духовне життя народу в тісному зв'язку і взаємозумовленості з його суспільним буттям, з його історією, зауважує, що в загадках, особливо давніх за своїм походженням, «мало ... єсть елементів чисто національних», проте є багато елементів, «спільних многим народам на певній стадії розвою», – і доходить висновку, що загадки, які з'явилися пізніше, набагато цікавіші як за предметом відображення і художньою формою, так і за своїм мовним матеріалом [274:344].

Наукові розробки в царині загадки як фольклорного жанру, розпочаті І. Я. Франком, продовжили дослідники ХХ-ХХІ століть. Так, у дисертаційному дослідженні Г. О. Онищенка [175] зосереджено увагу на вивченні мовної специфіки фольклорного жанру в аспекті текстової організації української народної загадки, взаємодії синтаксичних структур та лексичних номінацій.

Зіставляючи загадки неблизькоспоріднених мов (українську та німецьку), Н. В. Захарова [106] досліджує особливості композиційно-структурної та прагматичної організації, які проявляються на рівні не лише плану вираження, а й плану змісту.

І. П. Березовський у передмові до збірника українських загадок «Загадки» [31] розглядає тематичне розмаїття цього малого жанру фольклору, здійснює їхню загальну характеристику, подає власну класифікацію за історичними періодами.

Дослідження «Когнитивные механизмы денотации украинской загадки» О. О. Селіванової [217] присвячене аналізу психокогнітивних механізмів семіозису української загадки. Авторка виділяє три головних типи її побудови: пропозиційний, образно-метафоричний та змішаний, – які зумовлюють різноманітність концептуальних фільтрів процедури відгадування. О. О. Селіванова використовує модель ментально-психонетичного комплексу як структури репрезентації знань про денотат.

А. К. Мойсієнко у праці «Світ естетичних уявлень через значення слів (із спостережень над колористикою в народній загадці)» [162] досліджує

особливості функціонування слова з колірною семантикою як важливого компонента антецедентних співвідношень зі словом-відгадкою.

К. О. Денисова [79] розглядає енігматичні тексти у зіставленні з кросвордами, виявляє їхню схожість та відмінність як у можливості кодування загадуваного об'єкту, так і виконанні функцій.

С. Є. Нікітіна [168], у свою чергу, поряд із традиційністю вирізняє такі притаманні фольклорному тексту риси: еліптичність, контамінація, формульність, повтори, мовні зачини для жанрів епічного й ліричного, діалогічність.

У дослідженні «On the Defining the Riddle. The Problem of a Structural Unit» Ч. Скотт [114] визначає загадку як жанр вербального висловлення, який містить один, два або більше дескриптивних елементів. Автор відрізняє загадку від приказки термінами мовленнєвої комунікації з урахуванням ролей адресата – адресанта. Ч. Скотт підтверджує свої міркування щодо загадки як жанру вербального висловлення зіставним аналізом текстів двох загадок у термінах дескриптивних елементів, у термінах глибинних структур.

Англійський дослідник Е. Б. Тайлор [250] розглядає загадки як побудовані на старий лад задачі, на які треба дати цілком серйозні відповіді. Науковець вважає, що складання загадок настільки пов'язане з міфологічним періодом в історії, що будь-яке поетичне порівняння, якщо воно не дуже «темне й віддалене», при відомій незначній перестановці може стати загадкою.

Російська дослідниця Е. Г. Зубкова [110] викладає основні принципи втілення наївної мовної картини світу в англосаксонській загадці на семантичному рівні, де складний знак загадки функціонує щодо представленого відгадкою денотата. Розглядаються лінгвосоціотичні засоби фіксації таких особливостей давньоанглійської загадки, як синкретизм, вибірковість, аксіологічність, антропометричність і системність опису предметів і явищ навколишньої дійсності.

Французький дослідник Е. Rolland у розвідці «Devinettes ou énigmes populaires de la France» [319] аналізує попередні дослідження загадок в

Німеччині, Англії та в слов'янських країнах, які відбулися під впливом не лише національних мотивів, а завдяки науковій зацікавленості дослідників цього жанру. Твори подаються трьома мовами: французькою, німецькою та англійською.

Майже всі мовознавці розглядали загадку як різновид образного мовлення, перш за все, метафоричного. Аристотель зазначав, що насправді ідея загадки полягає в тому, що ведучи мову про те, що насправді існує, поєднують разом з тим в єдине абсолютно неможливе [9:113-114]. Помічено, що загадка не підлягає впливам максим Явності й Релевантності, які формулюються образним мовленням, що свідчить про її відмінність від інших малих фольклорних форм [96:3].

Природа загадки містить зацікавленість своїм прихованим змістом.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Сидить дівка в темниці,*

В'яже мереживо без петель (Бджола) [31:312];

Рос.: *Рыжий молокозавод*

День жует и ночь жует:

Ведь траву не так легко

Переделатъ в молоко! (Корова) [216:63];

Англ.: *A little fellow dresses in grey,*

Hops here and there and never goes away (A sparrow) [258:32];

Фр.: *Quel oysel est-ce qui donne lait et sy vole en Pair?*

(C'est une chauvesoiris) [319:28].

В українській загадці *вулик* уподібнено до *темниці*, *бджола* – *дівка*, *стільники* – *в'язане мереживо без петель*; у російській – *корова* порівнюється із заводом, який виготовляє молоко; в англійській загадці *малий хлопчина*, *одягнений у сірий одяг*, уподібнюється *горобцю*; у французькій – *кажан* уподібнюється *віслюкові*, який краде молоко з *Паєра*. Загадані предмети відображені за допомогою інших предметів, які, в свою чергу, мають віддалену схожість з тими, про які умовчується.

Досліджуючи метафори в загадках, російський учений С. Г. Лазутін зазначає, що за способом творення та співвідношення реальних і метафоричних образів усі загадки поділяються на чотири групи [140:97], зокрема:

1) загадки, в яких один предмет співвідноситься з будь-яким одним метафоричним предметом:

Укр.: *Сірий бик у вікно ник (Ранок) [31:72];*

Рос.: *Зубастый крокодил все поле избородил (Борона) [216:25];*

Англ.: *This wingless bird will soar, and soon land quite safely on the Moon
(A rocket) [198:23];*

Фр.: *Quelle est la ville préférée des crémiers? (Chantilly) [301];*

Де *ранок* метафорично зображений як *бик сірого кольору*, *борона* уподібнюється *зубастому крокодилу*, а *ракета* – *безкрилій пташці*; *збиті вершки* – *місту*.

2) загадки, в яких один загаданий предмет виражається за допомогою кількох метафоричних образів:

Укр.: *Шестеро ніг, дві спини, дві руки і одна голова
(Людина на стільці) [31:314];*

Рос.: *Две ходули, два махала, Два смотрила, одно кивало
(Человек) [201:365];*

Англ.: *Four legs, but not a beast. Full of feathers, but not a bird
(A bed) [258:11];*

Фр.: *J'ai 4 pieds et une tête mais je ne marche ni ne parle. Qui suis-je?
(Un lit) [301];*

3) загадки, в яких декілька предметів виражаються за допомогою одного метафоричного образу:

Укр.: *Лежить кінь серед дороги, розкинув ноги; прийшов хлоп, сказав:
«Гоп, Боже, допоможі!» (Плуг і орач) [31:244];*

Рос.: *Вокруг пенька два щенка (Нос, глаза) [201:366];*

Англ.: *Brother Thin and Brother Thick fasten things, both small and big
(A nail and a hammer) [196:14];*

Фр.: *Quatre petites demoiselles qui courent,
Qui courent et ne peuvent s'attraper
(Les ailes d'un moulin à vent) [319:101].*

Цей метафоричний тип трапляється досить рідко;

4) загадки, в яких кілька загаданих предметів описуються за допомогою декількох метафоричних образів:

Укр.: *Поле незміряне, вівці не пораховані, пастух не згоджений
(Небо, зорі, місяць) [31:46];*

Рос.: *Есть три брата родные: один ест – не наестся,
Другой пьет – не напьется,
Третий гуляет – не нагуляется (Огонь, земля, вода) [201:350];*

Англ.: *There are two sisters in my house. One says:
«I wish the day would come. Then I can lay my burden down».
The other says: «For me the night is best.
Then it is my turn to rest» (A bed and a door) [258:11];*

Фр.: *Un père a douze fils, chacun d'eux en a trente,
Moitié blancs, moitié noirs
(L'an, les mois, les jours, les nuits) [319:1].*

Як бачимо, в українській загадці *небо, зорі та місяць* відповідно уподібнюються *полю, вівцям та пастуху*; в російській *вогонь, земля та вода* – *трьом братам: перший їсть, другий п'є, третій гуляє*; в англійській – *ліжка та двері* – *двом сестрам: одній краще день, а іншій – ніч*; у французькій – *рік, місяць, дні, ночі*, відповідно *батько, його дванадцять синів* мають по *тридцять* речей, *половина з яких світлого кольору, а інша – чорного*.

Мовлення, в якому використано загадки, надзвичайно яскраве, метафоричне, образне, сповнене експресії та семантики. Загадки містять у собі низку порівняльних ознак:

Укр.: *Не яйце – в шкарлуні, не кіт, а з вусами.*

Погане на вроду, завжди любить воду (Рак) [31:122];

Рос.: *На сучках сидят шары – посинели от жары! (Слива) [216:60];*

Англ.: *The father and the mother,
And all their little kids wear dresses
Made of silver coins or little lids (Fish) [196:30];*

Фр.: *La terre est blanche. Celui qui sème pense (Celui qui écrit) [319:106].*

Так, в українській мові *рак* прихований за описом *яйця та kota*; в російській – *сливи* – *то сині шари*; в англійській – *риба* – *то родина, одяг якої зроблено із срібних монет або маленьких кришок*; у французькій – *людина, яка пише* – *та, яка сіє та думає*.

Широке використання цього типу загадок дає можливість вважати, що будь-яка загадка є розгорнутою метафорою, проте це визначення вузьке і не охоплює усієї різноманітності відображально-зображальних засобів і поетичних форм у загадці. Загадка використовує найрізноманітніші форми тропів і прийоми інакомовлення.

Загадка – вид усної народної поетичної творчості. Вона дає поетично-умовне відображення предметів чи явищ оточуючої людину дійсності, найчастіше в інакомовній формі. Лише відчувши й зрозумівши цю поетичну умовність, можливо відгадати загадку, вловити у незвичайному, іноді навіть фантастичному художньому образі реальний життєвий сенс [155:15].

Загадка з відгадкою – це своєрідний діалог, в якому один з учасників виявляє вміння образно сприймати, відобразити й малювати світ, а інший – спостерігати, розуміти, уявляти й логічно мислити.

Про велике пізнавальне, виховне та розвивальне значення загадок писав К. Д. Ушинський у методичному poradnikу до «Рідного слова»: «Загадки я вмещав не з тією метою, щоб дитина сама відгадала загадку, хоч це може часто статися, бо багато загадок – прості; а для того, щоб дати розумові дитини корисну вправу: пристосовувати відгадку, сказану, можливо, вчителем до загадки і дати привід до цікавої та корисної бесіди, яка закріпиться в розумі дитини саме тому, що мальовнича і цікава для неї загадка заляже міцно в її пам'яті, приєднуючи до себе й усі пояснення, до неї прив'язані... Одне слово, я дивився на загадки як на мальовничий опис предмета» [265:427-428].

У народнопоетичній творчості загадки посідають одне з важливих місць. Це пояснюється не стільки давністю походження творів цього жанру, скільки їхньою специфікою.

В усній творчості кожного народу загадка з давніх-давен живе і постійно розвивається, активно функціонуючи. У процесі культурно-історичного розвитку людства роль загадки дедалі увиразнювалась. Так, мисливці вдавалися до інакомовлення, сподіваючись на вдале полювання, уникали називати речі справжніми іменами, а натомість вживали якісь інші, вигадані назви, приховуючи в такий спосіб свої наміри, «притуплюючи» пильність звіра, тощо. До речі, й метафорична мова сватів на заручинах у весільній драмі, що дійшла до нас, також сягає тих давніх часів, коли всілякі обрядові дійства мали забезпечити справі добрий хід.

Глибока предметність загадок зумовлена в першу чергу тісним зв'язком цього виду художньої творчості з повсякденним життям і побутом людини, її виробничою діяльністю. Як і будь-який інший поетичний твір, повноцінна, справді художньо довершена загадка могла з'явитись лише в процесі абстрагування людського мислення, на порівняно вищому етапі розвитку культури [98:5-7]. Адже щоб створити навіть найпростішу загадку, потрібно, як слушно відзначив відомий англійський дослідник Е. Тайлор, добре володіти здатністю абстрагування від конкретного. А щоб цей процес став загальнодоступним і перейшов просто у гру, усьому людству необхідно було пройти певний етап до глибшого пізнання світу [250:53], як-от:

Укр.: *Хоч не шию я ніколи, а голок в мене доволі (Іжак) [85:14];*

Рос.: *Не портной, а всю жизнь с иголками ходит (Еж) [201:376];*

Англ.: *He is not a tailor, but carries needles with him*

(A hedgehog) [258:30];

Фр.: *Un non tailleur, et une vie entière avec un aiguilles foule*

(Un hérisson) [301].

Так, в усіх загадках *їжачок* порівнюється із *кравцем*, який в українській загадці *ніколи не шиє*; в російській, англійській та французькій – *все життя ходить з голками*.

У давнину загадки відігравали досить активну роль у житті різних здібностей, зрілості людини, її здатності самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі [166:5].

І. П. Березовський зазначає, що з такою метою збереглися відомості про широке використання загадок у персів, арабів, індусів та інших народів. За свідченням Плутарха, часто використовували загадки давні греки, засвоюючи та закріплюючи повсякденний життєвий досвід. Важливе місце загадки посідали в житті деяких народів і пізніше: у мексиканців, вотяків (удмуртів) [32:6]. Більшість загадок у різносистемних мовах присвячено:

- **найзвичнішим предметам домашнього вжитку:** *рушнику, ложці, ножу, дверям*, наприклад,

Укр.: *Витирають залюбки ноги, руки малюки.*

Витирають щічки Павлик і Марічка (Рушник) [53:234];

Рос.: *Длиннохвостая лошадка привезла нам каши сладкой.*

Ждет лошадка у ворот – открывай пошире рот

(Ложка) [216:16];

Англ.: *I'm long and thin and made of steel I cut the mutton,*

Beaf and veal; when not in use

I lie and wait beside my owner's round white plate (A knife) [258:15];

Фр.: *Qui est-ce qui va et vient et ne change pas de place?*

(La porte) [319:71];

- **тому, що проростає на городі** – *картоплі, гарбузу, моркві, редису:*

Укр.: *Я росла в темній темниці, як зросла, взяли в світлиці.*

З мене шкуру всі деруть, мене варять, мене труть.

Пирого з мене печуть. Відгадайте, хто ж я є?

Чи ви знаєте мене? (Картопля) [262:331];

Рос.: *Золотая голова велика, тяжела.*

Золотая голова отдохнуть прилегла.

Голова велика, только шея тонка (Тыква) [216:59];

Англ.: *A golden girl sits in the darkness,*

But her hair hangs out in the sunlight (A carrot) [258:34];

Фр.: *Qui est-ce qui est blanc en dedans,*

Rouge dessus et qui a une queue verte? (Un radis) [319:56].

Призначення цих загадок не в тому, щоб закріпити в пізнанні людей властивості і якості простих і добре відомих усім предметів і речей. Загадка загадується, людина, яка відгадує, замислюється над відгадкою. Найчастіше інакомовлення переносить предмет у зовсім іншу сферу реченнєвого світу [272:168].

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Хоч і цукром звать мене, та від дощів я не розм'як.*

Солодкий я на смак, і звать усі мене ... (Буряк) [164:55];

Рос.: *Он большой, как мяч футбольный!*

Если спелый – все довольны!

Так приятен он на вкус! Это что?... (Арбуз) [216:56];

Англ.: *A young imp, he wore green. Now his age is mature.*

He wears red. And his conduct now's always demure

(A tomato) [196:46];

Фр.: *Quel est l'arbre que l'on peut tremper dans son café au lait?*

(Le pin (pain) [301].

Так, буряк в українській загадці порівнюється з цукром, тому що, по-перше, з буряку виробляють цукор, а, по-друге, він солодкий на смак. М'яч футбольний уподібнюється кавуну в російській загадці, завдяки круглій формі та відзначається приємний смак ягоди. В англійській загадці помідор зіставляється з хлопчиком-пустуном, який в молодому віці наряджався в одяг зеленого кольору, а коли став дорослішим – червоного і за характером став більш стриманим. У французькій загадці традиційна булка, яка називається «сосна», уподібнюється дереву, яке можна мочити у чащі з кавою;

Укр.: *Є сорочка в неї біла. Поносила – не схотіла.*

Є сорочка в неї чорна – також скинула учора.

У зелену вбралась нині. А вже тягне жовту з скрині!

Вередлива, як маля (Земля) [98:68];

Рос.: *Никого не родила, а все матушкой зовут (Земля) [201:401];*

Англ.: *I can run, but I have no feet, I drink often, but do no eat.*

Certain colors I must obey, if I don't I'll have to pay

(The Earth) [3].

В українській загадці *Земля* ототожнюється з *малям*. Дитина, бавлячись з різними кольорами, забруднюється і через це змушена часто переодягатися. А насправді, зміна кольорів пов'язана із чотирма порами року: *біла сорочка – зима, чорна – весна, зелена одежа – літо, а жовта – осінь*. У російській загадці *Земля* уподібнюється *жінці*, яка нікого не народжувала, проте не та мати, яка народила, а та, яка виховала. В англійській загадці описуються *найхарактерніші дії Землі*: може ходити, пити, проте не їсть та підкорюється певним кольорам. У французькій мові нами не знайдено вірця енігматичного тексту про Землю. Чим сміливіша видумка, тим складніша загадка для розгадування.

Загадка охоплює поетичний бік дійсності, розкриваючи конкретно реченнєве багатство того, що ми бачимо, відчуття світу природи, тих побутових предметів і явищ, які мають пряме відношення до життя й праці народу.

Отже, загадку побудовано на можливості кодування інформації (загадуваного предмета) та її декодуванні (відгадка), енігматичні твори містять такі риси, як лаконічність, формульність, метафоричність, повтори, еліптичність, кондєсованість думки, надзвичайну стійкість традицій та велику усталеність образності. Загадки, що дійшли до нашого часу, є більш творчими порівняно із загадками пізнішого походження. Нині вони побутують як засіб культурної розваги, розвитку кмітливості та мовленнєвих навичок, уважності при вивченні явищ природи, навколишнього оточення, трудової діяльності людини.

1.2. Семантико-етимологічне значення загадки у різносистемних мовах

1.2.1. Термін «загадка»: зміст поняття

Останнім часом зростає інтерес до поняття «загадка», яке стало головною темою дискусій у мовознавстві та літературознавстві, що спричинило зацікавленість проблемою визначення лінгвістичного статусу терміна «загадка».

У сучасному мовознавстві термін «енігматичний текст» спостерігаємо в працях К. О. Денисової «Структура и функции энигматического текста» [79] та Н. В. Захарової «Лінгвокультурологічні особливості українських і німецьких народних загадок : структура, семантика, прагматика» [106:65, 172]. Терміну «загадка» відповідає латинське слово *aenigma* (енігма), що дозволяє використовувати його в роботі для створення нових термінів, які б замінювали один одного. Словник іншомовних слів [234] пропонує таке визначення слова «енігматичний», від (гр., загадка) – незрозумілий, загадковий. Вважаємо доречним використання синонімічного ряду «загадка», «енігматичний текст», «енігматичний твір». У складі цього ряду слово «загадка» є основним, стрижневим.

Під «загадкою» традиційно розуміється алегоричне поетичне відтворення якого-небудь предмета або явища, що випробовує кмітливість, який відгадує [146:109]. Неодноразово здійснювалися спроби подати тлумачення загадок, що враховувало б своєрідність структури й особливості відбиття дійсності в загадках, що послужило б підставою визначити останнє як короткий, алегоричний опис якого-небудь предмета або явища, про яке потрібно довідатися й розгадати [38:134]; «зображення або вираження, що потребує розгадки, тлумачення» [174:179]; мудре поетичне вираження, в якому ознаки предмета, що загадуються, подані в зашифрованому, що відводять убік, вигляді [136:10]; алегоричне зображення якого-небудь предмета або явища на підставі подібності між схованим предметом і тим, який його замінює в загадці [36:207].

Визначення загадок, як правило, знаходимо в підручниках, хрестоматіях, посібниках, які привертають увагу тому, що укладаються спеціалістами. У посібнику української дитячої літератури (1979) пропонується таке визначення загадки: «лаконічне навмисно завуальоване визначення якогось явища чи предмета, подане в алегоричній формі» [260:40], наприклад:

Укр.: *Глянь до нього за поріг – всередині лід і сніг;*

І зима у ньому вічна, як на полюсі Північнім.

Нам назавжди оту зиму привезли із магазину

(Холодильник) [264:230];

Рос.: *А что было! А что было? Мама речку в дом пустила.*

Речка весело журчала, мама в ней белье стирала.

А потом, а потом, я купался под дождем (Душ) [216:13];

Англ.: *It is not a bush, but has leaves; it is not a shirt,*

But is sewn together; it has no tongue, but tells a tale

(A bookcase) [258:4];

Фр.: *Qu'est ce qui sort de la maison sans passer par la porte?*

(La fumée de la cheminée) [301].

Далі укладачі наголошують на психологічних особливостях дитини в умовах розгадування загадок, виділяють такі різновиди загадок, як запитання-жарти і близькі до них головоломки, шаради, як-от:

– Запитання-загадка

Укр.: *Яке слово складається з семи однакових літер? (Сім'я) [260:41];*

Рос.: *Без чего человеку жить нельзя? (Без имени) [201:468];*

Англ.: *Why are little boys and girls so expensive?*

(Because they are so dear) [258:40];

Фр.: *Qu'est-ce qui vous appartient et dont les autres se*

Servent plus souvent que vous?

(C'est votre nom, car les autres vous nomment plus souvent que vous) [319:105].

– Головоломка

Укр.: *Дві матері, дві доньки та бабуся із внучкою.*

Скільки душ в сім'ї? (Троє) [260:41];

Рос.: *В комнате четыре угла, в каждом углу по кошке,*

А против каждой кошки ещё по три кошки.

Сколько всего кошек? (Четыре) [201:478];

Англ.: *Two geese before a goose,*

And two geese behind a goose and one goose in the middle.

How many geese in all? (Three) [258:41];

Фр.: *Mon premier est le contraire de dur*

Mon deuxieme est le contraire de tôt

Mon troisieme est un chiffre Mon tout est piquant

(Moutarde (mou-tard-deux) [303].

– Шарада

Укр.: *П'ять, п'ятнадцять, без двох двадцять,*

Семеро, троє ще й малих двоє (П'ятдесят) [260:41];

Рос.: *Сто двадцать одно яйцо скольким человекам*

можно разделить поровну? (Одиннадцати) [201:477];

Англ.: *Ten fish I caught without an eye,*

And nine without a tail, six had no head,

And half of eight I weighed upon a scale.

Now who can tell me, as I ask it, how many fish were in my basket?

(None) [258:41];

Фр.: *J'ai trois têtes, trois jambes, un bras et six doigts. Qui suis-je?*

(Un menteur) [303].

Проте у посібнику більш раннього видання української дитячої літератури (1963) не подається чіткого визначення загадки, воно пояснюється описово: «Часто загадки розкривають поетичні сторони речей і явищ, привчають помічати в них яскраве, характерне, те, в чому виявляється їх своєрідність. У загадках зустрічаємо сміливу художню вигадку, яскраві деталі, широке використання засобів образності (зокрема метафор). На всьому цьому

фіксується увага дітей, що сприяє розвиткові спостережливості, пам'яті, мисленню» [34:40].

За радянських часів література подавала досить одноманітні тлумачення загадки, а на сучасному етапі ми вбачаємо розширення і поглиблення визначень дослідників щодо змісту поняття «загадка». Так, у підручнику усної народної творчості (2001) вказано: «Загадка – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього» [141:558]. Далі йде роз'яснення відповіді / відгадки, специфіки загадок, їхнього походження, їх класифікація.

У «Лексиконі загального та порівняльного мовознавства» запропоноване таке визначення: «Загадка (англ. riddle, фр. énigme, нім. ratsel) – один з найбільш своєрідних, з домінантною інтелектуальною функцією, жанрів народної творчості» [92:209-210], в якому наголошується на тому, що складність наукової дефініції загадки полягає у її смисловому тавтологізмі, позаяк загадка народжується водночас із відгадкою. Проте така конструкція не притаманна французьким загадкам.

Укр.: *У зеленому лісочку під мережаним листочком*

Червоніє невеличка спіла ягідка ... (Сунічка) [264:263];

Рос.: *Ты со мной не знаком? Я живу на дне морском.*

Голова и восемь ног, вот и весь я – ... (Осьминог) [216:72];

Англ.: *It always beats and hops; it never sleeps or stops;*

Life-long we don't part with our little ... (Heart) [258:19].

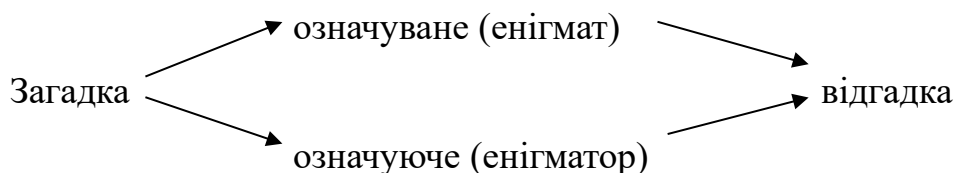
І. Березовський визначає загадки як стислі поетичні запитання, мудрі сентенції, які в «прихованій», часто нарочито завуальованій формі зображають окремий предмет чи явище через інші – на основі їх певної спорідненості, часом ледве вловимої і навіть далекої [32:7].

У російському мовознавстві дослідженню загадки приділяється набагато більше уваги. Так, найбільш просторове, яке складається з двох частин, визначення належить В. П. Анікіну: 1) формальне: загадка хитромудре запитання, яке подається у формі загадкового, короткого, як правило,

ритмічного опису якого-небудь предмета або явища; 2) зорієнтоване на функцію загадки – це поетичний хитромудрий опис якого-небудь предмета чи явища, зроблений з метою випробування кмітливості людини, рівно як і з метою прищепити їй поетичний погляд на дійсність [5:54-56]. Вчений з'ясував семантичні, міфологічні та релігійні особливості російської загадки та історію її становлення, систематизував релігійні, міфологічні й традиційно-обрядові джерела, обґрунтував історію походження кодифікованої лексики.

М. А. Рибникова зауважує, що загадка з її частковим світобаченням переважає поетичність вживання прислів'їв, що дозволяє з її загальним світоглядом постати на межі поезії і філософії [210:17]. Таким чином, загадка є коротким поетичним описом об'єкта або ситуації, заснованим на трансформованій і неповній вказівці ознак, який потребує розгадки.

У зв'язку із уведенням термінів для позначення загадки як цілісного тексту і його складових (об'єкта, що загадується, кодуєчої частини й відгадки) К. О. Денисова [79] пропонує таку схему:

Дослідниця також відзначає, що терміном «загадка» прийнято позначати й загадку як ціле, що включає відгадку; і саму загадку (тобто частину, що кодує).

У підручнику Ю. М. Соколова висловлено думку про те, що загадка може бути визначена як хитромудре питання, яке виражається у формі метафори [240:217]. Пізніше дослідники відійшли від цього визначення і лише Е. В. Померанцева звернулась до того визначення, де загадка становить собою хитромудре питання, яке найчастіше пропонується у формі метафори [208:173]. Надалі дослідники дещо переглянули визначення загадки, зосереджуючи свою увагу на тому, що загадка – то не лише запитання.

За визначенням В. Чичерова, загадка – інакомовний опис якого-небудь предмета або явища, запропоноване, як правило, у формі запитання [282:322]. Близьке йому й твердження П. Г. Богатирьова, в якому загадка є інакомовним відображенням предмета чи явища, яке пропонується розгадати [36:91].

На відміну від визначень Ю. М. Соколова та Е. В. Померанцевої, В. П. Анікін, І. Березовський, П. Г. Богатирьов, В. В. Митрофанова та В. Чичеров наголошують не лише на запитанні в загадці, а й звертають увагу на опис, відображення у питальній формі. В. В. Митрофанова зазначає про такі ж самі визначення авторів у нотатках в енциклопедіях 1952 – 1972 років [156:42].

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона загадку визначають як метафоричне вираження, де один предмет відображається за допомогою іншого, який має з попереднім хоча б якусь подібність [37:227].

Французький дослідник Е. Rolland визначає загадку як метафору або сукупність метафор, які не просто пояснюють, а описово пропонують розгадати загадуване слово, вважаючи їх розвагою [319:11].

У сучасних тлумачних словниках слово «загадка» має таке визначення: «стислий алегоричний опис подій, явищ, предметів, що їх треба впізнати, відгадати» [51:288]; «зображення або вираз, яке потребує розв'язки, тлумачення» [174:201]. Про запитання в загадках у цих визначеннях навіть не йдеться.

У словнику В. Даля наголошується на тому, що загадка є предметом, дещо загадковим, сумнівним, невідомим, що викликає зацікавленість або натяк та яку побудовано непрямою мовою, недомовками; що це короткий інакомовний (алегоричний) опис предмета, запропонований для відгадки [73:566]. Б. Грінченко у «Словнику української мови» також розглядає загадку як жанр [236:28].

Тлумачний словник А. Hornby визначає, що загадка – це питання (твердження або опис), яке передбачає ретельне обдумування людиною для того, щоб та дізналася відповіді на поставлене запитання, або розв'язання загадки [309:551].

У енциклопедії «Le petit Larousse» термін «devinette» подається як забавне запитання, за допомогою якого пропонують, як гру, знайти відповідь [314:330]. У французькій мові термін «загадка» має декілька синонімів: énigme, charade, rébus, logogriphe [313:242]. Так, «énigme» – 1) гра на кмітливість, в якій пропонується відгадати предмет за його нечітким описом за допомогою декількох слів з подвійним значенням [313:382]; 2) складне завдання; незрозумілий предмет або людина; «charade» – особлива форма загадки (d'énigme) [313:294]; «rébus» – гра, в якій слова або фрази, що розгадуються, зображено у вигляді комбінації малюнків з літерами та іншими знаками [304]; «logogriphe» – загадка, де в письмовій формі складають опис загадуваного предмета і потрібно його відгадати, виголосивши лише одне слово [304].

У словнику М. Robert загадка визначається як запитання, поставлене у незвичній формі, відповідь якого слід відгадати [318:303].

У етнокультурному словнику-довіднику В. Жайворонка зазначається: «Загадки – короткий алегоричний опис подій, предметів, явищ, які треба впізнати, відгадати» [109:231].

Досить яскраво висвітлено зміст поняття «загадка» в літературознавчому словнику-довіднику. Там зазначено, що загадка є жанром фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі. Загадка вживається не лише для активізації пізнавальних можливостей дитини (а й дорослих), практикованої етнопедагогікою, чи для гуртової розваги [147:271], як-от:

Укр.: *Пухова руденька шуба із сосни стриба на дуба,
Хвіст у неї, як мітла, а сама на зріст мала.
Очі сяють, як намисто, мов дві цяточки вогнисті.
В неї хата гарна, тиха, взимку повненька горіхів.
В лісі любить вона жити, відгадайте, хто це, діти?
(Білка) [264:295];*

Рос.: *Этот зверь живет лишь дома.
С этим зверем все знакомы.
У него усы, как спицы.*

Он мурлыча песнь поет.

Только мышь его боится...

Угадали? Это – ... (Ком) [216:63];

АНГЛ.: What animal sleeps all the winter its head hanging down?

(A bat) [258:31];

Фр.: Combien faut-il de draps, pour deux lits bien garnis?

(Il n'en faut point, puisqu'ils sont bien garnis) [319:138],

Почасти загадка містить у собі і філософський зміст:

Укр.: Тече, тече – не витече,

Біжить, біжить – не вибіжить (Річка) [264:259];

Рос.: От огня бывает и от огня сгорает (Уголь) [201:431];

АНГЛ.: What is it that gives light to the world although it is black?

(Ink) [258:5];

Фр.: Qu'est-ce que Dieu ne voit jamais,

Un roi rarement et un paysan souvent? (Son semblable) [319:109].

Чи пов'язується із міфологічним світобаченням:

Укр.: Йшла зоряниця, красна дівиця,

Через покоси, гублячи сльози...

Місяць дивився і засмутився,

Сонечко встало – слізки зібрало (Роса) [264:259];

Рос.: Шла девица из Питера, несла кувшин бисера,

Она его рассыпала, никто его не соберет:

Ни царь, ни царица, ни красная девица

(Звезды на небе) [201:351];

АНГЛ.: A thousand threads, ten thousand threads,

They fall into the river and are never seen again (Rain) [258:24];

Фр.: Mon père a une couverture

Qu'il ne peut plier,

Ma mère a une balle

Qu'elle ne peut rouler,

Ma sœur a tant d'écus

Qu'elle ne peut les porter (Ciel, Lune, Etoiles) [319:4].

В основі усіх визначень виокремлюємо такі ознаки загадок за змістом:

- хитромудрість опису;
- оформленість у вигляді питального речення;
- лаконічність;
- ритмічність.

Отже, систематизувавши подані вище визначення і характеристики тлумачення терміна «загадка», у роботі прийнято визначення загадки, що є поширеним в сучасному мовознавстві, здійснене В. В. Митрофановою. Російська дослідниця у монографії «Русские народные загадки» (1978) визначає загадку як короткий поетичний твір про явища природи і предмети, які оточують людину в її повсякденному житті, праці. Енігматичний текст спирається на інакомовність (частіше метафору у всіх її проявах), що потребує відгадки [156:133], результатом чого є формування комунікативно-прагматичної спрямованості загадок у різносистемних мовах.

Таким чином, спостерігаємо абсолютну кількісну перевагу визначення цього поняття на сучасному етапі порівняно із попередніми і більш ранніми спробами. Загадка – лінгвістична категорія, яка має чітко окреслені межі і якій притаманне лаконічне, змістовне визначення. Можна зробити умовний розподіл визначень загадки на два періоди: до 1975 (загадка не розглядається як питання) та після 1975 (чітке розмежування загадок від інших жанрів усної народної творчості). Таким чином, загадка – інакомовне, завуальоване мовлення, хитромудрий поетичний опис предмета чи явища або і питання, і опис, що приховує в собі питання (явне або закодоване), на яке потрібна відповідь.

1.2.2. Етимологія загадки

У мовознавстві є чимало праць, присвячених вивченню основних питань походження загадки. Але, незважаючи на те, що розробка теоретичних засад цієї категорії дослідження починається ще від Аристотеля і триває до сьогодні, існує значна кількість малодосліджених проблем та аспектів загадки, серед яких і питання про те, що саме включає в себе етимологія поняття «загадка». У нашому дослідженні розкрито походження слова «загадка». З цим пов'язано проблему співвідношення слова і поняття.

У народному мовленні «загадувати» означає «задумувати», «замислювати», «пропонувати дещо невідоме для розв'язування». На користь такого припущення свідчить й етимологія слова «загадка» у слов'янських народів: однокореневе слово «gadać» у польській мові означає «говорити, розмірковувати, теревенити», а «gadka» – «розмова, приказка, суперечка»; у болгарській мові «гадка» – «притча»; у чеській мові «hadati – se» – «сперечатися» [202:113].

В етимологічному словнику української мови знаходимо слов'янське слово «gadati», яке має значення «допитуватись», литовське слово «godoti» – «намагатися думати», «godyti» – «знаходити чуттям, міркувати» [91:449].

У цьому самому словнику зазначається, що «загадка» – «злінка їдка» – назву зумовлено тим, що цією рослиною ворожать (щось загадавши, зривають і втикають її в щілину хати, а потім чекають, чи розквітне) [91:220]. Спостерігаємо певну закономірність історичних змін терміна «загадка»: від містичного процесу гадання до розумового процесу розгадування – перш за все потрібно влучно й інакомовно описати предмет чи явище, потім озвучити це надбання слухачам – і, на останок, чекати на розгадку-відповідь поставленого завдання. Очевидно, лексема «загадка» – похідне утворення від слова «загадувати».

Загадка збуджує допитливість своїм прихованим змістом. В. Анікін наголошує на тому, як влучно визначив загадку сам народ: «Без обличчя в

личині» [6:54]. Предмет, який загадують, «обличчя» приховує під «личиною» – інакомовленням або натяком, непрямим мовленням.

Наприклад,

Укр.: *Ой, загляну я у гай, а там хлопців – ай-яй-яй:*

То носаті, то кирпаті, на якого не поглянь (Гриб) [70:60];

Що за дім, що за дім – що дверей немає в нім?

А якщо нема дверей – звідки стільки там людей?

Виглядають у вікно: «Йдіть дивитися кіно!»

(Телевізор) [253:112];

Рос.: *В белом сарафане стала на поляне.*

Летели синицы, сели на косицы (Береза) [216:49];

Зимой беленький, летом серенький.

Никого не обижает, а всех сам боится (Заяц) [216:62];

Англ.: *An old fellow has a hundred coats on.*

There he is, in his bed. Half-asleep.

If you risk to take off all his yellow coats,

You're certainly going to weep (An onion) [196:46];

You may boil it, you may sell it,

Dress with it a tasty salad,

But it left under a cluck,

It becomes a chick (or duck) (An egg) [196:35];

Фр.: *Quelle est la bête qui pourrait écrire,*

Si elle savait faire usage de ce qu'elle porte? (L'oie) [319:133].

Так, в українському енігматичному тексті *гриб* приховується за подобою *хлопців*; *телевізор* уподібнюється *будинку*; у російському – *береза* наче *дівчина з косами в білому сарафані*; *засць* – *біленький взимку, а влітку сіренький та всіх боїться*; в англійському – *цибуля* наче *старий дід, яйце* – *майбутнє курча або каченя*; у французькому – *гуска, тварина, яка може «писати»*.

Походження загадок пов'язане з так званим умовним мовленням, мовленням під час особливих обставин, коли людина, через існуючі поняття та

уявлення або просто через особливі життєві обставини, не могла називати речі чи явища справжніми іменами.

Яскравий зв'язок загадки з інакомовленням виявляється в образній системі. Структура загадки відображає образну структуру підставних слів. Значна кількість назв таємного мовлення позначає замовчуваний предмет шляхом вказівки (зазначення) на одну-дві зовнішні його ознаки, як-от:

Укр.: *Що це за будинок ходить без доріжки,*

Схожий він на колобок, а під дахом ріжки? (Равлик) [253:93];

Рос.: *Теремок ползет. На себе его везет*

Хозяюшка богатая, рогатая (Улитка) [216:73];

Англ.: *I met a creature on the road; on its back it had a load.*

It wasn't an ass and it wasn't a cow,

Though two horns grew on its brow (A snail) [258:30];

Фр.: *Sur les cailloux glissants*

Je me deplace lentement

Ma coquille en spirale

Est un abri genial

Qui suis-je? (Escargot) [82].

Взагалі-то, ознаками *равлика* є спіральна раковина та вусики, тому в усіх загадках вони закодовані по-різному. Так, в українській загадці: *будинок, схожий на колобок, а під дахом ріжки*; у російській – *теремок, хозяйюшка рогатая*; в англійській – *load, two horns grew on its brow*; у французькій – *coquille en spirale; deplace lentement*.

Незважаючи на свою передісторію, загадка зберегла в остаточній формі попередній безпосередній зв'язок з таємним мовленням навколо особистості, натяк за допомогою умовних назв і позначень.

Що ж до самої передачі знання від покоління до покоління, то традиція закорінена в основі побуту, життя і праці усіх народів світу. Можна з упевненістю припустити, що загадки в різносистемних мовах допомагали

засвоїти образну інакомовну систему підставних назв у традиційному умовному таємному мовленні давнини.

Очевидно, значення давнього кореня слова *«загадувати – гадати»* означало свого часу *«говорити»*. Недарма давньоруське значення слова *«гадати»* було *«давати пораду, радитися»*: *«Много гадавъ (на вече), изволиша от бога пріяти извъщеніе и положиша три жеребья на престол св. Софїи»* [73:556]. *«Загадувач»* – у народному мовленні – *людина, яка загадково спілкується*; *«загадувати»* – *«посилати, розпоряджатися, наказувати»*. Можливо, що давнє слово *«загадка»* мало пряме відношення до того, що вимовляють, кажуть, – це частина розмови.

Багато років потому, як відійшли й забулися перші звичаї, особливе *«загадкове»* мовлення натяками й інакомовленням продовжувало існувати. Це мовлення траплялося не лише в побуті, але й у військових і посольських справах, проте це було вже зовсім інше мовлення, з іншим призначенням.

Історія фольклору на ранніх ступенях розвитку обов'язково враховувала важливі моменти магії і навіть культу, але водночас вже тоді в усній творчості народу простежувався стихійний погляд на властивості й природу оточуючої дійсності, перетворювану людською діяльністю. Виділення загадки із *«загадкового»* мовлення і виникнення його як художнього явища відбулося на основі правильного пізнання дійсності.

І. Березовський зазначає, що загадки, які дійшли до нашого часу, є творчістю порівняно пізнього походження. Нині вони побутують як засіб культурної розваги, розвитку кмітливості, уважності при вивченні явищ природи, навколишнього оточення, трудової діяльності людини. У давнину ж загадки відігравали досить активну роль у житті різних народів – були засобом випробування мудрості, розумових здібностей, зрілості людини, її здатності самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі [31:7].

Порівняймо:

сучасна загадка	давня загадка
<p><i>Невеличкий я, гладенький</i> <i>Впав із гілки на горбок.</i> <i>А пройде дощик тепленький</i> <i>Тут шумітиме дубок</i> <i>(Жолудь) [262:40].</i></p>	<p><i>В хаті сорок, а надворі триста</i> <i>(Сволок і призьба) [51:14].</i></p>

Старе інакомовлення – позначення і назви – розвинулося у відображення предметів і явищ дійсності. Це відображення не простежувало ніякої іншої мети, окрім художньо-поетичної і тієї, що пов’язана із призначенням загадки як засобу випробування кмітливості й догадки [5:68].

Інакомовлення давньої загадки виникли в результаті прагнення придумати умовні назви для замовчуваних предметів і явищ дійсності. Зникає з розвитком суспільного прогресу віра в свідомі дії природи, стає зайвою старе умовне мовлення, а з нею і стара загадка [6:338]. Проте народ не полишив загадку. Зі складеної частини давнього таємного мовлення вона перетворилася в суто художнє явище зі своїми новими суспільними функціями. Між старими і новими загадками межею лягло зникнення міфологічних уявлень і понять як основи існування у побуті й праці таємничого інакомовного мовлення.

Отже, старе інакомовлення – позначення і назви – розвинулося у відображення предметів і явищ дійсності. Це відображення не простежувало іншої мети, окрім художньо-поетичної і тих, які пов’язані з призначенням загадки як засобу випробування кмітливості й догадки. Такі зміни зрозумілі: народ став дивитися на загадки, як на розвагу, й звідси її нові суто поетичні форми.

Таким чином, слово «загадка» має семантику «допитуватись», «розмірковувати», «думати». Раніше загадкам надавали суто магічного значення, аби звірі та люди не зрозуміли, про що йдеться; пізніше загадки стали засобом випробування, у наш час загадки є засобом відпочинку та розваги. Загадка не лише розвиває кмітливість та розумові здібності, а й приводить до логічного та творчого мислення. Загадки – один з популярних видів народної

творчості. Багата, різноманітна поетика загадок вивчена ще недостатньо, але уважне, цілеспрямоване і всебічне дослідження образотворчих засобів і художньої специфіки загадок може дати чимало цікавих даних для виявлення закономірностей розвитку поетичного мислення людини, для з'ясування багатьох істотно важливих питань, пов'язаних із вивченням теорії та історії народної поезії в цілому.

1.3. Класифікація загадок у різносистемних мовах у сучасному мовознавстві

Усі загадки відзначаються багатством тематики і художньої форми. Існує безліч класифікацій загадок.

Перша класифікація українських загадок належить І. Я. Франку [274], яку він здійснив у праці «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних». В основу своєї класифікації він поклав давні світоглядні уявлення слов'ян, їхні релігійні вірування, тому поділив загадки на **анімістичні**, в яких явища природи, неживі предмети, сили і явища природи представлені як живі істоти, тобто персоніфіковані або одухотворені (це загадки про небо, землю, сонце, місяць, зорю): *Тато високий, мама широка, син кучерявий, а невістка сліпа (Небо, земля, вода, ніч)* [274:337]; **зооморфічні**, в яких сили природи зображені у вигляді звірів: *Сидить півень на вербі, пустив коси до землі (Небо)* [274:337]; **антропоморфічні**, в яких явища природи і реалії дійсності порівнюються з людьми і людськими взаєминами: *Зоря-зоряниця, красна дівця, ключі погубила, сонце вкрала (Роса)* [274:338]; **четверта група**, в яких явища чи предмети порівнюються з іншими явищами чи предметами: *Прийшов хтось та й взяв щось, пішов би за ним, та не знаю за ким (Вітер)* [274:345]. Усі інші загадки І. Франко називав «штучними». Оскільки, вони можуть викликати інтерес як мовні фрази, проте не є цікавими з точки зору народного світогляду.

Інші класифікації загадок у переважній більшості побудовані за тематичним, а не історичним принципом. Так, І. П. Березовський [31] виділяв такі тематичні групи, поділяючи їх на два історичні періоди: 1) дожовтневий – Природа (Небо. Земля. Явища природи. Рослинний світ. Тваринний світ); Людина (Фізична природа людини: будова тіла, життя і смерть. Матеріальне життя людини: їжа, одяг, взуття, речі домашнього вжитку); Трудова діяльність людини (Знаряддя та засоби праці. Господарський інвентар. Трудовий процес, професії, громадське становище людини. Господарські й громадські будівлі. Речовини та матеріали. Дорога. Засоби пересування); Духовний світ людини (Освіта. Музика. Звичаї та обряди. Абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття. Головоломки, шаради та різноманітні запитання); 2) радянський – Природа; Матеріальне життя людини; Трудова діяльність людини; Різні. Включена група «Різні» вказує, що можна виділити й інші тематичні групи та підгрупи.

Але класифікація загадок за темами не єдина. Класифікацію, що спирається на будову загадок, запропонував і Ю. Левін [142:102]. В. Чичеров [282], наприклад, писав про можливість систематизувати загадки за їхньою художньою будовою: питання, метафоричні й алегоричні загадки, арифметичні, жартівливі. Ю. Ілларіонова також розподілила загадки за художньою будовою: загадки, побудовані на перерахуванні ознак предмета; загадки, побудовані на основі протиставного порівняння, та загадки метафоричні [112]. В основі різних загадок лежать різні логічні механізми. Ними визначаються типи логічних завдань і характер розумових операцій при відгадуванні.

М. Сахаров розташував загадки за нумерацією, І. Худяков [281] – за алфавітом відгадок. Д. Садовников [212] запропонував розміщувати матеріал за тематикою відгадок. Свою роль у тематичному розташуванні загадок відіграла аналогічна класифікація прислів'їв у збірці В. Даля, де серед прислів'їв зустрічаються і загадки. Тематична класифікація з того часу стала традиційною.

У дослідженні М. В. Михайлової пропонуються систематизовані класифікації загадок, які лінгвісти поділяють на три частини [159]:

1) Класифікація загадок за типом їх відгадки.

Така класифікація найбільш розповсюджена в збірниках, підручниках та посібниках. Такого роду загадки при відгадуванні мають лише одне слово:

Укр.: *Печуть мене, варять мене, їдять мене,*

Хвалять мене; а як буде моя ласка,

То буде з мене і паска (Картопля) [261:50];

Рос.: *Закопали в землю в мае и сто дней не вынимали,*

А копать под осень стали – не одну нашли, а десять! (Картофель)

[216:57];

Англ.: *What has lots of eyes but never sees? (A potato) [3];*

Фр.: *Quelle est la mer que l'on trouve aussi dans un vêtement?*

(La Manche) [301].

У деяких випадках відгадка може виступати в ролі словосполучення:

Укр.: *Лізу-лізу по залізу на м'ясну гору (Осідланий кінь) [261:264];*

Рос.: *Братьев этих ровно семь.*

Вам они известны всем.

Каждую неделю кругом

Ходят братья друг за другом.

Попрощается последний –

Появляется передний (Дни недели) [216:41];

Англ.: *With two sharp blades, assisted by two rings,*

I'm handy for cutting paper, fabric and other things

(A pair of scissors) [196:25];

Фр.: *Qui est-ce qui a la queue dans la gueule?*

(Le moulin à vent) [319:101].

2) Класифікація загадок за використанням граматичних прийомів.

До цього типу належать загадки, які потребують при розгадуванні вміння розмірковувати; загадки, в яких повідомляється інформація шляхом шуму, залишеного сліду або функції названого предмета, як-от:

Укр.: *За лісом – го-го, а в лісі – ги-ги (Горох, гриби) [98:111];*

Рос.: *Чекотунчики летят, меж собою говорят:*

«*Чи-ки-чок, чи-ки-чок*» (*Молотят цепами*) [201:406];

Англ.: *I've whiskers, I'm frisky.*

Whisk, little mice, lest I should catch you!

Please stroke my back,

I'll and won't scratch you (A cat) [196:44].

Такого роду енігматичні твори не властиві французькій мові.

Проте, обмін сигналами в тваринному та рослинному світах не збігається з людським, тому виникає складність при розгадуванні. На відміну від української та російської загадок, в англійській не простежуються ці звукові сигнали, вони узагальнені: *whisk, purr*.

3) Класифікація загадок у різних жанрах фольклору.

До цього типу входять загадки, які увійшли до складу інших жанрів фольклору, таких, як приказки, прислів'я, пісні, казки. І. П. Березовський зауважує на тому, що близькість загадок до прислів'їв та приказок зумовлюється спільністю їх походження та постійним взаємовпливом. Е. Тайлор підкреслює, що загадки з'являються в історії культури водночас з прислів'ями і довгий час ідуть поряд з ними, але, під кінець, розходяться різними шляхами [250:77].

Російський дослідник Д. Садовников розглядає загадку і прислів'я як вияв двох різних етапів розвитку людського мислення, тісно пов'язаних, проте якісно відмінних. Проводячи паралель між загадками і прислів'ями, Д. Садовников у передмові до збірника загадок писав, що у загадках відбилися погляди народу на природу й оточуючу дійсність; у прислів'ях відбилася вся життєва мудрість і моральне обличчя простолюдинів. У загадці, більш давній за формою та походженням, відкрився повний простір для творчої фантазії народу; у прислів'ї – для його здорового глузду і критики [206:258], як-от:

Укр.: *У воді не горить, у воді не тоне (Правда)* [31:195];

Рос.: *Без языка, а сказывается (Болезнь)* [201:369];

Англ.: *Goes quicker than the wind and the train (Thoughts)* [258:25];

Фр.: *Quelle est la fleur qui réfléchit le plus? (La pensée)* [301].

До яких би висновків не доходили дослідники, незаперечними лишаються постійні, органічні й тривкі зв'язки цих жанрів, що, на думку І. П. Березовського, й зумовило ідейно-художню єдність і взаємопроникнення як їхнього змісту, так і художньої форми:

Укр.: *Один пищить, а п'ять тащить (Ніс і пальці)* [31:148];

Рос.: *Пришел гость без вестей, поставили ему барана без костей:*

Гость сьт, и баран цел (Ребенка кормят грудью) [201:364];

Англ.: *The doors are open in the morning but shut at night.*

If you look into them, you see yourself inside (Eyes) [258:18];

Фр.: *Qu'est-ce que tout le monde fait à la fois? (C'est de vieillir)* [319:144].

О. О. Потебня в окремому розділі своєї праці про пісні переконливо довів, що в основі багатьох українських народних загадок лежить традиційна, спільна для багатьох жанрів народнопоетична символіка і що загадки, з точки зору своєї загальної поетики, не становлять чогось абсолютно відокремленого, повністю ізольованого, а, навпаки, – у низці моментів виявляють близькість до інших жанрів народної поезії [200:575-594].

У багатьох піснях використовувалися загадки – від простої аж до розгортання в її основі всього сюжету пісні. Наприклад, лише натякається про загадку в ліричній народній пісні «Над моєю хатиною чорна хмара встала»:

А я свому миленькому

Загадаю загадку ... [31:23].

У такого роду піснях залишився давній народний звичай – дивитись на загадування та відгадування загадок як на серйозний процес перевірки розумових здібностей людини, її вміння самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі.

Широко використовуються загадки і в інших творах, пов'язаних з народними звичаями та обрядами, зокрема, – у весільній драмі. Уже заручини з їх загадковою мовою сватів про порошу та куницю фактично були дійством, повністю побудованим на розгортанні багатой символіки загадок [31:23].

З давніх часів існував в Україні звичай загадувати загадки в числі інших масових ігор та розваг перед широким колом слухачів, молоді, наприклад, на вечорницях, про що знаходимо інформацію у творчості українських письменників-класиків: І. П. Котляревського, М. В. Гоголя та інших.

Незважаючи на те, що казка – суто епічний жанр, простежується певна спорідненість загадки і казки: розповідний початок, ставлення до дійства в тексті та розв’язка в кінці.

Розглядаючи тематичне розмаїття загадок, вважаємо, що класифікація будується на основі відгадок / відповідей. Класифікацію енігматичних творів побудовано, виходячи з нагадуваних об’єктів, що відповідає таксономії світу.

Автори підручника «Русское усное народное творчество» Н. І. Кравцов та С. Г. Лазутін (1983) наголошують на тому, що тематичне коло загадок постійно розширюється, життя відображено в загадках у найконкретніших формах прояву, у найдрібніших деталях. У загадках відобразилась неабияка спостережливість людини праці, її вміння виражати свої спостереження глибоко поетично, образно [133:86-87].

У посібнику «Українська дитяча література» (1963) пропонується така класифікація: загадки про природу; про тварин і рослин; про хатні речі; про навчання, знання, освіченість [34:41].

Укладач посібника «Русский детский фольклор» М. Н. Мельников (1987) зауважує на тому, що нові умови суспільства відобразилися на дитячому репертуарі загадок. Більшість із старого селянського життя дітям незрозуміла. Загадки, які відобразили цей побут, зникають. З традиційних побутують загадки про овочі та гриби, замки, парасольки, годинники. У різноманітних варіантах виступають загадки про книгу, радіо. Знайшли своє місце в загадках літаки, ракети, холодильники, космічні кораблі та інші нововведення нашого життя [151:102], як-от:

Укр.: З двох боків дощечки, а в середині злий тигр сидить

(Ножик складаний) [85:26];

Натискаєш кнопки на самій коробочці,

*Загуділо – і за мить можеш з другом говорити
(Телефон мобільний) [253:112];*

*Товстопуза біла пані крутить одяг в барабані
(Пральна машина) [253:92];*

*Рос.: Чудо-дворник перед нами загребущими руками
За одну минуту сгреб преогромнейший сугроб
(Снегоочиститель) [216:30];*

*Очень строгий контролер со стены глядит в упор,
Смотрит, не моргает: стоит свет зажечь
Иль включить в розетку печь – все на ус мотаает
(Электросчетчик) [216:15];*

*Наведет стеклянный глаз, щелкнул раз –
И помнит нас (Фотоаппарат) [216:36];*

АНГЛ.: When you look at it, it is not there, but it is there when you touch it.

*It's like ice that doesn't melt, and water that doesn't flow
(Window pane) [258:12];*

Have a look at this fine steed.

He looks very strange, indeed:

Eats petrol, and never grazes,

Fast along the road he races (A motor-car) [196:6];

In a ball of grass there lives this light.

It sleeps in the day-time and works at night

(An electric bulb) [196:26];

Фр.: Comment appelez-vous une Lada a Andorre? (Un miracle) [300].

У навчальному посібнику «Українська дитяча література» йдеться про надзвичайно різноманітне тематичне коло загадок, яке охоплює усі види людської діяльності, матеріальної та духовної культури народу. Важливе місце (цих загадок чи не найбільше) посідає тема природи. Про інші можливі тематичні категорії автори згадують побіжно. Особливо пропонують запитання-жарти, близькими до яких є головоломки та шаради [260:41].

Розглянемо приклади:

Яку річку можна переломити? (Прут) [31:384];

Як із трьох сірників зробити чотири? (IV) [31:385];

Літера і нота, а разом – місто-столиця (У-фа) [31:383].

У збірнику «Загадки» [98] дослідники пропонують класифікацію загадок за історичними періодами, до яких належать узагальнюючі тематичні категорії, які, у свою чергу, мають більш конкретні групи. Так, до дожовтневого періоду входить чотири тематичні категорії:

1. Природа

- Небо. Земля. Явища природи.

Наприклад:

Старий волох розсипав горох,

Не велів позбирать, став дня дожидать;

А як дня діждав, горох позбирав (Місяць і зорі) [98:46];

Кругле яйце, а на його шкарлупі горох розсипан

(Земна куля і люди) [98:52];

Хто поміст помостив

Без сокири, без гвіздків,

Без клинків, без підклинків? (Мороз) [98:57].

- Рослинний світ

Наприклад:

Був брат Кіндрат,

Попід землю пішов,

Стебелиночку найшов.

А в тій стебелинці

Мур мурував,

Сто стебелинок

Вимурував (Мак) [98:83];

Ноги на полі,

Середина надворі,

Голова на столі (Пшениця) [98:75];

- Вона червона?

- Ні, чорна.

- Чому ж вона біла?

- Тому, що зелена (Смородина) [98:100].

- Тваринний світ

Наприклад:

Як був малим, у чотири дудки грав,

А став рости – став віз вести (Віл) [98:10].

2. Людина

- Фізична природа людини (Будова тіла, життя і смерть)

Наприклад:

Стоїть дуб, на дубі гай, під гаєм моргай, під моргаєм кліпун, під кліпуном дивун, під дивуном сопун, під сопуном хапун, під хапуном трясун (Людина) [98:145];

Одного не бачу, другого не помічаю, третього не пам'ятаю (Смерть, ріст, народження) [98:157].

- Матеріальне життя людини (Їжа, одяг, взуття, речі домашнього вжитку)

Наприклад:

Повен пень головень (Галушки) [98:161];

Має крила – не літає (Капелюх) [98:170];

Чорне як сажотрус; криве як кочерга;

В парі живе, а плоду нема (Чобіт) [98:171];

Штири коні на припоні, один проти одного дивиться (Стіни) [98:172].

Трудова діяльність людини

- Знаряддя та засоби праці. Господарський інвентар

Наприклад:

Маленьке, кривеньке, попід тином лазить (Плуг) [98:222];

Сам худ, а голова з пуд (Молот) [98:232];

Хто в руки не візьме – по голові б'є (Цвях) [98:235].

- Трудовий процес, професії, громадське становище людини

Наприклад:

Чотири панночки в одну дучку плюють (Корова доїться) [98:251];

Ходить пан по лану,

Де не стане – за ним в'яне (Косар) [98:255].

- Господарські й громадські будівлі. Речовини та матеріали

Наприклад:

Стоїть пень, а в нім повно черешень (Криниця) [98:258];

Сама вода, а по воді і плава (Віск) [98:261].

- Дорога. Засоби пересування

Наприклад:

Лежить Гася, простяглася,

Як устане – неба дістане (Дорога) [98:269];

Без коліс, а їде (Човен) [98:266].

Духовний світ людини

- Освіта. Музика. Звичай та обряди

Наприклад:

Без вух, без язика - грає лучче мужика (Бубон) [98:291];

*Летів птах через божий дах на семи крилах та й зніс червоне яєчко
(Великий піст і Великдень) [98:293].*

- Абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття

Наприклад:

Хто найдальше бачить? (Розум) [98:295];

Що горить без полум'я? (Гроші) [98:299];

*Біжить дванадцять братів, один одного не годен дігнати
(Місяці року) [100:303].*

- Головоломки, шаради та різноманітні запитання

Наприклад:

Скунда скаче, ринда риє (Сорока і свиня) [98:306];

Шестеро ніг, дві спини, дві руки і одна голова

(Людина на стільці) [98:314];

У семи братів по одній сестрі. Скільки всіх? (Вісім) [98:322].

До радянського періоду входить також чотири категорії, проте вже без більш конкретних груп:

1. Природа

Наприклад:

Кругом землі ходить, але ще ні один раз кругом не обійшов

(Сонце) [98:345];

Що існує вік на волі, а кружляє вічно в полі? (Планета) [98:345];

Що літає дуже гарне,

Робить діло всім погане?

Коли раніше нас устане,

То в саду чогось не стане (Метелик) [98:349].

2. Матеріальне життя людини

Наприклад:

Огнем не запалиш, водою не погасиш (Електричка) [98:353];

Хвостом воду п'є, а дзьобом народжує (Водогін) [98:354];

Хата – не хата,

Вікон багато,

З середини взята,

М'яка, а не вата (Губка-мочалка) [98:357].

3. Трудова діяльність людини

Наприклад:

Металевий кінь у полі пасеться,

Де пройде – земля ореться (Трактор) [98:362];

Довгий хобот в нього є,

П'є не воду, а пальне,

Хоч і рук своїх не має, –

Вантаж добрий піднімає (Підйомний кран) [98:364];

У повітрі все метляється,

До землі не дотуляється.

Їде шапою безногою –

Тільки смуга йде дорогою (Велосипедист на велосипеді) [98:366].

4. Різні

Наприклад:

Хто є прикладом в житті? (Комуніст) [98:373];

По полю ходить, носом оре

І розкидає по сліду:

Одним привіт, другим біду.

Він скрізь оре: й на чужині,

І в своїй стороні;

Колись і у моїй долині

Він децю виорав мені (Ручка й перо) [98:376];

Судно під парусом на морі плаває,

Та літери лиш переставиш –

У лісі літньою порою

Мене ти там здибаєш (Бриг – гриб) [98:387].

У збірниках [31; 34; 98] вбачаємо подібність класифікацій за винятком більш детального та тематично розгорнутого опису, в яких ще подаються два періоди: дожовтневий та радянський. Крім того, у збірнику [31] відгадки подано одразу ж після тексту загадок; у збірнику [34] – за цифровим відповідником; у збірнику [98] – відгадки укладено відповідно до класифікації.

У книзі «Народ скаже – як зав'яже» [165] не подано тематичної класифікації, проте відгадки упорядковані тематично та мають цифровий порядок. Відповіді певних тематичних груп змінюють одна одну: явища природи, рослини, тварини, людина, інвентар, транспорт, освіта, абстрактні поняття, загадки-запитання, головоломки, загадки-жарти.

Наприклад:

Явища природи

6. Голуба хустина, жовтий клубок;

По хустині качається, людям усміхається (Небо і сонце);

12. Золотий пішов, а срібний прийшов (Сонце і місяць);

42. І в огні не горить, і в воді не тоне (Лід).

Рослини

80. На городі молода

Пишні коси розпліта,

У зеленій хустинки

Золоті хова зернинки (Кукурудза);

90. Товстий Гнат — при землі не знає (Буряк);

100. Біг через пліт, зачепивсь та й висить (Гарбуз).

Тварини

136. Що то воно: в воді водиться,

З хвостом родиться,

А як виростає,

Хвіст відпадає? (Жаба);

143. У воді купалася, а сухою зосталася (Качка);

167. Летить — виє,

Сіло — землю риє,

Чорне тіло, чорний вус.

Ніби справжній сажотрус (Жук).

Людина

177. Було собі два брати і обидва Кіндрати, через дорожку живуть і
один одного не бачать (Очі);

180. Повен хлівець білих овець (Зуби в роті);

185. У двох матерів по п'ятеро синів (Руки і пальці).

Інвентар

211. Стоїть на дорозі, усім заважає:

Хто йде, той штовхне,

А з дороги ніхто не прийме (Двері);

215. Що в хаті зимою замерзає, а надворі ні? (Вікно);

219. Під одним козирком чотири козаки (Ніжки стола).

Транспорт

263. Віз без коліс, а з батога сльози ллються (Човен, весло, вода);

266. Чотири брати, усі Кіндрати,

один до одного не ходять гуляти (Колеса в возі);

*269. Шість ніг, дві голови, один хвіст, чотири ока, два носи
(Вершник на коні).*

Освіта

278. Добре бачить, а сліпий (Неписьменний);

283. Хто мовчить, а всіх людей навчить? (Книжка);

284. Білий кінь по чорному полю

Залиша білий слід за собою.

З кінця в кінець скаче.

Мовчки щось усім каже (Крейда і дошка).

Абстрактні поняття

292. Що в світі найшвидше? (Думка);

293. Хто найдалше бачить? (Розум);

294. Що можна бачити з заплющеними очима? (Сон).

Загадки-запитання

300. Голі поля, мокне земля,

Дощ поливає,— коли це буває? (Восени);

303. Скільки було: баба, дві матері, дві дочки і онука? (Троє);

*305. В хлопчика стільки ж сестер, скільки й братів, а в його сестри
сестер вдвоє менше, ніж братів. Скільки в сім'ї сестер і братів? (Три сестри і
чотири брати).*

Головоломки

312. Коли сьогодні о дванадцятій годині ночі йде дощ, то чи можна сподіватися, що через сімдесят дві години буде сонячна погода? (Ні, бо тоді теж буде ніч);

314. Яких каменів немає в морі? (Сухих);

315. Хто говорить всіма мовами? (Луна).

Загадки-жарти

318. Коли небо нижче від землі? (Коли дивишся у воду);

319. Коли швець дарма шиє? (Коли забуде вузлика зав'язать);

320. Під яким кущем ховається заєць в дощ? (Під мокрим).

Фольклорист М. К. Дмитренко у збірнику «Народні загадки» [85] подає таку класифікацію: явища природи; рослинний світ; тваринний світ; загадки про людину; будівля; предмети побуту; знаряддя праці; продукти; поняття про час; загадки-запитання, загадки-жарти:

Поки батько народився, син по світу находився

(Вогонь. Вода і дим) [85:6];

Чашечка меду закопана в льодку до нового годку

(Зерно посіяне) [85:11];

Летів дід, сів на цвіт, волосинки розгортає, солоденького шукає

(Бджоли) [85:13];

Як погляну в погрібець, там лежать два ряди яєць (Зуби) [85:17];

Всім, хто прийде і відійде, руку подає (Клямка) [85:19];

Живий мертвого б'є, живий мовчить, а мертвий реве (Бубон) [85:19];

Ніг багато, а додому на спині йде (Борона) [85:25];

Маленьке озерце, а дна не видно (Молоко в чашці) [85:28];

Сім братів віком рівні, іменами різні (Дні тижня) [85:29];

Без чого не можна викопати колодязь? (Без дна) [85:30].

Проте у книзі «Народні загадки» [86] М. К. Дмитренко так класифікує ці короткі фольклорні твори:

Природа та її явища

Зимою спить, а літом шумить (Річка) [86:15].

Рослини

Хоч зубів багато маю,

Та нікого не кусаю.

Сама свиням та коровам

Я на зуби потрапляю (Кукурудза) [86:31].

Тварини

Гору за нитку повели (Верблюд) [86:49].

Людина

- Фізична природа людини, життя і смерть

Кругле озерце ніколи не замерзає (Око) [86:60];

Не золоте, а найдорожче (Життя) [86:62];

Що люблю – не куплю;

Чого не люблю – не продам (Молодість і старість) [86:63].

- Матеріальне життя людини: їжа, одяг, взуття, житло, речі

Сидить в ложці, звисивши ножці (Локшина) [86:64];

Одною дорогою пішов –

Три дороги знайшов (Одягати сорочку) [86:67];

Що то за гість, що сам себе їсть? (Свічка) [86:69].

- Трудова діяльність людини: знаряддя та засоби праці, інвентар

Зубасті, а не кусаються (Граблі) [87:83];

Горбатий біс на плечі зліз (Коромисло) [86:85];

Повна стайня гладких коней,

Прийшов сухий – повигонив (Піч, хліб, кочерга) [86:88].

- Будівлі, речовини та матеріали

Чим більше з неї береш, тим більшою вона стає (Яма) [86:89];

Не горить, а гасити доводиться (Вапно) [86:90].

- Засоби пересування

Що то за віз, що без коліс? (Сани) [86:93].

- Духовний світ людини: освіта, музика, звичаї та обряди

Без язика, а все скаже (Перо) [86:94];

За лісом, за пралісом сірі воли ревуть (Трембіта) [86:96];

Сиві воли до неба загули (Дзвони) [86:98].

- Абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття

Що найскоріше росте? (Брехня) [86:99];

По соломі ходить, а не шелестить (Тінь) [86:101].

- Загадки-запитання, головоломки, загадки-жарти

Живуть два друзи, дивляться в два круги (Очі й окуляри) [86:10];

Що серед землі стоїть? (Літера М) [86:106].

Спостерігаємо схожість українських класифікацій у виданнях [83; 84; 85; 86], проте й наявна відмінність: тематична категорія про людину в збірнику пізнішого видання ширша, але в класифікації [86] відсутня окрема категорія про трудову діяльність людини, натомість дослідник виділяє окрему категорію про загадки-питання, головоломки, загадки-жарти.

Д. М. Садовников у збірнику «Загадки русского народа» [212] поставив собі за мету усвідомити фольклор як повне та закінчене відображення народного життя, що відобразилося на його класифікації загадок: *жилище; тепло и свет; внутреннее убранство; домашнее хозяйство (утварь и посуда); пища и питье; рукоделья (пряжа, ткань, шитье); одежда и украшения; двор, огород и сад; домашние животные; упряжь и выезд; на селе; земледельческие работы; в поле; лес; на песке; вода; мир животных (звери, птицы, гады, рыбы, насекомые); люди и строение их тела; земля и небо; явления природы (погода); понятия о времени, жизни, смерти и прочее; обряды и порядки; грамота и книжная мудрость; вопросы и ответы; счет и задачи [212].*

У книзі «Пословицы. Поговорки. Загадки» [201], крім власне загадок, дослідники вносять також жартівливі питання, задачі-жарти. В. Митрофанова відзначає, що такого роду різновиди – особливі групи, близькі до загадок і тому входять до видання. А. Мартинова та В. Митрофанова подають наступну класифікацію загадок:

Небо и земля, явления природы

Бежать, бежать – не добежатъ,

Лететь, лететь – не долететь (Горизонт) [201:350].

Год и время

Годовой кусточек каждый день роняет листочок,

Год пройдет – весь лист отпадет (Отрывной календар) [201:363].

Человек

Стоят вилы:

На вилах – короб,

На коробе – гора,

На горе – два стекла (Человек) [201:365].

Домашние и дикие животные

Семьсот свистит, четыре лопотит,

Два слушают, два нюхают,

Да два за сторожа стоят (Лошадь) [201:372].

Домашние и дикие птицы

Эту птичку всякий знает:

На шесте ее дворец,

Червяков птенцам таскает

Да трещит весь день (Скворец) [201:381].

Рыбы, земноводные

Через море-океан плывет чудо-великан (Кит) [201:383].

Насекомые

Сам мал, незаметно хожу,

Но больше себя ношу (Муравей) [201:387].

Растения: лес, кусты, деревья, травы и цветы

Снесли птички синенькие яички,

Развесили по дереву:

Скорлупка мягонька,

Белок сладенький,

А желток костяной (Слива) [201:397].

Пашня, уборка урожая, покос

*Вырос в поле дом,
Полон дом зерном,
Стены позолочены,
Ставни заколочены,
Ходит дом ходуном,
На столбе золотом (Колосья) [201:403].*

Огород, овощи

*Мала малышка, зелена вина кубышка:
Не мед, не вино (Огурец) [201:413].*

Деревня, хозяйственные постройки

*Голова трясется, губы дрожат,
Зубы вертятся, а из горла белый пар валит (Мельница) [201:420].*

Крестьянский дом

Курица на курице, а хохол на улице (Изба) [201:423].

- Отопление и освещение дома

В маленьком амбаре держат сто пожаров (Спички) [201:427].

- Убранство дома

*С ногами – а без рук,
С боками – а без ребер,
Со спиной – а без живота (Стул) [201:433].*

- Посуда и утварь

Сам дубовый, пояс вязовый, а нос липовый (Бочонок) [201:440].

- Пища и питье

Деденька смеется, на нем шубонька трясется (Кисель) [201:445].

- Одежда и обувь

*Надевают для покою,
А снимают для учтивости (Халат) [201:447].*

- Инструменты, занятия и ремесла

*В воздухе кружится,
На землю упадет – запутается (Веретено) [201:453].*

- Средства передвижения

Бежит конь вороной, много тащит за собой (Паровоз) [201:458].

Оружие

Огнем дышит, пылем пышет (Ружье) [201:460].

Церковь, предметы культа

Крикнула утка на море чутко,

Слетелись детки не одной матки (Церковь, люди) [201:462].

Грамота

Сложу, вложу, за море пуцу,

Там будет говорить (Письмо) [201:464].

Разное

Не колода и не пень, а лежит целый день,

Не жнет и не косит, а обедать просит (Лодырь) [201:466].

Вопросы-шутки

До каких пор заяц бежит в лес?

(До половины леса, потом бежит из лесу) [201:468].

О буквах алфавита

Чего нет в России, найдется в Москве.

Нет в Петербурге, а видно в Неве (Буква В) [201:475].

Задачи

В каком числе столько же букв, сколько цифр в его названии?

(Сто, 100) [201:478].

Укладач російського збірника загадок М. Т. Карпенко [216] пропонує таку класифікацію загадок, розподіляючи їх на дві головні групи, в які входять підгрупи, як-от:

Человек и его дело**- Школа**

На странице букваря

Тридцать три богатыря.

Мудрецов-богатырей

Знает каждый грамотей (Алфавит) [216:6].

- Человек

На земле он всех умней,

Потому и всех сильней (Человек) [216:10].

- Профессии

Вот на краешке с опаской

Он железо красит краской;

У него в руках ведро,

Сам расписан он пестро (Маляр) [216:12].

- Наш дом

У меня знакомых – тьма,

Не могу их счесть сама,

Потому что кто пройдет,

Тот и руку мне пожмет (Дверь) [216:13].

- Наши помощники

Я под мышкой посижу

И что делать укажу:

Или разрешу гулять,

Или уложу в кровать (Градусник) [216:21].

- Техника, транспорт, сооружения

На виду у детворы

Речка прыгает с горы.

Как она не разобьется?

А река в ответ смеется:

«Я не просто прыгаю,

Я турбину двигаю!» (Плотина) [216:29].

- Связь, печать, почта

День и ночь стоит на крыше

Этот чудо-постовой:

Все увидит, все услышит,

Всем поделится со мной! (Антенна) [216:31].

- Спорт и отдых

Станут два братца

В речке купаться:

Вынырнут вместе,

Вместе нырнут –

Лодке на месте

Стоять не дадут (Весла) [216:33].

Явления природы, растительный и животный мир

- Времена года

Яростно река ревет

И разламывает лед.

В домик свой скворец вернулся,

А в лесу медведь проснулся.

В небе жаворонка трель.

Кто же к нам пришел? (Апрель) [216:40].

- Небо и земля

Через нос проходит в грудь

И обратный держит путь.

Он невидимый, и все же

Без него мы жить не можем (Воздух) [216:42].

- Вода в природе

Не проедешь, не пройдешь –

Обойдешь стороной.

И водицы не попьешь

С синеватой пленкой (Болото) [216:44].

- Явления природы

Пыль с дороги захватил,

А потом, набравшись сил,

Завертелся, закружился

И столбом до неба взвился (Смерч) [216:48].

- Лес

Будто снежный шар бела,

По весне она цвела,

Нежный запах источала.

А когда пора настала,

Разом сделалась она

Вся от ягоды черна (Черемуха) [216:51].

- Поле

Какое море за селом

Волнует ветерок?

В нем волны можно собирать,

Укладывать в мешок (Поле) [216:56].

- Огород и сад

Золотая голова

Велика, тяжела.

Золотая голова

Отдохнуть прилегла.

Голова велика,

Только шея тонка (Тыква) [216:59].

- Домашние и дикие животные

Носит серенький жилет,

Но у крыльев – черный цвет.

Видишь, кружат двадцать пар

И кричат: «Карр! Карр! Карр!» (Ворона) [216:67].

У збірнику «Русские народные загадки, пословицы, поговорки» (1990) автор подає таку класифікацію загадок: *поэзия слова; небо, земля, явления природы; вода, реки, ручьи; растения; рыбы, земноводные, пресмыкающиеся; насекомые; птицы; животные; человек; пашня, уборка урожая, покос; овощи, огород; деревня, двор, дворовое хозяйство; крестьянская изба; отопление и*

освещение избы; посуда, утварь; пища, питье; одежда, обувь, украшения; орудия труда, ремесла; музыкальные инструменты, радио; средства передвижения; оружие; церковь, предметы культа; грамота, почта; о буквах алфавита; понятия о времени [205].

У збірнику англійських загадок автор Т. А. Соловійова [258] пропонує таку класифікацію загадок:

Riddles about School

*What is it that looks like a ball,
But stands still and does not fall
Off its thin and graceful legs?
Children like to turn it round,
Rivers, mountains, lakes are found,
Countries, states and their towns
Can be seen all around (A globe) [258:3].*

Calendar Riddles

*Fat and gay, on a winter's day.
He came here with us to stay.
When he grew both sad and thin,
We brought his younger brother in.
People meet the guest with cheer,
For he brings another year (A calendar) [258:7].*

Riddles about Clothes and Other Things

*My house has four doors. I go in at one.
Then I come out at three doors at once (A shirt) [258:9].
A hundred and one brothers
Standing abreast
Tired together with a belt (A fence) [258:14].*

Riddles about Parts of Body

A little ball can reach the sky (An eye) [258:18].

Riddles about Relatives

A person looked at a portrait and said:

*“Sisters and brothers have I none,
But the man in the portrait
Is my father’s son” (I) [258:20].*

Riddles about Nature

*Higher than a house,
Higher than a tree –
Oh, whatever can it be? (A star) [258:22].*

Riddles about Trees and Plants

*In spring you’re glad to see me,
In summer I keep you cool,
In autumn I give you food,
In winter I keep you warm (An apple-tree) [258:27].*

Riddles about Animals and Birds

*Who is born with whiskers? (A kitten) [258:30];
When does a goose look like a snowball? (When it looks round) [258:32].*

Riddles about Fruits, Vegetables and Different Food-stuffs

*I’m a little country lad in a fine red coat, you see.
When they meet me, folk are glad
And always bow low to me! (A wild strawberry) [258:34];
A hundred shirts
And all without buttons.
What is it? (A head of cabbage) [258:35];
When is coffee like the earth? (When it is ground) [258:36].*

Riddles about Words and Letters

*What is the word, the first two letters of which stand for a man,
The first three for a woman, the first four for
A brave man and the whole for a brave woman? (A heroine) [258:37];
What letter is it?
The beginning of evening,*

*The end of time and space,
The beginning of every end,
And the end of every place (The lettere) [258:38].*

What and Why?

*What is the difference between a schoolmaster and an engine-driver?
(One minds the train and the other trains the mind) [258:39].*

Puzzles

*Ten fish I caught without an eye,
And nine without a tail,
Six had no head, and half of eight
I weighed upon a scale.
Now who can tell me,
As I ask it,
How many fish were in my basket? (None) [258:41].*

Книга Ю. М. Полякова «Загадки в стихах» (англійською мовою) [196] не містить наявної класифікації, проте є відповіді, в яких вбачаємо певні тематичні групи, як-от: **техніка** (*In our kitchen, all the year round, lives old Jack Frost, all safe and sound (A refrigerator) [196:17]*), **транспорт** (*Houses run upon these rails, over hills and over dales (A railway line and a train) [196:2]*); **домашні** (*Webbed red feet, a neck on hinges; with its bill it sometimes pinches (A goose) [196:34]*) та **дикі тварини** (*My beautiful tail is bushy, and the colour of it is red. I hate the idea of it being worn round your neck or upon your head (A fox) [196:12]*); **явища природи** (*It never bothers to wake us up, but in any weather and any season, we open our eyes, stretch and yawn, we rise the moment we see it is risen (The Sun) [196:21]*); **людина** (*Brother Left, and Right, his brother, hardly ever see each other. Mirrors is the only place where they're coming face to face (Eyes) [196:26]*); **рослинний світ** (*This little red lady is hard to be found, as only her green plait sticks out of the ground (A carrot) [196:46]*).

У збірнику французьких загадок E. Rolland [319] відсутня класифікація загадок, проте за допомогою відповідей спостерігаємо деякі тематичні групи:

людина (Nommez les dix arbres au haut desquels sont placés dix rochers plats? (Les doigts terminés par les ongles) [319:169]; *тварину* (Qui est-ce qui a huit pattes dont quatre s'en vont tandis que quatre restent (Un chat assis sur une chaise et qui la quitte) [319:19]; *професію* (Qui est-ce qui s'assied sans vergogne devant le roi? (Le cocher) [319:96]; *одяг* (Qu'est-ce qu'il faut à un homme gros? (Une chemise large) [319:146].

У дитячому французькому електронному збірнику [302] запропоновано наступну класифікацію:

Animaux

Qu'est ce qu'une chenille? (Un ver de terre en manteau de fourrure).

Vie de famille

Quelle phrase obtient-on en utilisant 6 fois «mé» et trois fois pas? («Mes Mémés m'aimaient mais pas papa»).

A l'école

Quel est le comble du crayon? (C'est d'avoir mauvaise mine).

Monsieur & madame

monsieur et madame vite on un fils comment s'appelle t'il? (Amine (vitamine) vite amine).

В електронному ресурсі [300] спостерігаємо сучасну розширену класифікацію французьких загадок:

Devinettes sur les Hommes

Pourquoi une «veuve noire» tue-t-elle son mele apres la fécondation? (Pour ne pas être emmerdé par les ronflements).

Devinettes sur les Femmes

– Devinettes sur les Blondes

Pourquoi lors d'un orage électrique les blondes se placent-elles toujours devant la fenêtre? (Elles veulent être sur la photo).

– Autre

Pourquoi la statue de la liberté est-elle une femme? (Parce qu'ils avaient besoin d'une tête vide pour faire un restaurant).

Devinettes sur les Différents Métiers

– Devinettes sur les Militaires

Pourquoi les gars dans l'armée sont-ils si nerveux?

(C'est parce qu'ils sont alarmés).

– Devinettes sur la Médecine

Comment appelez-vous un gars qui met ses instruments dans votre bouche?

(Un dentiste).

– Devinettes sur les Chauffeurs

Connaissez-vous l'histoire du chauffeur d'autobus?

(Moi non plus. J'étais assis à l'arrière).

– Devinettes sur les Fonctionnaires

Quel est le plus beau métier du monde?

(Les fonctionnaires. ils finissent le travail à 16h et partent à la maison à 15h).

– Devinettes sur les Avocats

Pourquoi doit-on enterrer les avocats très profondément?

(Parce que au fond, tout au fond, ils ne sont pas si mauvais que ça).

Devinettes sur la Religion

– Devinettes sur Adam et Eves

Qu'elle est la seule femme au monde à n'avoir jamais menacé son mari de retourner chez sa mère? (Eve).

– Autre

Quelle ressemblance y-a-t-il entre les couilles et les témoins de Jéhovah?

(Ils vont toujours par deux et on ne les laisse jamais entrer).

Devinettes sur les Animaux

Comment un éléphant grimpe-t-il dans un arbre?

(Il se met sur un arbuste et il attend qu'il pousse).

Devinettes sur les Personnages Célèbres

Combien faut-il de stagiaires à la Maison Blanche pour changer une ampoule?

(Aucune, elles sont toutes occupées à enfiler la douille du Président).

Devinettes sur les Véhicules

Comment appelez-vous une Lada a Andorre? (Un miracle).

Devinettes sur l'Informatique

Pourquoi acheter un Pentium? (Pour re-booter plus vite).

Devinettes Gore

Qu'est-ce qui est bleu froid et qui ne bouge plus?

(C'est un bébé qui sort du congélateur).

Devinettes Cosmopolites

A plus de 60 ans, docteur, je suis encore un Don Juan, est-ce nũfaste a mon ęge de courir aprus les femmes? (Non, de les attraper seulement!).

Devinettes sur les Ampoules

Combien de mutants faut-il pour changer une ampoule?

(Deux tiers; un, mais il n'a besoin que de 3 mains pour le faire).

Devinettes sur les Sports

Pourquoi les plongeurs plongent-ils en arriure?

(Parce que s'ils plongeaient en avant ils se prendraient le bateau).

Devinettes sur la Musique

Combien de guitaristes faut-il pour changer une ampoule?

(Douze: un pour la changer et onze pour dire qu'ils le feraient mieux).

Devinettes Absurdes

Pourquoi un chat qui entre dans une piuce regarde-t-il a droite puis a gauche?

(Parce qu'il ne peut pas regarder des deux côtés a la fois).

Devinettes sur la Logiques

Qu'est-ce qui a 132 dents et qui garde un monstre?

Ma braguette...

Qu'est-ce qui a 132 dents et 2 yeux?

Un crocodile...

Qu'est-ce qui a 34 dents et 132 yeux?

Un car de personnes âgées... (NB: 32 pour le chauffeur).

Devinettes sur le Mariage

Pourquoi un homme a oreille percée est-il prêt pour le mariage?

(Il a dūja souffert et sait acheter des bijoux).

Devinettes sur les Morts

Comment appelle-t-on des chaussures d'enterrement?

(Des pompes funubres).

Devinettes sur les Personnages de Disney

Pourquoi mickey ne mange pas donald?

(Parce qu'il préfère le Mc Donald).

Devinettes Courtes

Que faudrait-il pour réunir les Beatles? (Encore 3 cartouches).

Autre

A quoi correspond la date 1111? (C'est l'invasion des Huns).

Отже, існуючі класифікації торкаються в українській мові тематик природи (небо, земля, явища природи, рослинний та тваринний світ); людини (фізична природа людини: будова тіла, життя і смерть; матеріальне життя людини: їжа, одяг, взуття, речі домашнього вжитку); трудової діяльності людини (знаряддя та засоби праці, господарський інвентар, трудовий процес, професії, громадське становище людини, господарські й громадські будівлі, речовини та матеріали, дорога, транспорт); духовного світу людини (освіта, музика, звичаї та обряди, абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття, головоломки, шаради та різноманітні запитання, загадки-жарти); в російській – житла (тепла й світла, внутрішнього оздоблення, домашнього господарства (начиння й посуд); їжі й питва, рукоділля (пряжа, тканиня, шиття), одягу і прикрас); двору, городу і саду; свійських тварин; упряжі та виїзду; землеробських робіт (у полі, лісу, на піску); води; світу тварин (звірі, птахи, гади, риби, комахи); людини й будови тіла; землі й неба (явищ природи (погода); поняття про час (життя, смерть та інше); обрядів і порядків; грамоти й книжкової мудрості; питання й відповіді (питання-жарти); лічба і завдання; в англійській мові – школи; часу; одягу; частин тіла; родичів; природи; рослин; тварин і птахів; слів і літер; запитань; пазлів; у французькій – родини; школи; людини (чоловіки та жінки); одягу; тварин; релігії; професій; спорту; музики; абсурдних загадок. Тематичне коло

досліджених класифікацій досить розмаїте, але в українській та російській мовах переважають загадки про природу, в англійській мові – загадки-запитання, пазли, у французькій мові – абсурдні загадки.

Усна народна творчість своїм корінням сягає первісних часів, періоду творення мови, панування міфологічного світогляду. Проте загадки виникали не лише в давні часи, а творилися впродовж усього розвитку людської цивілізації. Основна частина традиційних загадок сформувалася в історичну епоху. Тематика їхня всеохопна. Все, що людина бачила, почувала, відчувала, чула, потребувало розуміння, осмислення. Логічний парадокс філософа Л. Вітгенштайна «Загадки немає» у тому плані, що сама загадка вміщує й розгадку, все ж потребує продовження парадоксу: «Загадки немає, бо є загадка» [54:4].

З точки зору свого генезису і розвитку загадки надзвичайно тісно пов'язані із суспільною практикою людини, її щоденною трудовою діяльністю, що зумовило одну з найістотніших рис цього жанру – здатність відгукуватись на все, що потрапляє у сферу спостереження людини. Особливу роль при цьому відіграють елементи нового в повсякденному житті та побуті людини, яке своєю яскравістю та незвичайністю викликає поетичну реакцію у формі загадки. Маючи глибоке коріння в буденному житті людини, у практиці її трудової діяльності, постійно збагачуючись, вдосконалюючись з точки зору змісту й художньої форми, загадки ставали здобутком народного досвіду.

Систематизувавши й узагальнивши існуючі класифікації, ми пропонуємо такі найтипівіші тематичні категорії: природа, людина, трудова діяльність людини, духовний світ людини. Предметом, об'єктом художнього відтворення тут є навколишній світ: від зоряного неба, оточуючої природи, картин виробничого та родинного побуту аж до абстрактних понять (радість, журба) та жартівливих питань (*Куди ми найбільше ходимо? (Вперед)*).

У процесі тривалого культурно-історичного розвитку людства постійно удосконалювались не лише різноманітні види усної поетичної творчості, а й умови життя та оточуючий людину навколишній світ. Таким чином загадки

постійно збагачувались, освоюючи усе нові теми, предмети та явища навколишнього речового, а також технічного світів.

Глибока предметність загадок зумовлюється перш за все тісним зв'язком цього виду художньої творчості з повсякденним життям людини, її виробничою діяльністю.

У великому циклі загадок про природу передусім відчувається прагнення людини пізнати світ за допомогою аналогій, порівнянь з іншими відомими їй предметами та явищами.

І. Я. Франко цілком справедливо вважає, що загадки про будову всесвіту за походженням найдавніші [274:333]. До них належить цикл текстів:

- про явища природи:

Укр.: *Золотий пішов, а срібний прийшов (Сонце і місяць)* [98:20];

Рос.: *Золотой ушел – серебряный пришел (Солнце и месяц)* [201:353];

Англ.: *Two sisters fair and bright always running, never meet (The Sun and the Moon)* [258:23];

Фр.: *Mon père a tant d'écus*

Qu'il ne peut les compter,

Ma mère a un si grand voile,

Qu'elle ne peut le plier.

Ma sœur a une si grosse pomme

Qu'elle ne peut la manger (Etoiles, Ciel, Lune) [319:4].

Спостерігаємо подібність близькоспоріднених мов у текстах загадок – української та російської, де явища природи зображуються однаково: *сонечко* постає перед нами як хтось *золотий*, яке змінює когось *срібного* – *місяць*, на відміну від англійського енігматичного твору, в якому *сонце та місяць* – *дві сестри*, які сяють, проте ніколи не зустрічаються, а у французькому – *зірки є знаннями; мати з великим килимом, то небо; луна, наче сестра, яка не може з'їсти яблуко*.

- про тварини:

Укр.: *Хвіст кордюком, ніс п'ятаком, ще й два ряди гудзиків*

(Свиня) [31:111];

Рос.: *Хвост крючком, рыло пяточком, в два ряда пуговицы*

(Свинья) [201:374];

Англ.: *I have a little tail. My nose is called a snout. I live on a farm.*

I can say, «Oink-oink». I am a ... (Pig) [295].

Відомо, що *свиня* – парнокопитна свійська тварина, якій властива компактна статура з характерною довгою мордою, що закінчується носом-п'яточком (*ніс п'ятаком ще й два ряди гудзиків; рыло пяточком, в два ряда пуговицы; nose is called a snout*), має невеличкий «кручений» хвіст (*хвіст кордюком; хвост крючком; a little tail*), випускає специфічні звуки («*Oink-oink*»). Як правило, свиней вирощують на фермах (*I live on a farm*).

- про рослинний світ:

Укр.: *Гарна панна, гарно вбрана; хто її розбере,*

Той від неї плакати буде (Цибуля) [98:35];

Рос.: *Скинули с Егорушки золотые перышки –*

Заставил Егорушка плакать и без горюшка (Лук) [216:57];

Англ.: *Little old uncle, dressed in brown. Take off his coat ...*

How the tears run down (The onion) [258:34];

Так, спостерігаємо подібність української, російської та англійської загадок: у діяльності людини ціль-образ (*цибуля*) розчиняється в предметі, але одночасно й предмет втрачає свою первозданну природність – він стає «олюдненим»: в українській загадці – *панночка*; в російській – *парубок*; в англійській – *дядько*. Крім того, в описі загадки звертається увага саме на зовнішній вигляд цибулі: *гарно вбрана, золотые перышки, dressed in brown, coat* та на сльози як результат процесу «очищення» цієї рослини. Щодо французьких загадок, з'ясовано, що їм не притаманна значна перевага взірців народної творчості про тваринний та рослинний світ.

У цих загадках знайшли своє відображення спостереження людини над змінами в природі протягом року, прагнення відобразити різні пори року та

характерні для кожної з них явища природи за допомогою звичних образів з повсякденного життя.

З розвитком людського пізнання, коли людина все більше відокремлювала себе з усього розмаїття предметів і явищ повсякденного життя, у важкій боротьбі за існування, у постійній праці підкоряла навколишній світ своїм інтересам, усвідомлюючи себе і своє місце в ньому, відбувається неухильне поступове збагачення художньої творчості народу, таким чином утворюється цикл загадок про людину.

Широко представлена в цьому циклі загадок сама людина, її фізична природа, їжа, житло, домашній інвентар, речі повсякденного вжитку. Для загадок цього напрямку також характерні картини-аналогії з повсякденного життя народу, які мають зорієнтувати того, перед ким ставиться загадка, «полегшити» відгадку твору. Загадки про людину та її побут – найчисленніші.

На відміну від слов'янських загадок (українських та російських) в англійських немає текстів про людину, лише про її складові (частини тіла), такі як *голова, волосся* (*Never planted, still it grows. What's the answer? Now, who knows?*) [196:25], *руки, ноги, пальці, серце, очі* (*A little ball can reach the sky*) [196:18], *ніс* (*It lives alone between two bright stars*) [258:19], *зуби, язик* (*Without it you couldn't say a word*) [258:19], *уші* (*These two brothers live not very far apart; One on the left, one on the right; but they never see each other*) [258:18].

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Стоїть два кілки, на кілках бочка, на бочці кавун,*

А на кавуні трава (Людина) [31:146];

Двадцять красних, тридцять сильних, п'ятдесят мудрих,

А сто дурних (Роки людини) [98:55];

Що лежить на дереві і кричить,

Аж доки не заткай му губу? (Дитина в колисці) [31:156];

Рос.: *Двое ходят, двое смотрят, двое болтаются,*

Один водит и показывает (Человек) [201:365];

Шелков клуб, сем дыр вокруг (Голова человека) [201:366];

Дом лубяной, хозяин немой (Ребенок в люльке) [201:364].

Загадки відзначаються значною кількістю циклу про трудовий процес, господарський інвентар, знаряддя виробництва, техніку та засоби пересування. У цих творах виразно й послідовно відбивається певна черговість, поступальність у вдосконаленні засобів виробництва. У низці цих загадок знайшли відображення не лише минулі епохи розвитку суспільства з їх мануфактурним способом застосуванням ручної праці, а й сучасні прилади та останні технології.

У досконалій художній формі загадок про людське житло, домашній інвентар, предмети щоденного користування виразно і конкретно виявляється процес історичного розвитку людства, його матеріальної культури, постійного підкорення й удосконалення речей та предметів повсякденного оточення людини, виділяються елементи нового в житті та побуті народу на певному щаблі його розвитку.

Чимале місце тут посідають також виробничі процеси, пов'язані з сільськогосподарським побутом: оранка, сівба, полоття, косовиця, молотьба, ткацтво, ковальство, кравецтво, готування їжі, а також доїння корови, рибальство, мисливство (стрільба) тощо. Безпосередньо до цих загадок примикають твори про господарський інвентар та знаряддя виробництва, речовини та матеріали, засоби пересування, дорогу.

Укр.: *Від хижки до хижки торочаться кишки (Стежка) [98:98];*

Рос.: *Не живая – а идет, неподвижна – а ведет (Дорога) [216:43];*

Англ.: *It begins just where it ends, and your lovely house there stands
(A road) [196:2];*

Фр.: *Qui est-ce qui est très-long au soleil et n'a pas d'ombre?
(Le chemin) [319:168].*

Відомо, що *дорога* – смуга, що лишається як слід після руху кого-небудь або чого-небудь. Проте, в українській загадці найхарактернішою особливістю стежки виступає її довжина (*від хижки до хижки*) та структура (*кишки*); у російській *дорога* володіє мудрістю (*ведет*), поняттю надається філософський

зміст (*не живая – а идет*); в англійській – загадуваний предмет тісно пов'язаний з домівкою (*your lovely house there stands*), та акцент робиться на тому, що він широко простягається (*it begins just where it ends*); у французькій – дорога довга (*est très-long*), та не дає тіні (*n'a pas d'ombre*).

Цілком самостійну групу становлять загадки в українській, російській та англійській мовах, в яких знайшли своє відображення абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття. Про пізній час походження цих творів свідчить, між іншим, і їхня мова. На відміну від загадок, що мають залишки давньої лексики, ці твори відзначаються чистотою й добірністю мови, чіткістю та унормованістю синтаксичних конструкцій, стилістичною стрункістю побудови. Об'єктом художнього відтворення є *голос, луна, сон, прикрість, думка, любов, радість, біда, тінь, совість* та багато іншого. Окреме місце серед українських, російських та англійських загадок цієї групи посідають твори про різні відрізки часу (рік, місяць, тиждень, доба, година та ін.) [8:340].

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Робить коло безупину, ясновиде, темно-синє*

(*Доба*) [31:379];

Рос.: *Вчера было, сегодня есть и завтра будет (Время)* [201:361];

Англ.: *A little old woman with twelve children:*

Some short, some long, some cold, some hot (A year) [258:7].

До сфери емоційного сприйняття людиною оточуючої дійсності потрапляють не лише предмети та явища навколишньої дійсності, порівняно складні поняття взаємозв'язку предметів та явищ, різні прояви її духовного життя. Усе це покликала до життя і нові теми, і більш досконалі форми художнього вислову. Проаналізувавши абстрактні поняття у текстах різносистемних мов, ми з'ясували, що вони притаманні лише загадкам, складеним українською мовою, як-от:

Що їсть без зубів? (Совість) [98:106];

Що в великій кількості мало важить? (Радість) [98:106].

Натомість пропонуємо покласифікувати загадки не лише за тематичним колом, а й за алфавітом, тим самим включаючи декілька варіантів текстів загадок до однієї відгадки. Таким чином, узагальнено категорії, які запропонував І. П. Березовський, а саме: природа, людина, трудова діяльність людини, духовний світ людини (докладніше див. Додаток).

Природа

А   *На деревах пожовтіли
Солоденькі кульки спілі.
Діти люблять їх, ще й оси,
Ці смачненькі ...*

*Сам жовтенький, соковитий
Достигає серед літа.
Він у джемі, у варенні
І солодкий і приємний*

(Абрикос)

Б   *Летіла стріла та впала в лободу;
Шукаю, та не найду.*

*Що без леза та без зуба
Розтина міцного дуба?*

*Ой за полем, за горами золота
Нагайка в'ється*

(Блискавка)

Красно, ясно в землю вросло.

Баран у коморі, а роги надворі.

Сам червоний, а чуб зелений

(Буряк)

В *Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка-семицвітка;
А де з річки воду брала,
Там коромисло зламала.*

Піднялися ворота – всьому світу красаота.

Червоні коромисла через річку повисли

(Веселка)

*Біжить кінь – не кінь, кобила – не кобила,
Матлає біла грива.*

Ішов чернець з Монастирець.

Як упав – так пропав, чорним порохом припав.

На городі здіймається, а під тином ховається

(Вихор)

Г *Ішов чернець, насипав яєць,
Нехай киплять, прийду оп'ять.*

Сидить дід над водою та й киває бородою,

Хто йде – не мине, за борідку ущипне.

*Коли був я молодим,
 Набравсь лиха та біди:
 Всяк любив мене й кохав,
 І щипав мене, й кусав.
 А коли я став старий,
 Хтось окропом обварив*

(Горох)

*Стоїть дід над дашками,
 Швиря в бабу галушками.*

Без рук, без ніг – вікна вибиває

(Град)

Отже, весь складний навколишній світ – від далеких небесних світил до речей домашнього вжитку, все безмежне море людських понять – укладено у класифікацію загадок. У загадках кодуються реалії життя та явища природи; одиниці часу; рослини; тварини; людина: її тіло, одяг, родина; їжа; предмети та знаряддя праці; заняття; ремесла; житло; худоба, абстрактні, загальні, умовні та збірні поняття; жарти, головоломки, запитання.

Таким чином, розглядаючи класифікації загадок у різносистемних мовах (українській, російській, англійській, французькій) виявлено подібні та відмінні риси їхнього укладання: розподіл деяких англійських загадок схожий з українськими та російськими; класифікація англійських загадок Ю. М. Полякова та французьких E. Rolland не містить розподілу енігматичний творів.

Аналіз збірників українських загадок, виданих 1962, 1963, 1987 та 2003 рр., надає можливість спостерігати схожість їхніх класифікацій, проте наявна й відмінність: тематична категорія про людину в збірнику пізнішого видання ширша, але в класифікації 2003 р. відсутня окрема категорія про трудову діяльність людини, натомість дослідник М. К. Дмитренко виділяє

окрему категорію, до якої входять загадки-питання, головоломки, загадки-жарти. На відміну від українських, у російських збірниках прослідковується принцип укладання загадок за групами, які, в свою чергу, не розподіляються на підгрупи, при цьому класифікації видань російських енігматичних текстів різних років суттєво не відрізняються. В англійських збірниках загадок спостерігається їхня класифікаційна подібність до українських упорядкувань. Класифікація французьких загадок відрізняється від слов'янських та англійських як за тематичним упорядкуванням (релігії, професій, спорту, абсурдних загадок), так і за її повною відсутністю.

Загадки у різносистемних мовах пов'язані з усіма жанрами фольклору. Найтипівішими тематичними категоріями є людина, її фізична природа, їжа, житло, домашній інвентар, речі повсякденного вжитку, трудовий та виробничий процеси, господарський інвентар, знаряддя виробництва, техніка і засоби пересування, проте найпоширенішою є тема природи (небо, земля, явища природи, рослинний та тваринний світ), а загадкам французькою мовою не властива тематика про рослинний і тваринний світ. Класифікуємо загадки як за тематичним колом, так і за алфавітом, що здійснює можливість мати декілька варіантів текстів загадок до однієї відповіді.

Висновки до розділу 1

Загадки мають давнє походження, їхні витoki сягають міфологічної доби, коли в основі вірувань лежали анімістичні уявлення і тотемічні погляди. Тоді утворилася певна система заборон – табу, серед яких були і словесні табу, пов'язані з вірою в магічне значення висловлювань. Загадки глибоко закорінені в побут, мають свої національні ознаки. За змістом і за формою вони досить стійкі, мало піддаються впливам і змінам, а тому включають чимало важливих свідчень про минулі часи. Оскільки ці твори, як правило, метафоричні, символічні, то в них можна віднайти не лише той зміст, який стосується конкретного явища, істоти чи предмета, але й побачити зміст новий, що

пояснює сучасне і залишається відкритим для майбутнього. Саме ця якість загадки – від фантастичного минулого, містичного до уявного прийдешнього – має приваблювати кожного.

Поетика жанру загадок в основному характеризується загально-фольклорними рисами. Найчастіше вони побудовані на основі метафори, метонімії чи розгорнутого паралелізму; основні механізми – персоніфікація, алегорія та іносказання. У мові загадок вживаються традиційні сталі епітети, порівняння, тавтологічні вислови.

Запобігаючи громіздкості використання терміна «загадка» і спираючись на термінологію лінгвістичного опису філологічного об'єкта загадки, використовуємо синонімічний ряд «загадка», «енігматичний текст», «енігматичний твір».

Існує безліч визначень загадок, проте надаємо перевагу такій дефініції: стислий, метафорично оформлений літературний твір, який потребує розмірковування й певних висновків щодо відповіді. Дотримуючись дефініції В. В. Митрофанової, визначаємо загадку як інакомовне, завуальоване мовлення, хитромудрий поетичний опис предмета чи явища, або і питання, і опис, що приховує в собі питання (явне або закодоване), на яке потрібна відповідь.

Найпоширенішою на сьогодні була і залишається тематична класифікація, за якою побудовано значну кількість сучасних збірок загадок.

В українських загадках виділено тематичну категорію про людину, окрема категорія про трудову діяльність людини, окрема категорія про загадки-питання, головоломки, загадки-жарти; у російських збірниках прослідковується принцип укладання загадок за групами, які, в свою чергу, не розподіляються за підгрупами, у деяких збірниках пропонується цифровий перелік текстів загадок; в англійських збірниках загадок спостерігаємо їхню класифікаційну подібність до українських упорядкувань. Систематизація французьких загадок різниться як за тематичною класифікацією, так і за її повною відсутністю. Французьким енігматичним творам не властива класифікація за використанням граматичних прийомів. Майже всі класифікації загадок у різносистемних мовах

упорядковані за допомогою відгадок, тобто їхнє тематичне розмаїття відповідає принципам і практиці класифікації та систематизації всесвіту.

Результати першого розділу відбито у публікаціях [182; 186; 189].

РОЗДІЛ II

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАДКИ

2.1. Загадка як репрезентант малого фольклорного жанру в різносистемних мовах

Основне завдання жанру загадки полягає в ознайомленні носія народної культури з категоріальною фольклорною системою. Однією з особливостей моделювання дійсності в досліджуваному жанрі є представлення об'єктів з урахуванням їхніх прагматичних ознак, а також зовнішніх характеристик.

Усі жанри народнопоетичної творчості живуть та розвиваються в тісному взаємозв'язку та взаємодії (В. А. Василенко [43], Т. Я. Єлизаренкова [93], В. В. Митрофанова [157; 158], Н. В. Салтовська [214], О. М. Фрейденберг [275]). Отже, загадки зазнають впливу інших жанрів і самі впливають на них. З певними жанрами зв'язок дуже тісний, з іншими – більш віддалений. Загадки можуть повністю входити до творів інших фольклорних жанрів, не втрачаючи своїх жанрових ознак, не припиняючи бути загадками і виконуючи функції, їм притаманні.

Одна з теорій про походження загадок, як жанру фольклору, не без підстав вказує на джерело їх виникнення непрямої образної мови в давньому суспільстві, коли існували деякі заборони і застереження на назву певних людей, істот, явищ тощо. Так, у народів Північної Євразії обожнювали ведмедів, які навіювали страх і шанобу одночасно і вважалися пов'язаними з предками; їх не прийнято було називати прямим словом, а лише «обхідним», часто пестливим.

У суспільствах усіх народів і часів образна мова, «говоріння загадками», вважалася ознакою мудрості. Так, у давніх греків віщування і вироки оракулів найчастіше здійснювалися у формі загадок, які нерідко передбачали декілька можливих трактованих відповідей. Освіта і філософські школи також нерідко застосовували загадки для оформлення своїх ідей.

До загадки зверталися й європейські мислителі та митці професійної літератури. Окремі загадки спостерігаємо в літературі Середньовіччя – в Київській Русі, у творчості Данила Заточника; у філософів Київської школи епохи Відродження (Іпатій Потій, Станіслав Ореховський, Іван Калімон та ін.). Особливої популярності загадки набули в XVII-XVIII ст., коли їхні літературні обробки створюють Фенелон, Буало, Руссо та ін. Нова хвиля зацікавленості загадками була пов'язана, з одного боку, з розвитком романтизму в літературі, особливо в Німеччині (Брентано, Гауфф та ін.), а з іншого – з об'єднанням з романтизмом зверненням до національного коріння, початком збирання, фіксації і публікації зразків народної творчості.

Як зазначає С. Б. Адоньєва, перебуваючи сховищем багатовікового досвіду народу, фольклор у просторі повсякденного спілкування виконує низку найважливіших функцій: когнітивних, соціальних, ідеологічних [1:312]. Серед різноманітності фольклорних форм (музичних, образотворчих) найбільш дієвим для збереження і передачі інформації про світ, поза сумнівом, є мова. Функціонуючи в межах народної культури, мова зберігає в собі певний образ світу, який одночасно надає зворотного впливу на носіїв культури, «нав'язуючи» їм вироблене століттями бачення світу. Оброблена інформація у вигляді повідомлень зберігається і передається через покоління, реалізуючись у різних жанрах. Особливим тлом фольклорних жанрів є малі жанри, до яких відноситься загадка. Цей фольклорний жанр є, на думку В. В. Митрофанової, невеликим фольклорним твором, де інакомовно подаються зображення предметів, які пропонується відгадати [156:9]. Однією зі специфічних рис жанру загадки є особливий вибір об'єктів дійсності, що беруть участь у загадуванні. Серед великого набору об'єктів до «загадкового» жанру належатимуть лише ті, які відносяться до реалій матеріального світу, мають яскраві зовнішні характеристики, виконують важливі, необхідні людині функції. Такі вимоги до об'єктів дійсності зумовлені завданням самого жанру, який полягає в навчанні категоризації дійсності, виділенні важливих з точки зору прагматики предметів і явищ, що сприяє адаптації індивідуума в суспільстві.

Через те, що загадка є пареміологічним жанром, вона відрізняється малою формою і лаконічністю змісту. На думку Г. А. Левінгтона, у зв'язку з малими жанрами виникає питання про особливий рівень кодування значень. Тексти цих жанрів у значній своїй частині виконують функцію словника мотивів, які закодовані у формі більш експліцитно, ніж в окремому слові, фразеологізмі, стежці тощо, але при цьому в більш компактній і такій, яку зручно запам'ятовувати, ніж в оповідній сюжетній реалізації мотиву [204].

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Костян-дерев'ян через гору свині гнав (Гребінець)* [98:207];

Рос.: *Зубастая пила в лес густой пошла.*

Весь лес обходила, ничего не сплила (Расческа) [216:20];

Англ.: *What is it that never uses its teeth for eating? (A comb)* [258:10];

Фр.: *Qu'est ce qui a des dents et ne mord pas? (Le peigne)* [301].

З метою збереження стислості форми в загадці використовуються такі мовні засоби, як порівняння (в українській загадці *гребінець* ототожнюється з *Костяном-дерев'яном*), метафори (в російській – *зубастая пила в лес густой пошла*), а також відзначається використання мовних одиниць, концентруючи загальнокультурні фонові значення (англійська та французька загадки).

У загадці світ зображується у своїй статичності. Т. М. Ніколаєва [169], порівнюючи загадку з прислів'ям, відзначає, що смисловим центром прислів'я є дієслово, предикат. Центр загадки – ім'я. Саме ім'я, звичайно, і відгадується, тобто це явище, предмет, феномен. У загадці виникає якийсь стоп-кадр [170:171]. У зв'язку з тим, що функція та дія об'єкта в загадці стає його властивістю, ознакою, то в енігматичному тексті часто використовуються лексичні маркери зі значенням стану: *стояти, лежати, сидіти, знаходитися, хворіти, мерзнути* або одиниці із значенням результату дії: *прийшов, пішов, знайшов, одягнув, зняв, розпустив, узяв*, а також інфінітивна одиниця *бути*.

Укр.: *Як взялась кума до діла, заспівала, зарипіла,*

Їла-їла дуб-дуб та й зламала зуб-зуб (Пилка) [98:232];

Рос.: *Древесину ест едок, сто зубов в один рядок (Пила)* [216:23];

Англ.: *It grinds quickly and chews; it bites,
But does not swallow (A saw) [258:13];*

Фр.: *Qui est-ce qui montre les dents au bois? (La scie) [319:94].*

Отже, спостерігаємо у загадках про *пилку* такі дії: в українській – *взялась, заспівала, зарипіла, їла, зламала*; в російській – *ест*; в англійській – *grind, chew, bite, swallow*; у французькій – *montre*.

Ще однією особливістю жанру загадки є одночасне співвідношення тексту загадки з предметом-заміною (об'єктом, названим у тексті загадки і тим, який замінює відгадку) і загадуваною реалією (об'єктом, названим у відгадці).

Незважаючи на те, що погляд на дійсність, закріплений у загадці, є досить статичним, низка текстів відображає деякі зміни в баченні світу, що пов'язано зі зміною життя різних народів, технічним прогресом. У традиційних українських та російських загадках, що описують артефакти (реалії побутового життя, домашнього устрою), найбільш частотними є тексти про *піч*, що обумовлено центральною роллю даного об'єкта в побутовому житті слов'янської людини, як-от:

Укр.: *Я морозу не боюся, а хто мерзне – я сміюся.*

Біля мене всі товчуться і веселі діти в'ються;

Всі до мене! Є у мене і печене, і варене (Піч) [31:183-184];

Рос.: *В избе – изба, на избе – труба.*

Зашумело в избе, загудело в трубе.

Видит пламя народ, а тушитъ не идет (Печь) [216:14].

В етнолінгвістичному словнику «Славянские древности» читаємо про те, що «вогнище», «пекти» – організуючий центр будинку, символ духовної та матеріальної єдності родичів, що живуть в будинку, джерело життя. Символічну функцію *піч* виконує і в тому відношенні, що в ній готується їжа, тобто природний продукт перетворюється на культурний об'єкт, сире – у варене, печене або смажене [291:116–117]. «Піч» символізує жіночий початок, оскільки домашній простір у росіян – кут з *піччю* (вогнищем) – утворює жіночий простір, правий бік з червоним кутом – чоловічий [Там само:116–117].

Невипадково в текстах загадок *піч* називається *баринею, бабою, панною, хазяйкою*:

Укр.: *Стоїть пані у білому жупані;*

Хто йде, до неї руки кладе (Груба) [31:185];

Рос.: *Стоит баба на юру, всяк ни вскочит, все в дыру (Печь) [81].*

Проте в текстах англійських та французьких загадок нами не було виявлено жодного прикладу із загадуваного предмета. Отже, *піч* не є яскравим предметом побуту в англійській та французькій культурах на відміну від української та російської.

У сучасних загадках відбувається десакралізація печі як основного, принципово важливого атрибуту будинку. Багато в чому це пов'язано з процесом урбанізації, розвитком сучасних технологій. У сучасних загадках найбільш поширені тексти про праску, чайник, що обумовлене частим використанням реалій, які виявляються необхідними в побуті. В описі характеристик образів цих сучасних приладів, як правило, наявний парадокс, який будується на зіставленні властивостей побутових приладів, – бути холодним і гарячим.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *У череві баня, в носі решето, на голові гудзик,*

Одна рука та й та на спині (Чайник) [85:25];

Рос.: *Из горячего колодца через нос водица льется (Чайник) [216:17];*

Англ.: *What starts with T, ends with T and is full of T? (A teapot) [99].*

Завдяки наявності лексичних одиниць *баня, гарячий* в українській та російській загадках актуалізується властивість об'єкта *заподіювати біль, бути гарячим, парувати*, на відміну від англійської загадки, де у складній закодованій смисловій інформації (літера *T*) приховується проста відгадка. У французьких енігматичних текстах нами не було знайдено жодного прикладу про речі домашнього вжитку.

Для кожного класу об'єктів виділяється свій власний набір властивостей (фасети – термін А. Вежбицької [49] – Т. П.), які репрезентують ці об'єкти з різних сторін. Фасета, у нашому розумінні, є категорією, що позначає яку-

небудь ознаку об'єкта (значуща його наявність або відсутність). У загадці нами були виявлені фасети, що найчастіше трапляються та використовуються в тексті для представлення того або іншого об'єкта. Багато в чому це залежить від природи об'єкта, чи є він натурфактом (явища природи, домашні тварини та рослини) або артефактом. У класі натурфактів у традиційних текстах найбільш частотними виявилися фасети: функція, дія і зовнішній вигляд, наприклад:

Укр.: *Без рук, без ніг – хату відчиняє (Вітер)* [31:70];

Рос.: *Без рук, без ног, а дверь открывает (Ветер)* [201:354];

Англ.: *What is without hands and without feet, without head or body,
But can open the door? (The wind)* [258:24];

Фр.: *Qui peut passer en face du soleil sans faire ombre? (Le vent)* [319:7].

Так, простежуємо типовість текстів загадок усіх мов, де функцією вітру є розповсюдження потоку повітря, дія – долати перешкоди на своєму шляху (*відчиняє, открывает, open, passer*), зовнішній вигляд – істота без тіла (*без рук, без ніг; без рук, без ног; without hands and without feet, without head or body; sans faire ombre*).

Проте в групі загадок, присвячених явищам природи (павутина, сніжинка, бурулька) за частотністю використання було виділено фасету «опис зовнішнього вигляду». Зовнішній вигляд описувався цілком. Таке представлення загадуваної реалії в тексті загадки, на погляд М. О. Смоляр [237], відображає своєрідну автономність об'єктів, позначених у відгадці, від діяльності людини. Відбувається формування швидше «споглядальної», ніж активної позиції людини відносно досліджуваних загадуваних реалій. Стороння позиція людини як спостерігача за явищами природи виражається в тому, що моделюється ситуація непричетності людини до виникнення цього об'єкта.

Укр.: *На потолку в уголку висить сито, не руками звито
(Павутина)* [31:176];

Рос.: *На потолке, в уголке висит сито, не руками свито
(Паутина)* [201:389];

Англ.: *There hangs a sieve, made by no man's hands (The web)* [258:33];

Фр.: *Qui a une grande queue
Et une petite tete?
Qui saute d'arbre en arbre
Et cherche des noisettes? (Un ecureuil) [82].*

Як бачимо, на відміну від французької мови, як в українській, російській, так і в англійській загадках простежується абсолютна подібність стилістичної, семантичної та синтаксичної структури загадуваного предмета з урахуванням зовнішніх особливостей.

У сучасних текстах найчастішими актуалізованими фасетами, як і в традиційних загадках, стали зовнішній вигляд, опис частин цілого, дія (образ дії і результат), функція. Переважання фасет опису зовнішнього вигляду і опис частин цілого приводить до думки про те, що для сучасної культури багато об'єктів дійсності, які належать до класу натурфактів, оцінюються людиною за зовнішніми характеристиками. Функціональні характеристики стають другорядними, що багато в чому обумовлено зміною життя, переходом на новий етап розвитку суспільства.

У класі артефактів у традиційних і сучасних текстах були використані фасети: функція, дія (образ дії і результат), зовнішній вигляд. Для артефактів властиве представлення об'єктів через опис їх функціональних особливостей (дія, образ і результат дії) і менш – зовнішніх характеристик. Частотність ознак, що розподіляються за фасетами, свідчить про найбільшу значущість тієї або іншої характеристики предмета в народному уявленні. Порядок дотримання фасет не є вільним, а витікає з внутрішньої логіки поняття і тому схема дефініції є одночасно гіпотезою про когнітивну структуру поняття [22:93]. Крім того, частотність ознак обумовлена тією або іншою точкою зору, під якою мається на увазі суб'єктивно-культурний чинник, що визначає спосіб говоріння про об'єкт, у тому числі категоризацію об'єкту, про вибір ознак, які приписуються предмету в конкретних висловах і закріплені в значенні [22:89].

Прийнята точка зору відповідає в мові комплексу обмежень, напрямків значень, що наповнюють лексичні одиниці. Вибір точки зору обумовлює

оперування певними категоріями, що виділяють в об'єкті такі ознаки, які будуть найбільш актуальними й придатними, а також будуть виконувати розрізнявальну функцію, відрізняючи одну точку зору від іншої.

Загадка підкреслює ту чи іншу особливість предмета, змушує більш уважно його розглянути, вказує на його схожість з іншими, на перший погляд, несхожими, далекими предметами або явищами. У більшості випадків загадка поетизує предмет, добирає йому яскраве поетичне уподібнення, змушує побачити незвичайні сторони предмета [156:5-11].

Основне призначення жанру загадки в тому, що вона розвиває в людині здогадку, кмітливість [272:168]. Точніше буде сказати, що загадка є складним питанням, яке подано у формі заплутаного короткого, як правило, ритмічно організованого опису якого-небудь предмета чи явища. Таким уявляємо собі формальне визначення жанру загадки. Спостерігаємо подібність загадок у вигляді запитання в різносистемних мовах.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Що мовчить, а розуму вчить? (Книжка)* [31:286];

Рос.: *Какую траву и слепой знает? (Крапива)* [201:400];

Англ.: *Who is very long and thin with a big and heavy head?*

(A hammer) [258:15];

Фр.: *Qu'est-ce qui enseigne sans parler? (Un livre)* [319:168].

Розгляд дійсності, який слугує основою загадок, законів їхньої побудови, ритміки, дозволяє визначити загадку як жанр усної народної творчості.

Процес формування загадки як художнього жанру варто пов'язати з розвитком правильного погляду людства на дійсність тому, що пізня загадка, яка допускає ясно усвідомлювану поетичну умовність у зображенні, неможлива.

Укр.: *Сонце луг поцілувало – все довкола жовте стало.*

Добре сонечко пригріло – жовта фарба посіріла.

Літній вітерець повіяв – сірий килимок розсіяв

(Кульбаба) [253:63];

Рос.: *Голова огнем пылает, тело тает и сгорает.*

Я полезной быть хочу: лампы нет – я посвечу (Свеча) [216:15];

Англ.: *He is not French, he is not Greek:*

He tells us how to write and speak.

But in a language not our own –

Which none of us could do alone (A teacher) [258:5];

Фр.: *Quelle est la boisson qui n'aime pas attendre?*

(Le citron pressé) [301].

Основу загадки становлять інакомовність і хитромудрість, а поетичність є її невід'ємною ознакою. Крім того, вчені відзначають такі властивості, як метафоричність, чіткість композиційної та ритмічної структур, стислість, предметність опису.

Складається враження, що трактування загадки як «зображення» і «відтворення» загадуваного об'єкта потребує коректування. Зображення й відтворення припускають рівноправність відносин частини, що кодує, і відгадки (предмет-предмет), що простежується лише в загадках, заснованих на метафоричному зближенні об'єктів.

Загадки-питання і подібні їм не містять семантики предметності:

Укр.: *Чим кінчається літо і починається осінь? (Літера О) [31:382];*

Рос.: *Что в избе не видишь? (Тепло) [201:473];*

Англ.: *What is the longest word in English? (sMILEs) [258:37];*

Фр.: *Quel est le chiffre qui ne s'use jamais? (Le neuf) [301],*

Розуміння загадки як особливого роду «опису» дозволяє охопити усю різноманітність жанру: предметні, описові та ігрові загадки. «Інакомовність» також є розпізнавальною ознакою алегорій і парафраз, тому точніше було б говорити про «трансформований» і «неповний» (а не алегоричний) опис.

Загадка підкреслює ту або іншу особливість предмета, змушує більш уважно подивитися на нього, вказує на його подібність з іншими, на перший погляд, несхожими, далекими предметами і явищами.

Членування тексту загадки на «питальну» і «відповідну» частини як найбільш фундаментальну рису російської загадки виділяє В. Н. Топоров:

питання в більшості випадків не виражене формально, але воно жорстко детермінує появу «відповідної» частини структури, примусово викликає її, і остання начебто формально нейтральна «оповідальна» структура в основі своїй утворює запитання [256:56].

Загадку, з одного боку, не так легко відгадати: необхідно добре уявляти собі предмети, про які йдеться, з іншого боку, багато загадок у відповіді можуть мати кілька денотатів, тобто в одній загадці може бути кілька відгадок, що визнаються однаково «правильними», і в одному денотаті декілька загадок.

Укр.: *Була собі панна. Мала на собі сто кожухів
(Капуста, Цибуля) [31:79];*

Рос.: *Стоит Филат, на нем сто лат (Кочан капусты, лук) [201:412];*

Англ.: *A hundred shirts and all without buttons.*

What is it? (A head of cabbage, onion) [258:35];

Фр.: *De quelle couleur sont les petits pois?*

(Rouges (les petits pois sont rouges) [303].

Характерно, що «той, хто запитує» нерідко готовий визнати «правильність» відповіді навіть у тому випадку, коли він сам, загадуючи, має на увазі іншу відповідь: для нього важливо лише те, щоб ця «несподівана» відповідь формально відповідала питанню за всіма діагностичними істотними критеріями, що в них містяться [257:56-57].

Імовірність визначення правильної відгадки може бути різною: існують загадки, у яких відповідь прямо запропонована римою:

Укр.: *Скаче вогник по гілках.*

Зайчик з хатки – ох і ах!

Мовила спросоння гілка:

«То не вогник, скаче ...» (Білка) [253:9];

Рос.: *В реках Африки живет злой зеленый пароход!*

Кто б навстречу ни поплыл всех проглотит ...

(Крокодил) [216:63];

Англ.: *The animal that sleeps all winter in a den is a ... (A bear) [258:31];*

Фр.: *Je suis tres petite.*
J'ai une ronde tete.
Quand on la frotte,
Je commence a bruler ... (Une allumette) [82].

Але є й такі, де відгадка логічно або асоціативно ніяк не пов'язана із частиною, що кодує:

Укр.: *Тара-тута – тута, а зад – у Смоленську (Ступа) [31:228];*

Рос.: *Ноги – на морозе, кишки – на дереве,*
Голова – на свадьбе (Хмель) [201:416-417];

Англ.: *Nature requires five, custom gives seven,*
Laziness takes nine, and sloth takes eleven (Hours of sleep) [258:8];

Фр.: *Comment faire cuire neuf carottes sans feu?*
(On en enlève une. Comme cela les carottes sont cuites
(Que huit) [301].

Стислість загадки (як правило, текст загадки не перевищує дев'яти повнозначних слів, що полегшує її запам'ятовування) є найпоширенішою формальною характеристикою загадки і, на перший погляд, може служити підставою для зближення загадок і метафор. Однак у слов'янській фольклорній традиції одним з важливих критеріїв, що визначають приналежність різних текстів до загадок, є наявність в енігматорі (загадці) предиката або предикативної групи. Якщо ця умова не виконується, то перед нами метафора.

Укр.: *Впала стрічка через річку, поєднавши береги (Міст) [31:243];*

Рос.: *На сучках висят шары – посинели от жары! (Сливы) [216:60];*

Англ.: *I know everything, I teach everybody.*
But to make friends with me you must first learn (A book) [258:4];

Фр.: *Plus je le regarde, moins je le vois (Le soleil) [319:2].*

Так, спостерігаємо такі предикативні групи, які відрізняють енігматори від метафор: в українській загадці – *впала стрічка*; в російській – *шары висят, посинели*; в англійській – *I know, teach; you must learn*; у французькій – *je le regarde; je le vois*.

Слід зупинитися на загадках, які в сукупності класифікуються як загадки-жарти, або жартівливі запитання.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Що посеред землі стоїть? (Літера М) [31:323];*

Рос.: *Когда из стакана вылить воду, что останется в стакане?*

(Воздух) [201:470];

Англ.: *What star is not seen in the sky? (A film star) [258:39];*

Фр.: *Quel est le comble d'une souris? (Avoir un chat dans la gorge) [301].*

Проблема доцільності включення подібних прикладів до жанру загадки знайшла відбиття в роботах В. П. Анікіна й В. В. Митрофанової. Вони зауважують, що такі приклади не завжди є загадками. У них є парадокс, та із загадками вони пов'язані тим, що розраховані на кмітливість та уважність [156:13].

Виявлено переважну більшість загадок-жартів у французькій мові. Майже у всіх французьких загадках переважає елемент жарту – сказане чи зроблене для розваги, сміху; дотеп, витівка; дещо несерйозне, незначне [235]. Більшість французьких енігматичних творів побудовано з розважальною метою – аби розсмішити адресата:

Фр.: *Pourquoi les marins se marient ils?*

(Pour avoir une belle mer (mère));

Que dit la barque au canot qui lui fait la cour?

(Arrêtez, j'en suis toute chavirée);

Quel est le comble pour un ange?

(Etre toujours dans les nuages) [301];

За К. О. Денисовою, вважаємо, що дотримання основної вимоги жанру – комунікативної спрямованості на співрозмовника – дозволяє нам віднести цей тип текстів до загадок, у той самий час відмежувавши їх від загадок-завдань,

для розв'язання яких потрібне елементарне знання арифметики й загадок на логіку.

Таким чином, загадка має основні жанровизначні ознаки: добір найяскравіших об'єктів дійсності, що загадуються; стислість; двочасність структури; наявність у частині, що кодує, предиката або предикативної групи; обов'язковою є відгадка; орієнтованість на співрозмовника; зіставлення загадуваного об'єкта з явищем, предметом-заміною в енігматичному тексті. Усе це дозволяє віднести загадку до малого фольклорного жанру.

2.2. Характеристика загадок у різносистемних мовах

Народнопоетична творчість як складова культури народу є важливим засобом пізнання історичних особливостей його розвитку, духовності, ідеалів, сподівань, художніх смаків, побуту тощо. Таким яскравим прикладом прояву культури є загадка, яка увібрала в себе все минуле й сучасне свого народу.

У мовознавстві існують поодинокі розвідки цієї проблеми В. П. Анікін [5;], М. Дмитренко [84; 86], Ф. Євсєєв [92], Н. В. Захарова [103; 105], В. В. Митрофанова [155; 156; 157; 158], Г. А. Онищенко [175], М. А. Рибникова [210; 211], О. О. Селіванова [218; 222] та ін., але дослідження загадки не є активним.

Поза відгадкою загадки просто не існує. Припускається незримий контакт між творцями загадок і читачем, а також живе спілкування з читачем, який загадує загадки і тими або тим, хто їх буде відгадувати.

Цікавим для дослідження постає аспект подібності та розбіжності загадок у різносистемних мовах. Досліджуючи ці народні перли, з'ясовано, що деякі загадки в українській, російській, англійській та французькій мовах схожі за своєю характеристикою, за семантико-стилістичними та синтаксичними особливостями, але існують і певні розбіжності.

Взагалі-то, суто англійські загадки не мають такої популярності, як українські, російські та французькі, проте деякі англійські та французькі

енігматичні твори складніші за своєю описовою структурою і вимагають певної інтелектуальної підготовки.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Вдень блідніє, а вночі ясніє (Місяць)* [31:45];

Рос.: *Ночью на небе один (Месяц)* [216:44];

Англ.: *Two little golden horns are sitting on a cloud,*

Floating slowly in the sky, looking very proud (A young Moon) [196:8];

Фр.: *Que fait la lune, quand elle est pleine? (Elle luit)* [319:144].

Отже, для того, щоб відгадати англійську загадку, потрібно володіти певними знаннями селенології (науки, що вивчає Місяць), тому що з'ясувати, що це саме молодий місяць а *golden horns (золоті ріжки) are sitting on a cloud (сидять на хмаринці)* досить складно. Для розв'язання французької загадки треба цікавитися не лише селенологією (*quand elle est pleine*), а й розраховувати на кмітливість відгадувача (*Que fait la lune*). На відміну від української та російської загадок, де з опису запропонованих явищ природи вбачаємо, що лише це явище природи можна побачити вночі та ще й на небі.

Загадка є хорошим стимулятором аналітико-синтетичної діяльності розуму людини. У загадці дається образ предмета на основі його ознак. Людина повинна добре запам'ятати ці ознаки, щоб потім відтворити їх в уяві. У розгадуванні загадки, таким чином, беруть участь мислення, уява, пам'ять.

«Автор» тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвіди допомагають реципієнтові розпізнати референта та осмислити те, що подається в тексті [284].

Загадки живуть у повсякденному побуті народу, головним чином, як культурна розвага, як джерело кмітливості, тямучості, уважності. Твори цього характерного жанру народної поезії мають велике виховне та розвивальне значення, зокрема як засіб стимулювання художньої уяви людини у процесі

пізнання життя, прищеплення їй поетичного погляду на світ. Отже, загадка відіграє неабияку роль у мовленні людини.

Характерними для загадок є яскраво виражені інтернаціональні мотиви, що зумовлюються спільністю предмета загадування для різних народів. Справді, переслідуючи насамперед утилітарну мету, загадки відображали навколишнє оточення людини, її щоденну працю й постійну боротьбу за існування, а умови цієї боротьби з природою, щоденний побут трудівника мали чимало спільного у різних племен. Цим і пояснюється спільність тем і мотивів у загадках різних народів світу (явища природи, тваринний світ, предмети, знаряддя праці).

Предметно-тематичні добірки загадок, класифікація їх за відгадками дозволяє порівняти енігматичні тексти, у результаті чого з'ясовуємо подібні та розбіжні ознаки в українських, російських, англійських та французьких загадках.

Загадки, як й інші фольклорні жанри, відбивають особливості суспільно-побутового життя тільки свого народу, але вони мають багато спільного – аж до буквальних збігів – із загадками інших народів. Вочевидь, якоюсь мірою тут мають місце запозичення, але основна причина подібності загадок різних народів полягає в іншому. Так, російська дослідниця загадок М. Рибникова [210] слушно зазначає, що досить народам мати однаковий рівень свідомості та подібні культурні умови, щоб на різних широтах, зовсім самостійно виникли схожі між собою загадки. Подібні явища природи, предмети, знаряддя праці тощо створюють подібні асоціації [165:18-19].

Порівняймо, як схоже звучить загадка на одну й ту ж тему (*про очі*) у фольклорі різних народів:

Укр.: *Брат з братом через дорогу живуть,*

А один одного не бачать [264:227];

Рос.: *Брат с братом через дорогу живут,*

А один другого не видят [216:10];

Англ.: *Two brothers live across a path,*

But never see each other [258:18].

Безсумнівно, у народів з етнічною, історичною і мовною близькістю та спорідненою матеріальною і духовною культурою, якими є слов'янські народи (український, російський, білоруський, сербський, чеський, словацький, болгарський, польський), подібність у фольклорі особливо значна.

Проте спостерігаємо відмінність звучання енігматичного тексту про очі у французькій мові: *Qui est-ce qui regarde dans la chambre avant d'y entrer? (L'œil)* [319:71], де очі не уподібнюються братам, навпаки – підкреслюється їхня діяльність *regarde dans* (дивитися).

Тематичне коло загадок надзвичайно широке; це насамперед природа, рослинний і тваринний світ, людина, її побут, світ мистецтва і науки, знаряддя праці – від первісних до новітніх, технічно досконалих. Загадки, як особливий вид народної творчості, відбивають історію матеріальної культури народу, матеріальні умови – природне й соціальне людське оточення, а також розвиток людських знань та духовних інтересів.

І вражає, насамперед, в українських, російських та англійських загадках те, що вони схожі за широким тематичним планом, як-от:

– **за знаряддям праці** (*голка, свіча*):

Укр.: *Усіх обшиває, сама одягу не має* [264:227];

Стоїть як стовп, горить вогнем, –

Ні жару, ні пару, ні вугілля [31:179];

Рос.: *Всех на свете обшивает, что сошьет – не надевает* [216:21];

Стоит столбом, горит огнем:

Ни жару, ни пару, ни угольев [201:428];

Англ.: *It dresses other people, but goes naked itself* [258:12];

Here stands a post: when it burns, it makes no smoke [258:11];

– **за тваринним світом** (*півень, осел*):

Укр.: *Не сторож, а рано будить* [264:293];

Сірий, та не вовк, довговухий, та не заєць,

З копитами, та не кінь [253:83];

Рос.: *Не артист, а голосист, не ездок, а шпоры у ног* [216:69];

Сер, да не волк, длинноух да не заяц,

С копытами, да не лошадь [216:65];

Англ.: *Not a horseman, but wear spurs, not a watchman,*

But wakes people up [258:12];

It's grey, but not a wolf, long-eared, but not a hare,

With hoofs, but not a horse [258:31];

– **за явищами природи** (*вітер, лід*):

Укр.: *Без рук, без ніг, а двері відчиняє* [264:26];

Ні в огні не горить, ні в воді не тоне [31:261];

Рос.: *Без рук, без ног, а дверь открывает* [201:354];

В огне не горит, и в воде не тонет [216:45];

Англ.: *Without hands and without feet, but can open a door* [258:22];

It is not burnt in the fire,

And cannot be drowned in the water [258:26].

У французькій мові майже немає спільних предметів загадування із українськими, російськими та англійськими загадками. Це пояснюється релігійними мотивами минулих часів, що позначилося на змісті французьких енігматичних творів:

Qui est-ce qui se laisse brûler pour garder le secret? (La cire) [301];

Qui est celui qui a un chapeau rouge et n'est point cardinal,

A barbe et n'est point homme, les espérons et n'est point chevalier,

Sonne et se lève de grand matin et n'est point secretain?

(Le coq) [319:85].

Отже, українські, російські та англійські загадки дещо тяжіють до конкретності, що проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, у спільності принципів і прийомів художнього відображення дійсності, а й у конкретному змісті поетичних образів. Причини цієї різночотї схожості криються в особливостях народного світосприйняття, що, у свою чергу, виявляється історико-суспільними, природними й побутовими

умовами життя певних народів. Авжеж, і сам предмет загадування диктує свої головні ознаки [97:7].

Проте при схожості в характеристиці цих головних ознак загадок різних народів є й відмінності. Кожен народ має улюблені предмети загадування, свої найхарактерніші поетичні образи, свої переважні прийоми побудови загадок.

Фр.: *Quelles sont les premières armes d'un gendarme,
Les plus nécessaires et qu'il doit prendre premiers
(Les espérons)* [319:74].

Так, французький національний колорит виявляється при характеристиці додаткових, другорядних ознак (*gendarme, armes*) предмета (*Les espérons*).

Оточуюча людину природа, національний психічний склад життя народу формують своєрідність народного мистецтва і, в тому числі, загадок.

Так, на прикладі української, російської та французької мов проведемо паралелі такого явища природи, як *сніг*:

Укр.: *Скатертина біла увесь світ накрила* [262:252];

Рос.: *Я как песчинка мал и землю покрываю,
Я из воды и сам ее рождаю, как пух лежу я на полях
И как алмаз блещу при солнечных лучах* [201:360];

Фр.: *Madame, avec son grand manteau, couvre tout, excepté l'eau* [319:6].

Загадку в українській мові спрямовано на те, щоб людина розв'язала її за допомогою асоціації: що це за *біла скатертина*, яка *накрила весь світ*. Звичайно, це *сніг*. Та ж сама асоціація простежується і в російській та французькій загадках, де *сніг нагадує пух або велике пальто жінки*, який *застилає все*; а його *яскраве сяйво на сонці порівнюється з алмазом*.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *І не борошно, а білий, і не вата, а м'який,
І, як дзеркало, блискучий, – покриває гори-кручі,
Застилає землю вкрай, щоб був кращий урожай.
Що це буде? – Відгадай!* [53:34];

Рос.: *Зимой греет, весной тлеет,*

Летом пропадает, осенью оживает [201:360].

Ці слов'янські загадки вимагають їх розв'язання за допомогою аналогій: що, крім *борошна*, може ще *бути білим*; що *взимку гріє*, а *восени тліє*; що може *бути м'яким*, але *не вата*; що *влітку зникає*; що може *бути блискучим*, та *не дзеркало*, і за яких саме умов *взимку може бути гарний урожай влітку*. Зазначені аналогії допомагають поступово дійти розв'язання загадки.

Загадка складається з інформації, яка містить натяк (*хмара пролітала, білий пух порозсипала; как песчинка мал, землю покрываю*), що допомагає при її розв'язанні.

Порівняймо:

Укр.: *В небі хмара пролітала,*

Білий пух порозсипала.

Він на землю міцно ліг.

Називають його ... [53:20];

Рос.: *Я как песчинка мал, а землю покрываю,*

Я из воды, а с воздуха летаю [201:359].

А ось більшість англійських загадок напрочуд прості: одноманітні й конкретні: *What is white and falls on the top of the roof? [258:24].*

Зауважимо, що загадки (riddles) в англійській мові набагато простіші, більш конкретні за змістом і не викликають асоціацій, ніж українські та російські. Французькі ж загадки відрізняються не лише своєю питальною конструкцією, а й подекуди абсурдним змістом, не викликаючи ніяких асоціацій; вони, як правило, розраховані на жартівливий перебіг подій, сміх та відпочинок. Вважаємо, що такі енігматичні тексти містять лише комунікативний аспект; загадки в англійській та французькій мові більш схожі на скоромовки. Вони такі ж лаконічні й спрямовані на артикуляційні здатності мовця, як-от:

Англ.: *Hick-a-more, Hack-a-more,*

On the kithen floor;

All the horses, all the men,

*Couldn't drive Hick-a-more, Hack-a-more,
Off the kitchen floor (Sunshine) [258:23];
As soft as silk, as white as milk,
As bitter as gall; a thick wall
And a green coat covers me all (A walnut) [258:36];*

Фр.: *Quatre singes sont dans une voiture,
Lequel de ces quatres singes conduit la voiture?
(Celui qui possède un permis) [302];
Tant loin vous la jetez, vous l'avez toujours (La vue) [319:103].*

Отже, загадки, як й інші фольклорні жанри, благодійно впливають не лише на розвиток сучасної літературної мови. Постійно збагачуючись, удосконалюючись, освоюючи усе нові теми, предмети навколишнього речового світу, загадки поступово ставали важливим, цінним джерелом життєвого досвіду широких верств народу.

У багатьох інших жанрах і сьогодні активно засвоюються та виявляються яскраві, специфічні форми художнього вислову, відлунне народний гумор; багато зразків цього своєрідного жанру позначено глибокою народною мудрістю, дотепністю, вигадливістю. Українські народні загадки, як й аналогічні твори інших народів, складають цінний фонд, який може бути використано у процесі виховання підростаючого покоління. Чималий інтерес вони становлять і для масового читача, а тому заслуговують на широку популяризацію.

Таким, чином, схожість загадок різних народів проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, у спільності принципів і прийомів художнього відображення дійсності, а й у конкретному сенсі поетичних образів; у деяких поодиноких випадках структура, будова, семантика загадки однакові як в українській, російській, англійській, так й у французькій мовах; в українській та російській мовах загадку побудовано з розвивальною метою, яка примушує розмірковувати, здійснювати аналогії, порівнювати характерні риси й ознаки. В англійській мові загадки мають просту

структуру, порівнюють одноманітні явища і конкретизують питання. У французькій енігматичні твори посідають чільне місце в категорії жартів, розваг, пустощів.

2.3. Загадка як мовна гра в різносистемних мовах

Загадки допомагають установити, про яку річ чи явище йдеться. На сучасному етапі основне призначення загадок – гра, яка має на меті перевірити кмітливість людини, оцінити її знання, спостережливість, допитливість.

Людина завжди мала здатність і схильність надавати ігрової форми усім сторонам свого життя. Гра – необхідний спосіб соціального життя, те, що підтримує ідеал, який в свою чергу визначає духовну культуру епохи. Зі стихійної якості, ритму життя гра стає для тих чи інших прошарків суспільства, а в якісь періоди – суспільства в цілому, драматургічною тканиною реалізації якого-небудь вищого соціального сюжету, морально-соціальної ідеї.

Гра – насамперед вільна діяльність. Усі дослідники підкреслюють незацікавлений характер гри. Вона необхідна індивідууму як біологічна функція, а суспільству потрібна через втілений у ній зміст. Гра скоріше, ніж праця, була формуючим елементом людської культури [72:133].

Гра є вільною діяльністю, яка, будучи ніби «несерйозною», цілком свідомо стає поза «звичайним життям», але водночас дуже, а то й повністю захоплює гравця. Вона відбувається у своїх власних часових та просторових межах відповідно до певних установлених правил, у певному порядку. Вона сприяє утворенню суспільних угруповань, схильних оточувати себе таємницею і підкреслювати свою відмінність від звичайного світу, – таке визначення гри дає голландський культуролог Й. Гейзінга в своїй праці «Homo Ludens» («Людина граюча») [62:16-17].

Найважливіші види первісної діяльності людського суспільства переплітаються із грою. Візьмемо мову, найперший і найвищий інструмент культури, що його творить сама людина, яка твориться духом, що постійно

мерехтить, перестрибує з рівня матеріального на рівень думки, власне, грається тією чудесною номінативною здатністю. За назвою кожного абстрактного поняття ховається щонайсмівлівіша з метафор, і що не метафора – то гра словами. Таким чином, Й. Гейзінга вважає, що гра є тим механізмом, за допомогою якого людство творить своє вираження буття, тобто паралельний реальності вигаданий світ.

Т. О. Гридін [71] у роботі «Языковая игра: стереотипы и творчество» пропонує асоціативну концепцію мовної гри. Ефект мовної гри зумовлений включенням знака до нового асоціативного контексту, який забезпечує прогноз сприйняття мовних одиниць з розрахунком на певну (запрограмовану) реакцію адресата (реального або уявного). Лінгвіст також вважає, що правильніше говорити про мовленнєву гру, тому що реалізується вона в мовленні, залежить від бажання співрозмовника підтримувати її (і можливість робити це), результат гри є оказіональним та єдиним [71:6-7].

В. І. Шаховський [283], досліджуючи соціолінгвістичну проблему зв'язку мови та суспільства, дійшов висновку, що мовна гра є соціальним інструментом, оскільки за її допомогою можливо свідоме моделювання певних емоцій у споконвічній опозиції «ми» (народ) та «вони» (управлінські урядові структури). Мовна гра завжди помітна в комунікативних ситуаціях, оскільки вона завжди експресивна і прагматична. Мовна гра є винаходом нових або заміною старих знаків мови, іншим вживанням, відхиленням від формальних правил.

Б. Ю. Норман трактує мовну гру як використання мови в особливих – естетичних, соціальних та ін. – цілях, при яких мовна система найкращим чином демонструє свою «м'якість»: мовні одиниці, їхні класи та правила їх функціонування отримують тут більший ступінь свободи в порівнянні з іншими мовленнєвими ситуаціями [172:5-6].

В. С. Виноградов вважає, що мовна гра створюється завдяки вмілому використанню з метою досягнення комічного ефекту різноманітних співзвучань, повних або часткових омонімів, паронімів і таких мовних феноменів, як

полісемія та зміна сталих лексичних зворотів [55:202-203]. Серед різноманітних форм мовної гри як різновиду мовленнєвої творчості виділяють нонсенси, пародії, анаграми, парадокси, каламбури та ін.

Мовна гра доставляє естетичне задоволення та задовольняє психоемоційні потреби. Граючи з формою мовлення, мовець підсилює його виразність або створює комічний ефект, сприяє створенню нових слів, збагачуючи тим самим мову.

Оскільки і мовлення, і гра є різновидами людської діяльності, актуалізація мови в мовленні може бути підданою різного роду обіграванням. Але до ХІХ сторіччя зв'язок мови й гри не розглядався в наукових дослідженнях, хоча у філософії й лінгвістиці порівняння мови із грою було досить розповсюдженим. Оскільки слова органічно вписані в мовну систему, то вони мають не лише значення, а й значущість, яка залежить від словесного оточення. Входячи до складу системи, слово наділене не лише значенням, а ще й головним чином значущістю, що є чимось зовсім іншим. Так, Ф. де Сосюр [243] кількаразово вдається до проведення аналогії між основними властивостями мови й гри.

У багатьох інших наукових працях, присвячених дослідженню гри, зазначається, що ігрову інтерпретацію можуть отримати різноманітні явища, у тому числі й мовні. Так, М. А. Кронгауз [135] звужує поняття мови й гри до діалогу й розглядає поняття гри в межах метафори «Гра – це діалог». Можливість представити будь-яку гру у вигляді діалогу на особливій ігровій мові дозволила йому диференціювати основні риси ігор-діалогів. На думку вченого [135:56], при моделюванні дискретних ігор можна вичленовувати три типи правил, релевантних як для дискретних ігор, так і для реальних діалогів: (1) правила побудови одиниць ігрової мови; (2) правила комунікації, у тому числі прагматичні постулати П. Грайса й (3) ігрові стратегії, що дозволяють учасникам діалогу-гри наближатися до здійснення поставленої мети.

І. Е. Сніховська вивчає феномен «мовна гра» у ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, яка передбачає комплексний опис цього явища в контексті операційних механізмів його формування та функціонування

у мовленні [238:1].

У розумінні гри як різновиду людської діяльності немає одностайності. У філософській концепції гри І. Кант [115] звертає увагу на аналіз даного феномена в аспекті дихотомії «реальне – умовне». Гра визначається як «видимість», «істина у явищі», але усвідомлення цієї «граючої видимості» за умови розуміння істинного стану речей утримує душу в приємному коливанні між межами омани й істини і надзвичайно тішить душу, яка свідома своєї проникливості. У цьому трактуванні міститься один із найважливіших основних постулатів визначення гри як різновиду умовно-реальної діяльності. Подібна думка звучить також у Й. Хейзінга про те, що будь-яка гра проходить всередині свого ігрового простору, в якому діють свої непорушні правила, свій власний безперечний порядок [278:21]. Дотримання правил гри вимагає від її учасників двоплановості поведінки: виконання діяльності, що імітується, і розуміння умовності ситуації.

У вітчизняному мовознавстві явище мовної гри найповніше досліджене на фонетичному (різноманітні звукові повтори) та лексичному (обігрування значень полісемічного слова, омонімів та паронімів) рівнях (І. Качуровський [118], А. П. Коваль [125], А. П. Критенко [134], О. Д. Пономарів [197]), меншою мірою – на рівні фразеології (обігрування внутрішньої форми власних назв у складі фразеологічних одиниць (у дусі «народної етимології») та омонімічних – фразеологізованої і вільної семантико-стилістичних конструкцій: В. С. Ващенко [46; 47; 48], М. Т. Демський [77], В. Д. Ужченко [259] та ін.). Значно менше це явище вивчене у словотворенні й особливо в граматиці української мови (у морфеміці, морфології, синтаксисі), хоч на цих мовних рівнях воно також є одним з традиційних і досить поширених семантико-стилістичних засобів. Відсутня також загальноприйнята, придатна для якомога більшої кількості випадків, семантико-структурна класифікація типів конструкцій з елементами мовної гри слів. Явище мовної гри найповніше описане на матеріалах текстів художнього стилю, особливо поезії та гумористичних жанрів, меншою мірою в мові публіцистики, а також у різновиді

гри, як гумористично-сатиричні підписи під малюнками, карикатурами (О. А. Стишов [246] та ін.); це явище досліджували на матеріалі рекламних текстів (Н. Ф. Непійвода [167]) і взагалі воно не досліджене у фольклорі, особливо на матеріалі загадки у різносистемних мовах.

Загадка як жанр усної народної творчості відома здавна. Вона збуджує уяву того, хто береться її розгадати, і разом з тим несе в собі елемент гри. Почуття задоволення викликають і правильна відповідь, і сам процес розгадування – процес активного мислення, коли розвиваються увага, кмітливість, пам'ять. Предметність, яскравість і конкретність факту чи образу в загадці відповідають психологічним особливостям людини, а лаконізм, сконденсованість думки, образність роблять її доступною для всіх.

Порівняймо:

Укр.: *Чорні, криві, від роду німі,*

А стануть у ряд – враз заговорять (Літери) [69:35];

Рос.: *Черные птички на каждой страничке, молчат, ожидают,*

Кто их прочитает (Буквы) [216:6];

Англ.: *Kiddies, standing in a row,*

Tell us everything they know (Letters) [196:39];

Фр.: *Qui est le messenger muet? (La lettre) [319:107].*

Так, в українській загадці літери представлені різноманітними лініями, які при нагоді можуть розмовляти; у російській – пташками; в англійській – дітлахами. У французькій загадці лист є німим посланцем.

Семантико-стилістичні засоби мови виконують різноманітні виражально-зображальні функції, серед яких вагоме місце посідає явище гри слів, під яким слід розуміти спеціальне використання звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтується на зіставленні й переосмисленні, обіграванні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями [64:37]. У такий спосіб термін «гра слів» стосується обігравання мовних одиниць не лише на лексичному рівні, як це

впливає з його вужчого розуміння, а й на інших мовних рівнях. Цілком природно розглядати загадку як вид, що проявляється на лексико-семантичному рівні мовної гри, як-от у вигляді слів-омонімів:

Фр.: *Pourquoi les éléphant n'ont pas d 'ordinateur?*

(Parcequ'ils ont peur des souris) [302].

Так, слово *souris* у французькій мові має декілька значень: 1) миша (невеличкий гризун, зазвичай сірого кольору, з гострою мордочкою й довгим голим хвостом, що завдає шкоди господарству (лат. *mus*); 2) миша – пристрій для позиційної вказівки на екрані дисплея. Такі слова є джерелом внутрішньомовної інтерференції і, відповідно, лексичних помилок.

Ю. І. Левін [142] стверджує, що будь-яка загадка допускає не одну, а безліч відгадок. І відбувається це тому, що, по-перше, не існує стандартної процедури виявлення слова, яке несе точну інформацію про предмет, що загадується, по-друге, тому що навіть відштовхуючись від цього слова, можна знайти лише клас предметів, а не один з них. У цьому полягає полісемічність відгадки.

Наприклад:

Укр.: *Сивий віл витив води повен діл (Мороз або Туман)* [31:56].

Вживання паронімів в енігматичних текстах наближує адресата до відгадки завдяки лексичним одиницям, які якоюсь мірою звучать подібно, але, маючи різне значення, навмисно вживаються одне замість іншого, як-от:

Рос.: *Кутька да Лайка да Пупупочек (Кут, лавка и приступочек)* [81].

Явище мовної гри посідає помітне місце в системі виражально-зображальних засобів у загадці в різносистемних мовах у межах будови слова, дериваційних ознак, морфології, синтаксису, фразеології. На рівні будови слова мовна гра виглядає як обігравання структурних елементів слова в широкому діапазоні від нового осмислення до прямого її переосмислення.

Наприклад:

Англ.: *What musical instrument will you not believe?*

(['laiə] A lyre and a liar) [258:15].

Психологічною домінантою гри є сам процес, а не її продукт: гра вважається діяльністю, що здійснюється заради задоволення, прояву і розвитку здібностей гравця [287:89]. Однією з провідних характеристик ігрової діяльності є тренінг розвитку креативних здібностей особистості. Свобода поведінки особистості в умовно-реальному просторі визначається тим, що підпорядкування правилам гри є свідомою інтенцією і допускає альтернативні можливості їх виконання, як-от:

Укр.: *На полі ночував; як упав, ніхто костей не збирав*
(Вугілля) [31:264];

Рос.: *Он вошел – никто не видел, он сказал – никто не слышал.*
Дунул в окна и исчез, а на окнах вырос лес (Мороз) [216:47];

Англ.: *You want to draw a straight line, make use of me,*
For this business is mine (A ruler) [196:39];

Фр.: *Quand je suis couché, ils sont debout,*
Quand je suis debout ils sont couchés. Qui sont ils?
(Mes pieds) [301].

Гра в мовленні є проявом мовотворчого мислення, що реалізує потенціал, закладений в мовному знакові, у можливості словесної гри. За своєю природою мовна гра спрямована на активізацію мовного і мовленнєвого досвіду особистості. Основний принцип мовної гри загадки полягає в тому, що рівень лінгвістичної компетенції, а також креативності мовної особистості залежить від здатності до асоціативного різноманіття прийомів конструювання, сприйняття й використання мовного знака.

Ефект мовної гри визначається комунікативною стратегією, у цьому випадку інтенцією продуцента у використанні ігрового лінгвістичного коду. Наявність установки комунікантів на гру виражається в нестереотипному способі мовленнєвої діяльності, який досягається за допомогою відхилення від усталеного, стереотипного вживання знаку.

Укр.: *В мене є великий хист, я співаю як артист.*

Спів мій радісний усюди дуже люблять слухать люди

(Соловейко) [31:131];

Рос.: *Он прилетает каждый год туда, где домик ждет.*

Чужие песни петь умеет, а все же голос свой имеет

(Скворец) [216:69];

Англ.: *It sleeps in the day-time, it flies at night*

And frightens passers-by (An owl) [258:33];

Фр.: *Quel est l'oiseau qui peut travailler sur les chantiers?*

(La grue) [301].

Розвиток комунікативної стратегії мовної гри, пов'язаної з актуалізацією і переключенням асоціативного стереотипу мовних знаків при використанні лінгвістичних прийомів в ігровому полі, визначається чинниками креативності мовленнєвої і розумової діяльності. «Ігрове поле» є незвичним, нестандартним асоціативним контекстом інтерпретації знаку, але рух у цьому полі відбувається так само, як і в реальному [58:72-73], тобто з опорою на реальні закономірності функціонування знаку в системі мови та мовлення.

У найбільш загальному розумінні гра є добровільною діяльністю, обмеженою у часі та просторі, яка відрізняється відсутністю серйозних цілей, за винятком тих, які виникають у межах її умовно визначеного простору [320:423]. Основними характеристиками гри є: проходження в умовному ігровому просторі, маніпуляція предметами, рухами, серія правил (стратегій гри) і значна роль творчості. Основна мета, яку реалізують ці параметри, полягає в отриманні задоволення від ігрової діяльності.

У процесі розгляду мовленнєвої діяльності на тлі внутрішніх ментальних процесів прагматично-комунікативна думка особливо виокремлює такий продукт цих процесів, як «мовна гра», оскільки переключення на експресивно-ігровий реєстр комунікації розширює межі функціонування мови, спростовуючи усталені уявлення про алгоритм сприйняття й вербального відображення дійсності. Відтак зрозуміло, що мовна система допускає значну свободу прояву лінгвокреативності *homo loquens*. Мовна активність індивіда може виражатися, зокрема, у свідомому порушенні правила (норми, канону) з

метою привернення уваги до різного роду мовленнєвих експериментів над знаком.

Феномен «мовна гра» неодноразово ставав предметом лінгвофілософських (Л. Вітгенштайн [54], С. Л. Катречко [117]), логіко-семантичних (S. Attardo [297; 298]) функціонально-комунікативних (Е. Берн [33], В. Г. Костомаров [132], В. З. Санніков [215]) і лінгвокогнітивних (Н. Д. Арутюнова [11], Т. А. Гридіна [71], В. І. Карасик [116]) досліджень на матеріалі різних мов.

Термін «мовна гра» був запроваджений у теорію мови й лінгвофілософію Л. Вітгенштайном [54], який розглядав усю вербальну діяльність людини (та навіть почасти й невербальну, ремісничо-продуктивну) як сукупність мовленнєвих ігор.

Проте й на сьогодні поняття «мовна гра» не має несуперечливого й однозначного витлумачення. Хоча воно й визначається як різновид непродуктивної діяльності, що має мотив, який полягає в самому процесі гри, однак, навряд чи можна вважати мовну гру формою чи різновидом непродуктивної діяльності, оскільки в її результаті виникають жарти, каламбури, парадокси тощо, які сприяють досягненню певного прагмасемантичного ефекту висловлення.

Про багатоплановість терміна «мовна гра» свідчить і той факт, що він не має однозначного еквівалента в англійській мові. Так, у працях з англістики використовуються терміни «language play» (D. Crystal, D. Nilsen), «language game» та «linguistic game» (А. З. Леськів), а також «speech play» (J. Sherzer, В. Kirschenblat-Gimblett, Ch. Hockett, S. Laycock), «word play» (P. Farb, J. Wolinsky). У вітчизняному мовознавстві паралельно зі згаданим терміном функціонують й інші – «мовленнєва гра», «гра слів», «словесна гра».

У нашій роботі мовна гра розуміється як процес і результат свідомої лінгвокреативної діяльності індивіда, спрямованої на нестереотипне варіювання форми та змісту мовних одиниць на ігровому регістрі комунікації з метою впливу на інтелектуальну сферу адресата, як-от:

Укр.: *Літом летіло, зимою засіло.*

Прийшло літо – знов полетіло (Муха) [31:139];

Рос.: *Осенью в щель заберетса, а весной проснетса (Муха) [216:69];*

Англ.: *Irritating all around with its tiresome buzzing sound,*

It flies, restless, all day long, but at night it drops its song

(A fly) [196:18];

Фр.: *Quel insecte est toujours enrhumé? (La mouche) [301].*

Так, у загадках йдеться про розвиток інтелектуальних здібностей: муха – комаха (*insecte*), яка нежиттєздатна в холодну пору року (*зимою засіло; осенью в щель заберетса*), видає специфічний звук (*irritating all around with its tiresome buzzing sound; enrhumé*).

У процесах актуалізації значення із свідомою установкою на мовну гру особливу роль відіграє апеляція до лінгвістичної компетенції комунікантів. Активізуючи фрейм асоціативного сприйняття знака, адресант мовної гри очікує, що його асоціативний код буде відтворено адресантом інформації на основі зворотного асоціативного переосмислення мовної одиниці. При цьому механізм сприйняття визначає розуміння між учасниками комунікації за умови достатності для цього лінгвістичної компетенції реципієнта. На думку Н. Д. Арутюнової, для досягнення розуміння між учасниками комунікативної ситуації досить комунікативної доцільності висловлювання для того, щоб пресупозиція відправника повідомлення не вступала в протиріччя із загальним фондом знань комунікантів [11].

Таким чином, у мовній грі можна виділити п'ять загальних ознак:

- 1) необхідно як мінімум дві людини-гравця, здатних до вербальної комунікації;
- 2) будь-який сторонній, що перебуває поруч на досить близькій відстані, яка дозволяє почути слова гри, може також брати участь у «змаганні»;
- 3) має бути щось, що слугуватиме матеріалом гри – свого роду «мовленнєва іграшка» (енігматичний текст), навколо якої і буде розгортатися власне гра (загадування / розгадування);

4) кожний гравець діє відповідно до правил гри (адресат – загадує, адресант – намагається розв’язати завдання, шукаючи відповідь-відгадку), які, зазвичай, засвоюються саме тими, хто грає;

5) кожний грає за своїми правилами (мовець репрезентує текст загадки, реципієнт шукає розгадку).

Говорячи про мовну гру, яка наявна в загадці, маємо на увазі ігровий стан двох комунікантів – той, хто запитує – знає відгадку (стежить за роботою думки іншого), і той, хто відповідає (займається пошуком відгадки, добором варіантів). Загадка поєднує дві частини – описову (тему), яка вимовляється одним з учасників «гри» у загадку, і відповідь (розгадку (рему) іншого учасника.

Наприклад,

Укр.: *Не птиця, не звір, хвіст має і високо літає;*

На дереві не кублиться, додолю спускається;

На ньому людина кружляється (Літак) [31:367];

Рос.: *Не пчела, не шмель, а жуужжит.*

Неподвижно крыло, а летит (Самолет) [216:69];

Англ.: *It's not a bird, but it has a tail, it can fly (A plane) [99];*

Фр.: *Qui a des ailes, ne bat pas des ailes et puis vole? (L'avion) [301].*

Як бачимо, як українська, російська, англійська, так і французька загадки поєднують в собі дві частини: завдання та відповідь.

Ю. Хабермас [276] вважає, що комунікативна дія відбувається в живій та нормативно забезпеченій мовній грі, у ході якої висловлювання усіх трьох категорій не лише утворюються за правилами, але й є пов'язаними між собою за правилом доповнення та підстановки. Консенсус, що супроводжує діяльність людей, стосується як запропонованого змісту висловлювань, так і думок, намірів; як інтерсуб'єктивно значущих взаємно очікуваних вчинків, що супроводжують наші висловлювання, так і норм.

Таким чином, обов'язковою умовою існування загадки є орієнтованість на співрозмовника: увагу відповідача спрямовано на текст (загадку) і світ (світ

власного досвіду в тому числі), в якому розташовано відгадку. Зацікавленість обопільна. У цьому й полягає зміст цієї мовної «гри». Мовна гра у загадках у різносистемних мовах ґрунтується на зіставленні мовних одиниць з подібним чи тотожним звучанням, але різним значенням чи вживанням. Мовна гра належить до досить поширених семантико-стилістичних явищ мови.

Гра – це певна ситуація, яка багаторазово повторюється, і кожен раз у новому варіанті. У ході гри виникає змагання. Бажання перемогти мобілізує думку гравців. Мовленнєве спілкування, яке включає не лише власне мовлення, але й жести, міміку тощо, має чітко вмотивований характер. Для мовної гри, незважаючи на деяку її запрограмованість, характерна також спонтанність, оскільки перемога залежить від точної та швидкої реакції, правильних та дотепних відповідей.

2.4. Прагматичний аспект загадок у різносистемних мовах

Текст виступає одиницею аналізу в прагматиці. Таким чином, цільова скерованість енігматичного тексту та наміри адресанта зумовлює вибір загадок та загадуваний предмет.

Увага лінгвістів до опису ролі мови у суспільній практиці з обліком його прагматичного аспекту підсилилась в 70-ті рр. ХХ століття. Дослідження таких учених, як Н. Д. Арутюнова [11; 13; 14; 15], Ф. С. Бацевич [25; 26; 27; 28], Е. В. Булигіна [39], В. Ф. Веливченко [50], Т. А. ван Дейк [74], В. З. Дем'янков [78], Г. В. Колшанський [128; 129], Дж. Остін [176], О. В. Падучева [177; 178], Дж. Серль [225; 262; 227], Ю. С. Степанов [245], І. П. Сусов [247; 248; 249], Н. Р. Grice [306], St. Levinson [316] зробили серйозний внесок у сучасні розвідки в галузі прагмалінгвістики. У полі зору дослідників перебувають дискурс, мовні акти, прагматичні маркери, письмові тексти. Описуються й вивчаються різні прагматичні аспекти текстів у різноманітних проявах: стратегії щоденних бесід, мовні акти в межах звичайних розмов, мовні акти телефонних

переговорів, прагматичні особливості письмових текстів, оскільки вони мають національні особливості написання.

Ф. С. Бацевич у монографії «Нариси з лінгвістичної прагматики» [27] досліджує актуальні проблеми лінгвістичної прагматики – динамічного напрямку сучасної функціонально-комунікативно і когнітивно зорієнтованої науки про мову. Автор встановив межі проблемного поля лінгвістичної прагматики, її основні категорії, розділи, методи, методика і прийоми аналізу, розглянув важливі поняття мікро-, макро- і мегапрагматики, пов'язані з виявом суб'єктивного чинника в Мові, Мовленні й Мовленнєвій діяльності (Комунікації, Спілкуванні) як модусах існування живої людської мови.

Т. В. Булигіна зазначає, що у наш час існує декілька незалежних одна від одної течій, об'єднаних лише загальним уявленням щодо необхідності враховувати в лінгвістичному дослідженні «людський чинник» [39:333]. Предмет мовної прагматики розроблявся в межах розширення генеративного синтаксису й семантики, а також у соціолінгвістиці, психолінгвістиці, лінгвістиці тексту й прагмалінгвістиці [296:7].

Думку про необхідність враховувати в лінгвістичному дослідженні «людський чинник» ми знаходимо в семіотиці. Семіотику слідом за С. W. Morris [317] членують на семантику, синтактику й прагматику. Семантика – це навчання, яке досліджує знаки в їхньому відношенні до позначуваного. Синтактика – це теорія формальних відносин між знаками. Прагматика – це навчання, яке досліджує знаки в їхньому відношенні до тих, хто їх створює, ухвалює й розуміє [294:37-38].

Прагматика вивчає відношення знаків до тих, хто ними користується, центральними категоріями сучасної прагматики є категорії суб'єкта й адресата, причому суб'єкт користується інформацією про систему знань адресата, щоб викликати в останнього ту або іншу реакцію при відтворенні мовного акту, основними рисами якого є: намір, цілеспрямованість і конвенціональність [239]. Конвенціональність відіграє помітну роль у таких галузях нашого життя, як, наприклад, мовне спілкування, мовні ігри. Ми не зможемо пояснити, що таке

«загадка», не описавши правил цієї мовної гри. Водночас у момент пояснення опис правил і умовностей зовсім не обов'язковий.

Наприклад:

Укр.: *Я ловлю комах, жучків, їм маленьких черв'ячків,*

В теплий край я не літаю, під стріхою хату маю.

«Цвірінь!» - сів я на хлівець. Зовуть мене ... (Горобець) [253:24];

Рос.: – *Не пойму, ребята, кто вы?*

Птицеловы? Рыболовы? Что за невод во дворе?

– Не мешал бы ты игре, ты бы лучше отошел.

Мы играем в ... (Волейбол) [216:34];

Англ.: *I am white, I am good to drink. What am I? I am ... (Milk) [137:292];*

Фр.: *Je vole et je gazouille, je babille.*

Il n'y a pas de meilleur lit

Que mon petit nid

Qui suis-je? (Oiseau) [82].

Як бачимо, при озвученні мовцем енігматичного тексту пропонується і найголовніше завдання загадки – розгадування закодованої інформації у вигляді опису загадуваного предмета. Сам текст загадки підштовхує до римування, що, в свою чергу, є відповіддю (розгадкою) на поставлене завдання (текст загадки). Рима – це співзвуччя закінчень віршованих фраз, склади яких у кінці рядків пов'язані між собою звуковими повторами. Головну римоутворюючу роль відіграє збіг наголошених голосних (*хлівЕць – горобЕць*). Хоча можлива й акустична рима, побудована зі слів, ритмічні закінчення яких різні за написанням, але збігаються за звучанням (*отошЕл – волейбОл*), або асонансна рима – співзвуччя голосних звуків у словах при повній або частковій розбіжності приголосних (*driNk – milk; liT - niD*). Енігматичний текст є своєрідним описом правил цієї «загадкової» мовної гри.

Під прагматичним аспектом розуміють ракурс дослідження дискурсу, в якому мовленнєві одиниці вивчаються з позицій їхнього ставлення до мовця [153] або аспект, пов'язаний з впливом суб'єктів один на одного за допомогою

мовних засобів (кодів) [28:105]. Прагматика розглядає ті елементи навколишнього світу, які пов'язані з діяльністю людини як суб'єкта пізнання, тому їй притаманна суб'єктивістська спрямованість. Прагматична настанова забезпечує адекватне сприйняття тексту та підпорядковує собі його змістово-тематичну, а також структурно-композиційну організацію. Такі елементи навколишнього світу простежуємо в тематичному розмаїтті загадок.

Прагматична скерованість загадки передбачає не лише її простий відбір, але й подання у певному ракурсі, тобто вона змушує адресанта відповідно організувати енігматичний текст, що обумовлено композицією та характером мовних засобів [42:25]. Усі ці чинники накреслюють стратегію, яка дає можливість уточнити функцію використаних мовних засобів, а, отже й вилучити закладений прагматичний зміст загадуваного предмета. Е. С. Азнаурова зазначає, що прагматичний зміст може бути інтерпретований як оказіональний прагматичний зміст [2:90]. Провідними тут стають контекстуально-ситуативний чинник та чинник міжособистісних стосунків. Енігматичний текст набуває прагматичного смислу в конкретному контексті. Одночасно з логіко-смісловою перспективою, загадка здатна містити додаткову інформацію – прагматичну, емоційну, експресивну.

Так, у навчально-виховному процесі дошкільних та шкільних закладів традиційно особливе місце належить загадці. Відгадування загадок розвиває розумову активність, самостійність; дисциплінує розум, привчаючи дітей до чіткої логіки, до роздумів і доказів. Розгадування загадок розвиває здатність до аналізу, спілкування, формує вміння самостійно робити висновки. Загадки вчать зіставляти предмети і явища, виділяти в них найістотніші ознаки, коротко й образно висловлюватися, розвивають кмітливість. Відгадування загадок сприяє розвитку мовлення дітей, розвиває поетичне сприйняття світу. Загадка дає приклад того, як змістовно, по-різному, використовуючи мовні засоби, можна сказати про один і той самий предмет [94:19]. Велике розмаїття різновидів таких загадок притаманне особливостям вікового розгадування. Це стосується

тих предметів, які найчастіше трапляються в реальному житті, приваблюють людей своїм зовнішнім виглядом, кольором, формою, як-от:

Укр.: *Він стояв, хвостом махав.*

– *Хто такий? – питаю.*

– *Гав!*

І з тих пір, усім скажу, я із ГАВОМ тим дружу (Собака) [94:20];

Рос.: *Гладишь – ласкается, дразнишь – кусается.*

На цепи сидит, дом сторожит (Собака) [216:66];

Англ.: *I have four legs. I'm very smart and I like to play.*

I like to smell things. I can wag my tail. I am a... (Dog) [295];

Фр.: *Je ne vois pas bien clair*

A force de vivre sous terre

parfois je sors le bout du nez

Pour regarder! Qui suis-je? (Taupе) [82].

Запропоновані загадки у різносистемних мовах відповідають своїм логіко-смісловим змістом шкільному віку дитини. Так, в енігматичних текстах простежується зовнішній вигляд тварини (*four legs, tail*), її найхарактерніші якості (*ласкается, кусается, на цепи сидит, дом сторожит; je ne vois pas bien clair a force de vivre sous terre*) та звук, який випускає собака (*Гав*).

Комунікативна функція мови як засіб спілкування має дві позиції: мова є не лише засобом мислення, але й засобом взаємодії людини з природою і суспільством. За допомогою мови люди не просто інформують один одного, але взаємодіють і регулюють свої соціальні стосунки, тому тексти, якими вони обмінюються у процесі спілкування і які використовуються як одиниці спілкування, виконуючи функцію повідомлення, одночасно є такими, які впливають, регулюють поведінку комунікантів.

Розглянемо такий приклад:

Укр.: *Перші квіти проростають з цибулиночок малих,*

Кожну весну зустрічають, розпізнайте, діти, їх.

Я той сніг колю «голками» – зелененькими листками,

*Білу квітку вивільняю – в ноги березню схиляю
(Підсніжник) [253:89];*

Рос.: *Тонкий стебель у дорожки. На конце его – сережки.*

На земле лежат листки – маленькие лопушки.

Нам он – как хороший друг, лечит ранки ног и рук

(Подорожник) [216:53];

Англ.: *It is not a bee, but stings. What is it? (A nettle) [258:28];*

Фр.: *Quel arbre ne pourra jamais apprendre à nager? (Le noyer) [301].*

Так, в загадках подається опис-повідомлення загадуваної рослини: її зовнішній вигляд (*тонкий стебель, на конце его – сережки, на земле лежат листки; перші квіти проростають з цибулиночок малих, сніг колю «голками» – зелененькими листками, білу квітку вивільняю*), лікувальні властивості подорожника в російському енігматичному тексті (*лечит ранки ног и рук*), час цвітіння проліска в українській загадці (*кожну весну зустрічають, в ноги березню схиляю*), пекучість кропиви в англійському енігматичному творі (*not a bee, but stings*). У французькій загадці увага надається деревині горіха (*arbre ne pourra jamais apprendre à nager*). Цей опис впливає не лише на поведінку адресата – стає зосередженим, уважним, зацікавленим, намагаючись розв'язати зміст загадуваного тексту, а й на адресанта – відчуває відповідальність, інтелектуальну здатність та ініціативність.

Повідомляючи, ми впливаємо, а впливаючи, повідомляємо. Вплив належить до комунікативної функції і є її складовою частиною. Цікаво, що О. Р. Лурія [148] розглядав регулюючу або прагматичну функцію слова окремо і вважав її однією з найсуттєвіших. У роботі В. Ф. Поршнєва [199] вона називається найбільш істотною з усіх засобів регуляції людської поведінки. Відкрита Л. С. Виготським, вона, на думку В. Ф. Поршнєва, існувала колись сама по собі в чистому вигляді до того, як в еволюції людини над нею надбудувалися інші функції – інформації, обміну досвідом. На наш погляд, сьогодні складно судити про те, яка функція первинна, але доцільно з метою дослідження виділити прагматичну функцію як частину комунікативної

функції, тому що прагматична функція відіграє величезну роль в акті спілкування.

Установка енігматичного тексту пояснюється із ситуації мовного спілкування і називається «антропоцентричною» [314] або «комунікатороцентричною» [247]. Ця установка реалізується в прагматичному змісті, пов'язаному із завданнями комунікантів. Сутність цих завдань полягає у впливові відправника тексту до одержувача, як-от:

Укр.: *Чорна баба із давніх давень покриває все на світі,*

Як погасне день (Ніч) [31:72];

Рос.: *Подходит к дому стала – с неба солнце украла (Ночь)* [216:48];

Англ.: *The black bird spread its wings.*

Under their canopy lay the wide world,

Sleeping sound, till the break of next day (Night)) [196:13];

Фр.: *Combien pèse la lune?*

(Une livre, puisqu'elle a quatre quarts) [319:149].

Загадуючи енігматичний твір, мовець дає своєрідні завдання реципієнту – у різних мовах вони є різними: в українській мові – *Чорна баба із давніх давень покриває все на світі, як погасне день*, у російській – *Подходит к дому стала – с неба солнце украла*, в англійській – *The black bird spread its wings. Under their canopy lay the wide world, sleeping sound, till the break of next day*, у французькій – *combien pèse la lune*, які полягають в тому, щоб дати відповідь. Тобто, проаналізувавши запропоновану «інформацію», розгадати загадуване явище в українській, російській та англійській мовах – *ніч*, а у французькій – *фунт*.

Учасники акту спілкування в сучасних мовознавчих дослідженнях отримали низку найменувань залежно від умов опису. Так, у лінгвопсихологічних дослідженнях Т. М. Дридзе [87; 88; 89; 90] це – *реципієнт і приймач*; у роботах із читання В. В. Кускова [138] – *пишучий і читаючий*; у монографіях з прагмалінгвістики Л. А. Кисельової [122; 123] йдеться про *адресата*; у соціолінгвістичному дослідженні Р. Белла [29] учасники поділяються на *мовця (відправника, адресанта) і слухача (одержувача, публіку, адресата)*; у книзі W. U. Dressler [305] з лінгвістики тексту ми натрапляємо на

такі терміни, як *автор, відправник, творці, споживачі, одержувачі, партнери, той, що говорить, той, що слухає, той, що читає, інтерпретатор тексту*. Як бачимо, диференціація в назві учасників акту спілкування відбувається або за допомогою обліку прийнятої в дисципліні традиції позначення (*реципієнт, адресат* і т. ін.), або за функцією, яка є найважливішою для опису автором в цей момент (*мовець; той, що читає; перекладач* і т. ін.), або використовується узагальнений спосіб найменування (*комуніканти, учасники спілкування, одержувач, відправник, автор тексту*). У роботі будемо використовувати термінологію, що підходить для ролі комунікантів в акті спілкування за умов певної ситуації, важливої для енігматичного тексту. Найбільш природними при вивченні прагматики текстів загадок є терміни: *відправник, мовець, одержувач, адресант, адресат, реципієнт*.

Вплив, або керування поведінкою (зосередженість, зацікавленість), є метою будь-якого спілкування. Спілкування – це соціальна орієнтація, у якій реалізується пристосувальна функція людини. Вона зводиться до функціональної регулюючої мети, така мета має прямий і непрямий вплив. При останньому теж відбувається керування, наприклад, при інформуванні, при вираженні оцінки, ставлення, на підставі яких теж може бути ухвалене рішення про регуляцію поведінки.

За допомогою мови можна безпосередньо впливати на поведінку учасника комунікації шляхом спонукання його до відповіді на запитання, повідомлення якихось відомостей про загадуваний предмет, виконання тих або інших прохань (розгадати загадку) тощо [61:75].

Наприклад:

Укр.: *Ген із поля до села в кухню тіточка прийшла.*

На підлозі сіла: хрусь!

Я сама не роздягнусь!

Стали тітку роздягати і зняли хусток із п'ять,

Фартухи, кожух, каптан ...

Аж залишився ... качан.

Як же зветься тітка тлуста?

Здогадалися? (Капуста) [253:54];

Рос.: *На ромашку у ворот*

Опустился вертолет –

Золотистые глаза.

Кто же это? (Стрекоза) [216:75];

Англ.: *Six legs, two heads, one tail. What is it? (A horseman) [258:16];*

Фр.: *Qui est-ce qui va à la foire et laisse son trou à la maison?*

(La clef) [319:70].

Метою енігматичних текстів зазвичай вважається інформування. При інформуванні з психологічної точки зору вводяться нові значення в поле значень реципієнта. Це веде до зміни в полі змістів: довідавшись щось нове (з української загадки – *із поля села в кухню тіточка прийшла, стали тітку роздягати, залишився ... качан*; з російської – *на ромашку у ворот опустился вертолет – золотистые глаза*; з англійської – *six legs, two heads, one tail*; з французької – *et laisse son trou à la maison*) – про загадуваний предмет або явище, змінює до нього своє ставлення й відповідно при необхідності він може дати відповідь (*Капуста, Стрекоза, A horseman, La clef*), яка регулюється його аналізом розумової діяльності. Тому інформування – це тип особливого непрямого впливу або керування в широкому сенсі слова.

Таким чином, текст загадки є завжди прагматично визначеним, оскільки його декламує людина, яка не лише організовує вербальний матеріал для розкриття відповідного змісту і виражає своє ставлення до висловлюваного. Здатність тексту здійснювати прагматичний вплив на адресата називається прагматичним аспектом. Прагматика енігматичного твору є складним явищем і складається з багатьох компонентів, експліцитно або імпліцитно поданих у загадці. Отже, її повне розкриття, декламування веде до успішної взаємодії у межах загадування / відгадування між мовцем та розгадувачем. Почуття задоволення викликають і правильна відповідь, і сам процес розгадування – процес активного мислення, коли розвиваються увага, кмітливість, пам'ять.

Предметність, яскравість і конкретність факту чи образу в загадці відповідають психологічним особливостям дитини, а лаконізм, сконденсованість думки, образність роблять її доступною для найменших і цікавою для дорослих. Таким чином, загадка набуває прагматичного смислу в певному контексті.

2.5. Кроскультурні зв'язки загадок у різносистемних мовах

Процеси відродження основ національного менталітету в сучасному суспільстві викликають гострий і глибокий інтерес до комплексу проблем, пов'язаних із витоками та розвитком національної свідомості взагалі й до проблем народної культури зокрема. Відроджується і зацікавленість самобутнім прадавнім народним епосом та обрядами. Спостерігається тенденція не лише до їх вивчення, а й впровадження в сучасне життя суспільства.

Загадки належать до системи фольклорних комунікативних жанрів, які виникли на синкретичному ґрунті і розвинулися до мистецько-утилітарного функціонування. Міфологічна генеза цих творів, визнана світовою фольклористикою XIX і XX ст., зумовила їхню художню специфіку – переважно метафоричну систему образів, своєрідне моделювання композиції, яка підпорядкована меті усної комунікації, двочленності повного і передбачуваного тексту.

Національно-мовна специфіка народу найповніше розкривається в особливостях культури та мови. Все це проектується через систему обрядів, звичаїв, вірувань і релігійних культів народу. Національний менталітет знаходить відбиття в загальнолюдських проблемах, в історичних обставинах, духовних потребах та естетичних уподобаннях народу.

Термін «менталітет» бере свій початок від пізньолатинського слова *mens, mentis* – свідомість, мислення, розум, здоровий глузд, у чому можна впевнитися, звернувшись до будь-якого словника латинської мови. Уже в цій багатозначності споконвічно закладено можливість найширшого тлумачення і застосування

цього слова. Воно активно вживається в більшості європейських мов і всюди звучить приблизно однаково. Так, у німецькій «die Mentalität» – це спосіб думки, склад розуму, в англійській «mentality» – розумовий розвиток, склад розуму, умонастрій, у французькій «mentalité» – напрямок думок, умонастрій, спрямованість розуму, склад розуму та ін. З цього різноманіття важливо відзначити споконвічну етимологічну прихильність поняття до людської свідомості, мислення, розумової діяльності.

Менталітет – це осмислення світу, насамперед за допомогою образів, пофарбованих емоційними й ціннісними орієнтаціями, тісно пов'язаними із традиціями, настроєм, почуттям.

У статті «Менталітет и культура предпринимателей России XVII–XIX вв.» менталітет визначається як сукупність розумових звичок, вірувань, психічних установок, характерних для будь-якої спільноти або групи. Це сукупність манер поведінки, мислення, судження про що-небудь, моральні установки, склад мислення [152:6]. Таким чином, йдеться не стільки про системний характер менталітету, скільки про якусь сукупність різних явищ духовного життя. У словнику С. І. Ожегова слово «менталітет» називається «книжним» і визначається як світосприймання, умонастрій [174:358] органічного зв'язку минулого із сьогоденням. Складаючись, формуючись, виробляючись історично і генетично, менталітет є сукупністю соціально-політичних якостей і рис, їхньою органічною цілісністю (менталітет росіян, німців, французів, англійців, українців, білорусів, чеченців, сербів і т. ін.), що визначає багато сторін життєдіяльності певної спільноти людей, проявляючись у їхньому духовному та матеріальному житті, у специфіці суспільних стосунків, соціальних і політичних інститутах. Менталітет, як специфічна форма колективної свідомості, впливає на оцінку подій, і в цьому виявляється його зв'язок із ціннісними орієнтаціями й світоглядом [286].

Усе більшої уваги науковців привертають дослідження національних особливостей світосприйняття, менталітету, а також етноспецифіки мовної комунікації, що знаходить відображення у мовній картині світу окремої етнічної

спільноти (І. В. Андрусак [4], Н. Д. Арутюнова [11], Л. В. Балашова [19], О. О. Залевська [102] та ін.). Мовна картина світу виступає засобом експлікації знань, що становлять концептосферу етносу, яка, в свою чергу, може бути представлена за допомогою концептів, фреймів, схем тощо.

Національно-мовна картина світу окремого народу складається із системи мислення і творчості, з надбань, з чинників, які формують сприйняття світу, з етичних ідеалів та естетичних поглядів і смаків.

Менталітет органічно пов'язаний з культурою певного народу, тому він не може бути байдужим до фольклору. Позначається на менталітеті і рівень етнічної монолітності цієї спільноти, народу або народностей [35:18]. Одна справа, коли спільність монолітна в етнічному плані, як, наприклад, поляки, інша – якщо спільність є об'єднанням різних етносів, таких як українці, росіяни. Третя – якщо це такий конгломерат, як американський народ, що включає в себе і місцеві історично існуючі етноси (індіанці), і сторонні історичні групи (переселенці з Європи й Африки). Однак на формування базових принципів менталітету того або іншого етносу не всі чинники впливають однаково.

Менталітет – це таке явище, яке не лише відбиває структуру формування свідомості нації, а й з'ясовує її відображення у націях та народностях, визначає їхню значущість та багатоманітність. Феномен «менталітет» спирається на структурний підрозділ суспільства-нації, класи, етноси, групи, а їхні основні риси відрізняють особистість. Доведено, що менталітет може бути як національним, так і політичним, корпоративним, соціальним та індивідуальним. Зважаючи на національний менталітет, говорять: «мене так виховано», «так жили мої предки», «у нас так заведено». Політичний менталітет виявляє ступінь впливу держави та влади, формує політичну свідомість. Корпоративний – нав'язує правила поведінки у межах трудової діяльності. Соціальний менталітет відбиває клас суспільства, в якому відображається особистість. Індивідуальний – з'ясовує норми поведінки окремої особистості.

На різних етапах життя суспільства змінювався й менталітет, який якнайповніше відбивався у міфології та фольклорі і реалізувався у звичаях, традиціях, літературі, мистецтві та загадках.

Ф. С. Бацевич зазначає, що жива людська мова виявляється у спілкуванні як комунікативний код [25:16]. Загадка – це той ключик, який свідчить про ментальність та її генетичний код, що зберігає усі здобутки, традиції та обряди предків.

Схожі шляхи розвитку усної народної творчості в різних народів не унеможлиблюють міжнародних контактів і взаємовпливу і зазвичай перехрещуються з ними. Проте для того, щоб вплив став можливим, повинні існувати внутрішня потреба у такому культурному «імпорті», аналогічні тенденції розвитку у певному суспільстві і в певній літературі. О. М. Веселовський [52] говорив про «зустрічні течії» в літературі, яка запозичує. Тому будь-який вплив буває пов'язаний з частковою трансформацією запозиченого зразка, тобто з його творчою переробкою відповідно до національного розвитку і національних літературних традицій, а також з ідейно-художньою своєрідністю творчої індивідуальності того чи іншого регіону однієї місцевості.

Російський етнос формувався на незахищеній жодними природними перешкодами території із суворими природно-кліматичними умовами. У В. Й. Ключевського [124] натрапляємо на думку про те, що ліс, степ і ріка – це основні стихії російської природи за своїм історичним значенням. Автор зазначає, що кожна з них взяла живу і своєрідну участь у побудові життя і понять російської людини. У даний час за допомогою інструментальних спостережень кліматичних вимірів доведено, що територія споконвічного розселення східнослов'янських племен несприятлива для тривалого проживання. Тут життя можливе лише за рахунок залучення додаткових енергоресурсів та щоденної прозаїчної праці. Остання дозволяла вижити, але не обіцяла надій на благоденство навіть у віддаленому майбутньому. Про що свідчить російська загадка: *Рос сперва на воле в поле. / Летом цвел и*

колосился, / А когда обмолотили, / Он в зерно вдруг превратился. / Из зерна – в муку и тесто, / В магазине занял место (Хлеб) [216:18].

Домінанти російського національного менталітету (якому йшла загроза із Заходу) змушували бути в постійній готовності до оборони. Стан миру був скоріше винятком, а війна – жорстоким правилом. Суворі природно-географічні і геополітичні умови місцеперебування східних слов'ян століттями виводили на перший план високий ступінь самообмеження, що дозволяло їм досить успішно протистояти цим умовам. В. Й. Ключевський відзначає, що в Європі немає народу менш розпеченого й вибагливого, привченого менше чекати від природи й долі та більш витривалого [124:98].

Порівняймо:

Укр.: *У куточку на кілочку нагла смерть висить (Коса) [31:226];*

Рос.: *Скручен, связан, на кол посажен (Метла) [201:406].*

Так, енігматичний текст української загадки несе в собі не лише інакомовлення, а й відголоски минулого, коли за допомогою коси простий люд воював: *нагла смерть висить*; російська загадка пов'язана з діями над ворогами: *скручен, связан, на кол посажен*.

Менталітети українського та російського етносів сформовані історично, не на деструктивних, а на конструктивних духовно-творчих джерелах, на силі гуманізму, життєлюбства, життєпримирення з представниками інших етносів у межах своєї території.

Укр.: *Парубійко я вродливий, дуже гарний, нешкодливий;*

І росту собі на волі на городі і у полі.

Квіт до сонця повертаю, за те й назву собі маю.

І олію з мене б'ють, і макуху дістають,

І в веселій свята час дам щось кожному із вас

(Соняшник) [31:90];

Рос.: *У нее вся душа нараспашку,*

И хоть пуговки есть — не рубашка,

Не индюшка, а надувается,

И не птица, а заливається (Гармошка) [81].

Так, в українській загадці вбачаємо риси доброзичливості (*дам щось кожному із вас*), життєздатності (*і росту собі, квіт до сонця повертаю*); в російській – щирість (*у неє вся душа нараспаику*), позитивність (*не птица, а заливається*).

Сьогодні не викликає сумнівів, що концепції і поняття, розроблені в межах однієї культури для опису поведінки людей, можуть виявитися неадекватними для опису поведінки особистості в іншій культурі.

Як відомо, у Західній Європі свобода осмислюється через категорію «право» («можливість»). Вона розуміється, насамперед, як невід'ємне право ізольованої особистості самостійно визначати, що для неї є корисним, вигідним, рятівним: права громадян – це особливі, детально розроблені обмеження влади. Прагнення до об'єднання на «місцевому» рівні знаходить вираження в громадському колективізмі, що складається у процесі сусідської взаємодопомоги в малозаселеній країні зі складними природно-кліматичними умовами. Основні його риси: причетність індивіда до справ та інтересів колективу, співробітництво, «ембріональність» приватновласницьких устремлінь, некорисливість, відносна байдужність до правових норм, прагнення до вищої моральної правди, справедливості й рівності.

Хоча українська ментальність складалася й розвивалася у взаємодії з ментальностями народів Росії, Литви, Польщі та інших етносів, для українців пріоритетними залишаються ставлення до землі як до Батьківщини-матері, до своїх культурно-історичних вартостей; толерантність до інших культур і релігій; волелюбність; прагнення до «чистої крові»; перевага емоційності над раціональністю (філософія «серця»); орієнтування на горизонтальне нівелювання; хазяйновитість і працьовитість; характерний індивідуалізм, поєднаний з ідеєю рівності, поваги до окремого індивіда та його свободи, гостре неприйняття деспотизму й абсолютної монархічної влади. Два народи розуміють поняття «свобода» дещо по-різному: для українця (як і для росіянина) свобода має більш широке значення, та все ж таки стосується

безпосередньо психічного стану людини [41:98]. Для англійця розуміння свободи зводиться не до духовних та психічних понять, а до більш матеріальних. Слов'яни вкладають у це поняття свою душу. Це пов'язано з подіями в історії слов'янської нації. Англійці сприймають свободу в буквальному її розумінні.

Навіть проаналізувавши значення свободи в різних мовах, можна помітити, що англійці, хоча і мають більше значень (freedom, liberty, will), вкладають у це поняття лише маленьку частку духовного та соціального. Отже, слов'янським народам краще знати, як цінити та не втрачати свободу, бо для цих націй вона важить більше, ніж для англійців.

Ці народи розуміють поняття «свобода» дещо по-різному, як-от:

Укр.: *Щоб його не було –*

Не зміг би нічого сказати (Язык) [264:213];

Рос.: *Сивый жеребец под ворота смотрит (Луна, месяц) [201:352];*

Англ.: *My house has four doors.*

I go in at one. Then I come out

At three doors all at once (A shirt) [258:9].

Так, для слов'ян свобода має більш ширше значення та стосується безпосередньо психічного стану людини: в українській загадці – *не зміг би нічого сказати*; у російській – *под ворота смотрит*. Це також незалежність, що, на нашу думку, пов'язано з історією, із гнітом та пануванням над слов'янськими народами інших націй. Слов'янський менталітет підносить свободу на найвищий ступінь духовних та моральних цінностей, ставить її навіть вище за життя. Для англійців розуміння свободи зводиться не до духовних та психічних понять, а до більш прагматичних, матеріальних: *I come out at three doors* (вихід все одно є) *all at once*. Тому обмежити їхню свободу може лише в'язниця.

Спільним у трьох мовах те, що перебування в неволі завжди трактується негативно, як-от:

Укр.: *Не грішниця, а повішена; не вмирає, усе співає*

(Пташка в клітці) [31:124];

Рос.: *У косо́го нет берлоги, не нужна ему нора.*

От врагов спасают ноги, а от голода – кора (Заяц) [216:62];

Англ.: *I sit astride, but on what I don't know.*

I jump off whenever I meet an acquaintance.

What am I? (A hat) [258:9].

Так, в українській загадці невольницький мотив прослідковується як в енігматичному тексті (*не грішниця, а повішена*), так й у відгадці (*пташка в клітці*); у російській – невільник уподібнюється зайцю, який, аби вижити, має постійно тікати (*от врагов спасают ноги*); в англійській – спостерігаємо постійну негативну залежність (*I jump off whenever I meet an acquaintance*) та незнання власного перебування (*but on what I don't know*).

Надзвичайно родюча слов'янська земля споконвіків давала можливість тим, хто на ній селився, не лише вижити, а й жити в достатку, розраховуючи лише на власні сили і допомогу найближчих родичів. Але для цього треба було невтомно працювати і вміти боронитися від численних ворогів, які кочували у причорноморських степах.

Ще предки сучасних слов'ян уславились як хлібороби і воїни. Тож є підстави гадати, що саме ці обставини, як і специфічні кліматичні умови та інші геопсихологічні чинники (тепла весна і осінь, спекотне літо, люті морози взимку, багата флора, чергування різноманітних ландшафтів тощо), а також перебування країн протягом усієї їхньої історії ніби на перехресті культур Заходу і Сходу, вплинули вирішальною мірою на формування ментальності.

Наприклад:

Укр.: *Мне різали, топтали, і товкли, перевертали.*

Мужньо я усе стерпіла, врожаями відплатила (Земля) [253:42];

Рос.: *Меня бьют, ворочают, режут,*

А я молчу да всем добром плачу (Земля пахотная) [201:401].

З історії відомо, що англійці віддавна тяжко працювали на своїх фермах, проте сучасні мешканці віддають перевагу комфорту та зручностям, мабуть, тому ми не знайшли жодного прикладу англійської загадки про землю.

Ментальність французів виховувалась в умовах сильної влади в державі. Саме сильна державна влада Франції виховала в своєму народі повагу до порядку, закону та державних інститутів. У французів не склалась глибока повага до влади і держави, але легітимність влади і держави Франції перевірялась майже що не кожним поколінням французів. Французи завжди були готові вести королів на гільйотину та руйнувати Бастилію, як-от:

Фр.: *Quel est l'instrument à corde le plus désagréable? (Le gibet)* [319:154].

У французькій загадці іронічно підкреслюється деталі (*à corde le plus désagréable*) шибениці.

Французи є великими індивідуалістами, у них відсутня практично будь-яка повага до держави. У цілому, говорячи про французький національний характер, не можна не наголосити на свободі правил поведження, способу мислення, сприйняття французів. Один із сучасних дослідників французької ментальності Т. Зелдін [107] пише, що, мабуть, найхарактернішим для сучасної французької нації є неповторність її індивідів: не існує двох французів, які б однаково визначили свою сутність і в якій було б подібне поєднання таких елементів, як освіта, культура, сподівання.

Експериментатори за природою, французи відрізняються особливою любов'ю до вигадок і фантазій. Це одна з найбільш яскравих рис французького національного характеру. Немає такої досконалості, яку не можна було б зіпсувати, немає нічого абсолютно прекрасного, чого не можна було б спотворити.

Наприклад:

Фр.: *Pourquoi faut-il fermer un oeil quand on vise?*

(Parce que si on ferme les deux, on ne voit plus rien) [300];

Quel est le comble du docteur?

(C'est de tailler son crayon pour avoir bonne mine) [301].

Ментальність особистості важко піддається перебудові. Менталітет народу в цілому визначається особливостями загальнонаціональної культури. Основні категорії певної культури обов'язкові для всіх її носіїв – інакше вони просто не змогли б розуміти один одного і жити в одному суспільстві, взаємодіючи між собою.

Картина світу, як й інші ментальні утворення, не має чітко визначених обрисів і здебільшого включає в себе недостатньо логічно співвіднесені компоненти, двоякі і невизначені образи. У різних культурах, особливо в сучасну епоху, картина світу багатогранна і поліваріантна і включає в себе загальнодоступні компоненти наукового знання, релігійні вірування і дані життєвого досвіду. Виявленням й аналізом змісту картини світу, приведення її у форму логічно-упорядкованого світогляду займається філософія, як один з духовних феноменів культури.

Кожному народові притаманна своя, індивідуально-неповторна ментальність і мовні засоби її вияву. Використання в усному й писемному мовленні форм та елементів, сповнених певної ментальності, має бути стилістично вмотивованим, функціонально доречним і підпорядкованим конкретній комунікативній меті. І відтак те, що стосується загадок, – це розвиток усного мовлення, притаманного певній ментальній групі.

Цікавим є трактування ментально-характерологічних особливостей народів на рівні побутової свідомості – у системах стереотипів, оцінок і самооцінок, які зафіксовані в анекдотах, прислів'ях, етнопедагогічних формулах, казках, загадках та інших жанрах фольклору. Оцінки й характеристики етносів доволі часто, якщо не завжди, не збігаються з самооцінками і самохарактеристиками, а крім того, вони не завжди однакові в різних народів щодо якогось певного етносу.

Альберт Ейнштейн колись справедливо зазначив, що поняття науки виростають із значень слів. Це стосується і проблеми національної ментальності.

Ментальність полягає в історичних умовах формування творчої життєдайності нації. В історичних формах розвитку народу втілено найістотніше і найдоцільніше, – все, про що думали, мріяли, чим жили і що відчували представники певної національності.

Отже, схожість загадок слов'янських народів проявляється не лише в характері відображеного в них народного світосприйняття, у спільності принципів і прийомів художньої дійсності, а й у конкретному змісті поетичних образів. У деяких поодиноких випадках структура, будова, семантика загадки однакові в різних загадках. Схожість загадуваних предметів простежується в загадках, близьких за територіальним та ментальним походженням.

Щодо англійських та французьких загадок, то тут вбачаємо серйозну відмінність. Для англійців загадка є вправою мовленнєвих навичок та подекуди розвагою і відпочинком. На відміну від англійців, французи ставляться до загадки як до жарту, чогось абсурдного, що викликає сміх і задоволення. Для французів загадка є проявом гри. Вона майже не відбиває ментальні риси, не характеризує розумову свідомість (майже не можливо розгадати французькі загадки), проте з'ясовує комунікативно-прагматичні особливості. Її побудовано у розмовному стилі й частіше загадка походить на питально-відповідну конструкцію, тим самим не вимагаючи відповіді.

2.6. Мовна картина світу в загадках у різносистемних мовах

Мова й культура є основними категоріями лінгвокультурології – одного з провідних напрямків лінгвістичних розвідок. У центрі уваги опиняється людина, а також її ставлення до мови. Ця дисципліна пов'язана з філософією, національним характером і менталітетом. Вона є сукупністю знань про національно-культурну специфіку й організацію змісту мовного спілкування. Таким чином, у концепції «мова і культура» сходяться інтереси усіх наук про людину, це та наскрізна ідея, яка руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою. Мова є головною

формою вираження й існування національної культури. Едвард Сепір писав про те, що культуру можна визначити як те, що певне суспільство робить і думає. Мова ж є те, як думають [224:193]. Таким чином, мова виступає як реалізована внутрішня форма вираження культури, як засіб акумуляції знань культури.

Акцентування людського чинника привело до появи в науці про мову поняття, що представляє мовну модель об'єктивного світу – мовної картини світу. Розуміння мовної картини світу носіїв іноземної мови має дуже важливе значення у зв'язку зі зростаючою необхідністю вивчення міжкультурної комунікації з метою розуміння культурних відмінностей народів, їхнього світогляду, менталітету.

Завдяки наявності в мові одиниць, що називають конкретні або абстрактні поняття, вона фіксує і певним чином організує знання людини про об'єктивний світ та закріплює їх у людській свідомості. В інтерпретації більшості учених концептуальна картина світу має первинний характер, оскільки відображає наслідки свідомої пізнавальної діяльності людини. Мовна картина світу вторинна відносно концептуальної. Завдяки запропонованому визначенню в тлумачному словнику російської мови з включенням відомостей про походження слів за редакцією Н. Ю. Шведової [254], під мовною картиною світу розуміємо вироблене багатовіковим досвідом народу, здійснюване засобами мовних номінацій зображення всього наявного як цілісного й багатокomпонентного світу, у своїй структурі й у осмислюваних мовою зв'язках своїх частин, що представляє, по-перше, людину, її матеріальну й духовну життєдіяльність і, по-друге, все те, що її оточує: простір і час, живу й неживу природу, галузь створених людиною міфів і соціум.

Мовна картина світу стає в останні роки однією з найбільш «модних» тем мовознавства, яку досліджують А. Д. Белова [30], І. О. Голубовська [68], А. П. Загнітко [100; 101], В. Кононенко [131], К. В. Ленець [144], А. К. Мойсієнко [161; 162], Ж. П. Соколовська [241], С. В. Форманова [270] та ін. Картина світу будь-якої мови розглядається в контексті міфології, фольклору, культури народу. Іноді картина світу розуміється як безпосереднє відображення

психології народу (дослідження М. І. Толстого [255], роботи Н. Д. Арутюнової [11; 12; 13; 14; 15], І. Бартмінського [22], С. Е. Нікітіної [168]).

У висловлюванні «картина світу» дослідника М. Heidegger світ виступає як позначення суцього в цілому [308:70]. Причому це поняття не обмежене космосом, природою. До поняття «світ» належить історія і навіть природа. Під терміном «картина світу» мається на увазі й основа світу незалежно від того, як мислиться її відношення до світу [308:89].

Картина світу – це не просте зображення світу, не щось змальоване: картина світу, істотно зрозуміла, означає в такий спосіб не картину, що зображує світ, а світ, зрозумілий у змісті такої картини [277]. М. Heidegger відзначає, що де світ стає картиною, там до суттєвого в цілому приступають як до того, на що людина націлена і що вона відповідно прагне піднести собі, мати перед собою й тим самим у рішучому сенсі представити перед собою [308:98], причому уявити людину у всьому, що їй властиве і становить її як систему.

Е. Сепір [224] та Б. Л. Уорф [263], які продовжили навчання W. von Humboldt в США [310; 311], висунули гіпотезу мовної відносності, згідно з якою мові надається пріоритетна роль у процесі пізнання. Для прихильників цієї гіпотези реальний світ існує настільки, наскільки він відбивається в мові. Згідно з гіпотезою мовної відносності, наявність різних категорій у різних мовах свідчить про те, що носії цих мов по-різному концептуалізують навколишній світ.

С. В. Форманова та Н. М. Кислицина слушно зазначають, що національний менталітет, тобто картина світу, знаходить відбиття в загальнолюдських проблемах та естетичних уподобаннях народу [271:122]. На цій підставі можна стверджувати, що національна мовна картина світу складається із системи мислення і творчості, з надбань, з чинників, які формують сприйняття світу, з етичних ідеалів, естетичних поглядів і смаків.

Картина світу є приватним, історично обумовленим способом того універсального явища, яке можна назвати моделюванням світу в семіотичному розумінні цього слова. Картина світу – це його модель, але не будь-яка модель

світу є картиною. Типологія моделей світу відсутня, тому й відбуваються різні *qui pro quo*, коли тим самим терміном позначаються типи моделей не лише несхожі, але такі, що й принципово різняться між собою.

Картина світу приховує в собі центральне поняття концепції людини, виражає специфіку його існування. Поняття картини світу належить до фундаментальних понять, що виражають специфіку людського буття, взаємини зі світом, найважливіші умови його існування у світі. Картина світу є цілісним образом світу, який є результатом усієї активності людини. Вона виникає у людини в процесі усіх її контактів і взаємодій із зовнішнім світом. Це можуть бути і побутові контакти зі світом, і предметно-практична активність людини. Здатність мови відбивати, фіксувати і передавати накопичений досвід з покоління в покоління виражається в її кумулятивній функції.

Мова безпосередньо бере участь в двох процесах, пов'язаних з картиною світу. По-перше, у його надрах формується мовна картина світу, один з найбільш глибинних шарів картини світу в людині. По-друге, сама мова виражає та експлікує інші картини світу людини, які через посередництво спеціальної лексики входять у мову, а до неї – риси людини, її культура. За допомогою мови досвідчене знання, отримане окремими індивідами, перетворюється на колективне надбання, колективний досвід.

Загадка є одним з небагатьох продуктивних жанрів фольклору, в якому знаходить віддзеркалення національно-культурна специфіка певного лінгвокультурного середовища. На рівні тексту загадки закріплені норми поведінки, традиційно-світоглядні та соціально-психологічні установки й етнічні уявлення. Сучасні загадки є багатоплановим явищем, яке може виступити і виступає предметом літературознавства (естетичного), культурологічного, семіотичного, соціологічного, психологічного й історико-політичного аналізу. Основну увагу в роботі приділяємо розгляду феномена загадки в контексті як усього накопиченого людством обсягу знань про об'єкти або явища, так і в контексті національного досвіду пізнання і освоєння світу.

С. В. Форманова у статті «Поняття «мовної картини світу» в сучасній українській літературній мові» [269] наголошує на тому, що мовна картина світу є продуктом пізнавальної діяльності людини. Вона формується на основі цілісної лексико-семантичної системи мови та людських знань, що базуються на власному і суспільному досвіді. Дослідниця підкреслює, що цілісним образом у мовній картині світу стає слово як відображення національно-культурних цінностей, усвідомлення народних традицій та власного досвіду.

Кожна природна мова відбиває певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації) світу. Значення, які в ній виражаються, складаються в деяку єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується як обов'язкова всім носіям мови. Властивий цій мові спосіб концептуалізації дійсності частково універсальний, частково національно специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо інакше, через призму своїх мов.

Одним з поширених прийомів реконструкції мовної картини світу є аналіз метафоричної сполучуваності слів абстрактної семантики, що виявляє «чуттєво сприйманий», «конкретний» образ, який зіставляється в наївній картині світу з цим «абстрактним» поняттям і забезпечує допустимість в мові певного класу словосполучень (умовно називатимемо їх «метафоричними»).

Прикладом цього є енігматичний текст:

Укр.: *Білий кінь по чорному полю залиша білий слід за собою.*

*З кінця в кінець скакає, мовчки щось усім розповідає
(Крейда) [31:287];*

Рос.: *Старик-шутник на улице стоят не велит,*

За нос домой тянет (Мороз) [201:357];

Англ.: *This little traveler is very strong.*

He takes a drink of water and runs a thousand miles.

Before he starts, he takes off his hat.

When he rests, he puts it on (A fountain pen) [258:5-6];

Фр.: *Quels sont les camarades qui passent la journée à se battre et qui*

Ne se font pas de mal? (La langue et les dents) [319:168].

Так, словосполучення в різних мовах: в українській – *білий кінь*; у російській – *старик-шутник*; в англійській – *little traveler*; у французькій – *sont les camarades*, – є конкретними образами, які належать до категорії живих істот, що мають конкретні властивості (*залиша білий слід, з кінця в кінець скакає, мовчки щось усім розповідає; на улице стоят не велит, за нос домой тянет; very strong, takes a drink of water, runs a thousand miles, takes off his hat; qui passent la journée à se battre*) і зіставляються з раніше закодованими поняттями-відгадками (*крейда, мороз, a fountain pen, la langue et les dents*), що й забезпечує метафоричність цих текстів.

Кожне абстрактне ім'я викликає до життя уявлення не про один конкретний предмет, а про низку різних предметів, маючи одночасно властивості, що репрезентуються кожним з них. Інакше кажучи, аналіз сполучуваності слова абстрактної семантики дозволяє виявити різноманітні й такі, що не зводяться воедино, образи, зіставлені в буденній свідомості реципієнта.

Наприклад:

Укр.: *Іван-білобран в білу сорочку вбрався, під землю сховався*
(*Часник*) [31:94];

Рос.: *Маленький Ерофейко подпоясан коротенько, кафтан зеленый.*

По полу скок, по лавкам скок, скок, а сел в уголок – не ворохнется
(*Веник*) [201:436-437];

Англ.: *Little Nance Etticote in a red petticoat with a red nose;*

The longer she stands, the shorter she grows (A candle) [258:11];

Фр.: *Sous mon manteau jaune, parfois moucheté de noir, je suis blanche*
et quand on enlève mon manteau, parfois on ne peut plus le remettre.
Qui suis je? (Une banane) [301].

У цих загадках словосполучення *Іван-білобран; Маленький Ерофейко; Little Nance Etticote* набувають метафоричних властивостей предметів, оскільки окремо взяті іменники, яким надаються ознаки істот в контексті стають неживими предметами. Зовнішній опис одягу людини (*в білу сорочку вбрався;*

подпоясан коротенько, кафтан зелений; in a red petticoat; manteau jaune, parfois moucheté de noir; je suis blanche et quand on enlève mon manteau) раптом стають закодованою інформацією опису зовнішнього вигляду предметів (*часник, веник, a candle, une banane*). Основна логічна характеристика, що підштовхує до опредмечування загадуваного, – це властивості відповідних предметів: часнику – рости під землею (*під землю сховався*); вінику – перебувати у кутку (*сел в уголок*); свічки – ставати менше (*the shorter she grows*) від вогню (*a red nose*); банана – з часом псуватися і змінювати колір (*manteau jaune, parfois moucheté de noir*). Причому, поняття-відповіді закодовані та представлені зовнішньою характеристикою предметів.

При цьому спроба скласти з різних метафоричних словосполучень єдиний образ подібна до історії з відомої індійської казки, де троє сліпих, намагаючись скласти уявлення про слона, обмацували кожний якусь одну його частину тіла (ноги, хобот і т. ін.) і порівнювали її з відомими їм предметами (колонами, мотузкою і т. ін.). Сам слон – невидимий для сліпих, як для нас невидима, наприклад, совість, – складається із властивих йому частин тіла, які цілком складно друг до друга прилаштовані; нескладним виявиться істота, складена з тих предметів, у вигляді яких уявилися сліпим різні частини тіла тварини [292].

Принциповою відмінністю загадки від інших лексичних засобів вербалізації концепту є те, що вони з'явилися в результаті процесу вторинної концептуалізації реальної дійсності. Найдавніші загадки не були відпочинком, грою, забавою, розвагою, жартом або глузуванням. Як показали культурологічні розвідки В. Н. Топорова [256; 257], Т. Я. Єлизаренкової [93] (у свою чергу пов'язані з ідеями О. Н. Веселовського [52], О. М. Фрейденберг [275]), найдавніші загадки становили словесну партитуру особливої магії й ритуалу [154:35].

У світлі уявлень про творчу, поетичну природу малих форм фольклору й загадки, зокрема, важливим видається таке судження В. П. Анікіна про те, що між прямим, адекватним відбиттям реальних явищ і поетичним узагальненням існує деякий простір, нібито порожнеча, і конкретні життєві факти переходять

на позицію широкого узагальнення, минаючи стадію відбиття реальності у формах правдоподібності. Це і є те, що називається сублимуючою роботою художньої свідомості [8:39]. В унісон з таким поглядом на загадку звучить визначення з поетичного словника про те, що загадка є мудрим поетичним вираженням, в якому ознаки предмета, що відгадуються, подано в зашифрованому виді, що веде у протилежний бік процес відгадування. Загадка є своєрідною формою відсторонення й зазвичай будується на принципі уповільненої метафори (точніше, симфори), каламбурного алогізму й утрудненого паралелізму. Загадка є улюбленим жанром народної поезії всіх країн [119:110]. Як особливі жанри народної творчості, загадки є предметом вивчення не лише фольклористики, але й лінгвістичної науки.

На сьогодні дослідження загадки здійснюються на межі різних наукових дисциплін. До них належать соціолінгвістика, що вивчає мову в аспекті її взаємозв'язку із соціумом; етнолінгвістика, що задає вектор дослідження в співвідношенні мова – етнос; психолінгвістика (мова – психічна діяльність особистості), прикладна лінгвістика (мова – мовна практика). Міждисциплінарний підхід дає можливість більш чітко визначити ті аспекти, у яких слід розглядати мовні феномени, що відносяться до галузі культурно-національного. До таких феноменів належить загадка. На дослідження цього жанру фольклору найбільш спрямована етнолінгвістика, в основу якої покладено тріаду «мова – культура – особистість». Мова етносу є тим універсальним засобом, який дозволяє конструювати культурно-національні концепти й організовувати їх у цілісну картину світу. У цій цілісній картині світу посідає своє місце специфічна для певного етносу мовна картина світу в загадках. Для неї пріоритетну роль відіграє людський чинник. В. Н. Телія визначає його як порівнянність універсуму зі зрозумілими для людського сприйняття образами й символами, у тому числі й тими, які набувають статусу ціннісно певних стереотипів [252:177]. Інтерес до традиційної загадки підсилює саме та обставина, що конкретні життєві реалії в загадці набувають поетичної форми, минаючи стадію відбиття реальності у формах правдоподібності. У

межах когнітивної лінгвістики розуміння загадки представляється таким: загадки – такі мовні одиниці, які виступають як одиниці вербалізації концептів, що сформувалися у свідомості представників цілої етнокультурної спільності, які завдяки цьому відбивають національну своєрідність концептуалізації світу.

Розгляд загадки як способу освоєння світу входить до проблематики сучасних когнітивних досліджень, що зачіпають вивчення механізмів переробки усього обсягу відбиваної мовною свідомістю інформації про навколишній світ. Когнітивна специфіка загадок криється в оригінальності і нестандартності асоціативних механізмів, що лежать в основі створених загадками образів. Крім того, маючи справу із загадкою, ми натрапляємо на такий унікальний засіб вербалізації національної концептосфери, який дозволяє вербалізувати концепт імпліцитно.

Звертаючись до вітчизняної лінгвістичної традиції вивчення природи і призначення загадки, не можна не згадати наукові пошуки М. А. Рибникової [209]. Дослідниця та її послідовники відносили загадку до елементарного поетичного жанру, в якому словесний образ живе особливо чітко і самостійно. Підкреслюючи величезну роль загадки в освоєнні і пізнанні світу, М. А. Рибникова зазначає, що взагалі загадка ставить питання: звідки що відбувається, що як робиться, що чому служить, що навіщо потрібно в господарстві, і відповідає, граючи словами:

Укр.: *Їхав пан-капітан, став, у дівчини ститав:*

«Що за кості лежать, що й собаки не їдять?»

(Костриця) [31:263];

Рос.: *Он упрямый и пузатый, больно бьют его ребята,*

Отчего беднягу бьют? Оттого, что он надут (Мяч) [201:466];

Англ.: *I am up, and I am down. Up and down!*

Up and down! I am made of string and wood.

Would you like me? Yes, you would!

So, you see, I am not shy, now, please, tell me, what am I?

(A swing) [258:17];

Фр.: *Un pere a 12 fils. Chaque fils a 30 enfants,*

Moitie noirs, moitie blancs. Qui est ce? (Un an) [82].

І далі йдеться про те, що процес відгадування є цілеспрямованою грою розуму, яка провокує емоційну реакцію (сміх, розвага, задоволення) і в результаті якої нісенітниця зникає, а предмет розкривається в його сутності [209:155].

З часом загадки видозмінюються і наповнюються новими значеннєвими відтінками, які, у свою чергу, визначаються реаліями сучасної їм епохи й «живим» вживанням. Одним з новотворів останніх двох десятиліть стали трансформовані загадки, що поширюються в основному через Інтернет і розважальні журнали.

У дослідженні В. Г. Сибірцевої [228; 229] порушено проблему розуміння загадки як способу освоєння світу і достатньо детально розглядаються загадки-трансформи. У межах дослідження в результаті пошуку і систематизації матеріалу автором виділені основні способи організації тексту сучасних дитячих і «дорослих» загадок. У відображенні мовної картини дитячих загадок основну роль дослідниця відводить традиційним (метафоричним, метонімічним і описовим) загадкам, що дозволяють опанувати логіку пізнання світу, тоді як у «дорослих» загадках, на думку В. Г. Сибірцевої [230], переважають загадки-запитання. Їхня відмінність від традиційних загадок полягає в тому, що вони не припускають певної конкретної відповіді, а лише моделюють ігровий мовний простір. Якщо «класичні» (дитячі) загадки орієнтовані на формування нормативного погляду на світ, то «дорослі» спрямовані на ламання стереотипів і норм сприйняття світу. Як бачимо, сьогодні тільки дитяча загадка виконує місію способу освоєння світу.

Трансформація фольклорного сприйняття світу, що відбився в мові загадок, і посилення особистісного начала в сучасних загадках – це процеси закономірні, але, з іншого боку, саме тому так дбайливо всі народи ставляться до фольклору, через те, що він є душею будь-якої культури. Дослідження А. Т. Хроленко показують, що практично будь-який фрагмент картини світу у

фольклорі ціннісно окреслений: у будь-якому жанрі можуть статися естетичні, етичні, утилітарні та інші види оцінок [280]. Фольклорна модель світу є чітко структурованою і внутрішньо організованою системою, що дозволяє перетворитися на своєрідну семантичну мережу, вузлами якої є опорні повнозначні слова з усією їхньою семантичною інформацією: іменники (і субстантивовані слова) задають статичну модель світу певного тексту, дієслова характеризують узагальнені відносини між «частинами» цього світу, а прикметники можуть виступати у вигляді постійних епітетів.

Образи, позначені в предметі-заміні та загадуваній реалії, мають схожі ознаки, за якими виробляється заміна. Ці тотожні характеристики актуалізуються, стають основними для цих об'єктів, тоді як розрізнявальні межі часто залишаються невираженими. Слід зауважити, що в тексті актуалізовані загальні межі об'єктів є, як правило, типовими. Таким чином, картина світу в загадці представлена, в основному, через об'єкти матеріальної природи, що актуалізують типові, стандартні ознаки. Інакше кажучи, картина світу в загадці відображає такі уявлення про об'єкти дійсності, які можуть бути названі стереотипними. На думку польського етнолінгвіста Е. Бартмінського, стереотип визначається як стійке, тобто відтворене, а не створюване кожного разу заново поєднання, що закріпилося в колективній пам'яті на рівні лексем [22:155].

У стереотипному образі фіксується «наївний» спосіб пізнання світу. Стереотип висвітлює різні характеристики об'єкта і, як наслідок, сприяє виробленню до нього стійкого суспільного ставлення, яке формується навіть раніше знайомства носія культури з цим об'єктом. Стереотипний образ та актуалізація тих або інших його ознак багато в чому залежать від жанру того тексту, в якому він трапляється.

Фольклорне слово не лише позначає поняття (або реалію), але й виражає своє ставлення до нього. Особливий оцінний компонент у семантичній структурі фольклорного слова може переважати над номінативним і навіть призводити до його нейтралізації. Але при цьому в здобутках фольклору ми

бачимо вільне ставлення до альтернативних, нерідко взаємовиключних трактувань і концепцій, діаметрально протилежні оцінки.

Ламання стереотипів і норм сприйняття світу в напрямку зміни позитивного знака на негативний приховує в собі загрозу руйнування як мови, так і нації в цілому. Не можна забувати про те, що в християнському світовідчутті протягом багатовікової історії пріоритетне місце беззмінно посідали духовно-моральні ідеали. Їхня перевага над інтересами матеріального і соціально-економічного характеру завжди вважалася ціннісною інтенцією культури. Мова є основною складовою культури.

Таким чином, визнаючи той факт, що «непристойні» і «переосмислені» загадки є адекватним відбиттям сучасної мовної картини світу, слід констатувати: вони нічого не дають у плані розуміння ментальності та мовної свідомості народу. Тільки спираючись на класичний фонд загадок, можна зробити висновки про національно-мовну картину світу, тому що саме пам'ять народу є тією скарбничкою ідей і потенційних можливостей подальшої самореалізації жанру. Самі прийоми й механізми створення традиційних загадок відбивають специфіку цього жанру, особливості мовної свідомості народу, а разом з ними і способи освоєння світу лінгвокультурним співтовариством. Є вічні цінності і реалії, а є ті, які мають минутий характер, будучи тлінними. Ми вважаємо, що традиційні загадки – це вічне, а сучасні їхні трансформи – тлінне.

Мовна картина світу в загадках, що відображає наївні уявлення людини про навколишню дійсність, є основою для формування сучасних типів загадки. Таким чином, специфіка загадок, що належать до різних періодів існування жанру й різносистемних мов, обумовлена способами мовної організації матеріалу і функціональною спрямованістю загадок.

Висновки до розділу 2

Загадки є великою скарбницею людської думки. Енігматичні тексти ввібрали в себе мудрість і потяг до знань, а мудрість була в пошані завжди. Специфіка загадок полягає в тому, що в них у завуальованій алегоричній формі зашифровано якийсь предмет чи явище і треба відшукати його первісне значення. В енігматичних текстах найуживанішими фасетами є: опис зовнішності або частин цілого, образ дії та її результат, функції загадуваного предмета.

Найголовнішими ознаками художньої специфіки жанру загадок є конкретність теми, лаконізм, стислість, кондесованість думки, надзвичайна стійкість традиції та велика усталеність образності.

Загадки дуже тісно пов'язані з іншими жанрами усної словесності. Перш за все, як уже зазначалось, генетично вони пов'язані з міфологією – містять елементи давніх вірувань (анімізму, тотемізму), – а також з магією: споріднені із замовляннями, в яких з певних причин вказується не пряма назва предметів чи явищ, а їх описова метафорична форма. У найдавніших загадках збереглися залишки віри в магічну дію слова, тому подекуди в давніх колядках і віншуваннях зустрічаються побажання у формі загадок.

Загадки виявляють тісний зв'язок з народною лірикою. У календарно-обрядовому циклі вони найчастіше зустрічаються в русальних піснях, де відгадуванню загадок надається магічна сила. Зміст цих пісень у переважній більшості однаковий. Спостерігається зв'язок жанру із родинною обрядовістю, зокрема весільною драмою. У багатьох регіонах існує звичай, що наречений повинен відгадати низку загадок перед тим, як до нього виведуть наречену. Це – спрощений і видозмінений обряд, коріння якого в дуже давньому звичаї випробування нареченого перед весіллям. Якщо він не виконав запропонованих завдань чи не відгадав загадок, то він не вважався гідним нареченої, і вона не ставала його дружиною.

Відлуння цього та інших звичаїв простежується і в епосі. З усіх епічних жанрів найближчими до загадок є казки – у них використовуються ті самі прийоми способу моделювання дійсності (персоніфікація, метафорика, алегорія,

фантастичний компонент та ін.), тому в казках завжди створюється атмосфера загадковості.

Мовленнєвий жанр загадки є носієм мовленнєвих актів, які об'єднані метою спілкування, ідеєю адресанта з включенням його вікових особливостей. Найвизначнішими ознаками мовленнєвого жанру загадки є змістовна цілісність, структурованість, впізнаваність у процесі сприйняття адресатом. Загадка, як мовленнєвий жанр, найяскравіше проявляється в українській, російській, англійській та французькій мовах завдяки комунікативній спрямованості.

Загадки у різносистемних мовах зосереджені на увазі співрозмовника: реакція адресата повністю спрямована на озвучення тексту загадки адресантом. Усі гравці зацікавлені: мовець – загадати загадку, а адресат – швидко та правильно розв'язати завдання (перемогти).

Прагматичний потенціал тексту загадок є результатом вибору мовцем змісту повідомлення й способу його мовного вираження. Відповідно до своїх комунікативних намірів, адресат відбирає для передачі інформації мовні одиниці, що володіють необхідним значенням, як предметно-логічним, так і конотативним, та організує їх у висловленні таким чином, щоб установити між ними необхідні значеннєві зв'язки. У прагматиці енігматичного твору враховані комунікативні інтереси реципієнта, зберігаються толерантні засади мовних взаємин.

Майже усі представники різних народів приблизно однаково або досить схоже у формі загадки характеризують тотожні предмети. Особлива схожість простежується в загадках народів-сусідів (українська та російська мова), і тих, кого роз'єднують сотні кілометрів (англійська та французька). Причини цієї дивної схожості криються в особливостях народного світосприйняття, що, в свою чергу, виявляється історико-соціальними, природними та побутовими умовами життя певних народів. Адже сам предмет загадки диктує його головні ознаки. Проте між загадками різних народів є певні відмінності. Національний колорит простежується тут при характеристиці додаткових, другорядних ознак предмета. У кожного народу є свої улюблені предмети загадування, свої

найяскравіші методи побудови загадок. У слов'янському менталітеті загадки виступають елементом відпочинку, розвитку мовленнєвих, розумових та творчих навичок, засвоєння багатства мови. Для англійців та французів загадка виступає здебільшого грою (розвагою), яка розвиває мовлення та розширює словниковий запас слів.

Картини світу, що зображуються в різносистемних мовах, у дечому між собою схожі, у де в чому різні. Відмінності між мовними картинами виявляють себе, у першу чергу, у лінгвоспецифічних словах, які не перекладаються іншими мовами і містять у собі специфічні для цієї мови поняття. В українських, російських та англійських загадках простежується мовна картина світу цих народів – їхні ментальні особливості, чого майже немає у французьких загадках, які на сьогодні є лише проявом абсурду.

Результати дослідження відбито у публікаціях [183; 185; 191].

РОЗДІЛ III

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ЗАГАДКИ

3.1. Мовленнєвий жанр загадки в світлі теорії мовленнєвих актів

Теорія мовленнєвих жанрів є одним із актуальних напрямів дослідження мовленнєвої комунікації. Сам термін «мовленнєвий жанр» у сучасній лінгвістиці трактується по-різному залежно від аспекту його вивчення та тієї лінгвістичної парадигми, у межах якої здійснюється дослідження [25:61-64; 24; 76:5; 213; 221:619].

Прагматичний аналіз вивчає соціальні та психологічні аспекти мовленнєвої інтеракції і цілком природно функціонує в дискурсі. Прагматика з'явилася на ґрунті мовознавства як самостійна лінгвістична дисципліна в 60-70-х роках ХХ ст. під впливом теорії мовленнєвих актів Дж. Л. Остіна, Дж.-Р. Сьорля, З. Вендлера. Оскільки прагматика вивчає вплив адресанта на адресата, то цілком природним видається те, що теорія мовленнєвих актів допомагає віднайти й класифікувати методи та засоби вираження результату комунікативного процесу взагалі та функціонування в контексті зокрема.

Під час спілкування між комунікантами відбувається обопільний процес: адресант намагається передати свої думки, почуття, емоційний стан, використовуючи певні засоби спілкування і переслідуючи певну комунікативну мету. У нашому випадку він використовує загадку з метою цілеспрямованого повідомлення, як засіб передачі інформації для отримання відповіді / розв'язки. Завданням адресата є сприймання цієї інформації та прагнення, не перериваючи комунікативний акт, знайти відгадку. Тому для здійснення нормального комунікативного акту основним чинником спілкування буде інтенція відправника інформації та його комунікативна мета.

Т. ван Дейк [75:20] виділяє три типи внутрішніх систем здійснення комунікативного акту: систему знань та переконань; систему бажань та потреб; систему оцінки та надання привілеїв. Залежно від наявності цих трьох типів внутрішніх систем мовленнєвого акту комунікації і будується структура спілкування. Саме загадка визначає межі та тривалість процесу спілкування й

обумовлює його можливий результат від отриманої інформації та бажаної реакції співбесідника.

За М. Н. Кожиною [126:40], комунікативність наявна у всіх формах мовленнєвої діяльності, оскільки будь-яке мовлення є діалогічним, де комуніканти вступають у комунікативний контакт, обмінюються інформацією, думками, уявленнями тощо.

Мова як складний компонент соціального спілкування складається з мовних знаків та мовленнєвої діяльності. Мовленнєвий акт розглядаємо як інтенціональну, конвенціональну, цілеспрямовану дію відправника інформації та який є складовою комунікативного акту разом з комунікативними діями слухача та комунікативною ситуацією. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, які прийняті у цьому суспільстві [12:48]. Мовленнєві акти завжди співвіднесені з особою мовця і є складовою комунікативного акту поряд з актом аудитивним (тобто комунікативною дією слухача) і комунікативною ситуацією.

Розглядаючи проблему співвідношення мовленнєвих актів та мовленнєвих жанрів, Ф. С. Бацевич [26:100-101] наголошує на трьох групах прагмалінгвістичних концепцій. До першої групи він відносить виключно теорії англо-американських мовленнєвих актів, у яких теорію мовленнєвих жанрів повністю ігнорували. До цієї групи вчений відносить таких лінгвістів, як Левінсон, Майбауер та ін. До другої групи належать виключно теорії мовленнєвих жанрів, які ігнорують існування теорії мовленнєвих актів. До цієї групи дослідник відносить таких лінгвістів, як В. Є. Голдін та ін. А до третьої групи належать теорії, у яких чільне місце посідають як теорія мовленнєвих актів, так і теорія мовленнєвих жанрів. До цієї групи, на думку Ф. С. Бацевича, належать лінгвісти В. В. Дементьєв, М. Ю. Федосюк, А. Н. Вежбицька та ін. У межах цієї теорії є як загальні, так і різні риси. До загальних відносять урахування ситуативного контексту, функціональної орієнтації мовленнєвого висловлювання.

Якщо вести мову про розбіжності між теорією мовленнєвих актів та мовленнєвих жанрів, то М. М. Бахтін вважає, що мовленнєві жанри є тематичними, композиційними та стилістичними типами висловлень. Учений вкладає у це поняття перш за все текстостилістичний зміст [23:237]. Прихильники теорії мовленнєвих актів зауважують на їхньому синтаксичному характері та визначають їх як висловлення з конкретною метою, але текстовий рівень не врахували.

Природа мовленнєвих жанрів тісно пов'язана з культурними чинниками. Це зумовлене тим, що в мовленнєвому жанрі береться до уваги особистість комуніканта, зокрема його соціальний і культурний статуси, ролі.

А. Н. Вежбицька досліджувала мовленнєві жанри з функціонально-комунікативних позицій. Дослідниця з'ясувала, що мовленнєві жанри певної мови є одним із найкращих ключів до культури суспільства, в якому вони сформувалися. Мовленнєві жанри відображають національно-культурну специфіку мови.

Мовленнєвий жанр – це відносно стійка і нормативна форма висловлювання, у якій кожне твердження підпорядковується законам цілісної композиції і типам зв'язку між реченнями. Мовленнєвий жанр як технологічна форма мовної практики володіє двома типами змісту: предметно-логічним і структурно-функціональним. Предметно-логічний зміст жанру – це узагальнений тип змісту предмета спілкування. Структурно-функціональний зміст є узагальненою формою прагматичної функції цілісності, цільового призначення спілкування [111:18-19]. Жанр містить у собі також комунікативні події, учасники яких переслідують певну комунікативну мету.

Художнє мовлення складається зі змісту, який автор бажає повідомити адресату, і вольового наміру (впливу на думки і почуття), який він при цьому намагається реалізувати.

Природа, сутність і доцільність використання (створення) мовленнєвого жанру в міжособистісному та інших типах спілкування тісно пов'язані з рухом інформації у процесах комунікації [25:80]. Ф. С. Бацевич слушно зауважує, що

для мовленнєвих жанрів характерні особливості комунікативного розгортання, функціонального втілення та історичної динаміки залежно від типу дискурсу, який за допомогою цих мовленнєвих жанрів виформовується. Оволодіння певною мовою і культурою неможливе без оволодіння системою мовленнєвих жанрів, властивих конкретній лінгвокультурній спільноті [160].

Мовленнєві акти – це окремі репліки, які мають певний вплив на адресата, а мовленнєві жанри, за М. М. Бахтіним, – це засоби соціальної взаємодії [23:250]. У такий спосіб мовленнєві жанри спрямовані на опис та організацію процесу спілкування, що вбачаємо в загадці.

Ф. С. Бацевич зазначає, що розбіжність між теорією мовленнєвих актів та теорією мовленнєвих жанрів є ієрархічною, оскільки мовленнєві жанри складаються із сукупності мовленнєвих актів. Такої думки дотримуються В. В. Дементьєв, Т. В. Шмельова, А. Н. Вежбицька. Між поняттями «мовленнєвий акт» і «мовленнєвий жанр» існують складні стосунки; у межах одного мовленнєвого жанру можуть існувати кілька мовленнєвих актів. Крім того, за комунікативною природою типи мовленнєвих актів, що були виділені Дж. Остінім та Дж. Сьорлем, є недостатніми, оскільки важко виокремити та ідентифікувати окремий мовленнєвий жанр. Річ у тім, що один мовленнєвий акт може входити до складу кількох мовленнєвих жанрів, і навпаки, – в одному типі мовленнєвого жанру можуть траплятися різні мовленнєві акти. Тому загадка як мовленнєвий жанр «включає комунікативні стратегії і тактики учасників спілкування» [26:125], у нашому випадку, того, хто загадує загадку, і того, хто її розгадує, й, у такий спосіб, відбувається «моделювання ситуативного змісту». З вищезазначеного випливає, що мовленнєвий жанр загадки повинен враховувати не лише загальні інтенції мовців, а й інші чинники комунікативної діяльності особистостей.

Отже, дотримуючись дефініції Ф. С. Бацевича, мовленнєвий жанр загадки визначаємо як тематично, композиційно і стилістично стійкий тип повідомлень. Він є носієм мовленнєвих актів, що об'єднані метою спілкування, задумом відправника інформації з урахуванням особистості адресата, контексту та

ситуації спілкування. Найважливішими ознаками мовленнєвого жанру є його змістовна цілісність, структурованість під час вимови адресантом і впізнаваність у процесі сприйняття адресатом [25:93].

Російська дослідниця Т. В. Шмельова [288; 289; 290] виділила такі ознаки мовленнєвого жанру:

1. Комунікативна мета. За нею виокремлюють:

- *інформаційні* (повідомлення, підтвердження, запит, заперечення інформації, згода з думкою або заперечення її);
- *оцінні* (похвала, огуда, схвалення, докір);
- *етикетні* (привітання, вибачення, призначення на посаду, прощання, оголошення війни тощо);
- *імперативні* (наказ, прохання, заборона, порада, рекомендація, інструкція, розпорядження, обіцянка, зобов'язання тощо).

2. Концепція автора (адресанта). Передбачає врахування того, ким він є: своїм / чужим; старшим / рівним / підлеглим; авторитетним / неавторитетним; таким, що має / не має повноважень; більш / менш поінформованим; зацікавленим / незацікавленим тощо.

3. Концепція адресата. Враховує аналогічні параметри.

4. Подійний зміст. Передбачає віднесеність / не віднесеність до особистісної сфери автора або адресата, часову перспективу події, оцінку події; важливою є кількість подій (епізодів, вчинків).

5. Комунікативне минуле. Враховує те, що передує жанру. Виділяють реакційні та ініціативні мовленнєві жанри. Породження реактивних мовленнєвих жанрів «провокують»; створення ініціативних мовленнєвих жанрів може бути викликане передусім позамовними чинниками, залежить від інтенцій мовця тощо.

6. Комунікативне майбутнє. Визначає стандарти спілкування, слідування одних мовленнєвих жанрів за іншими.

7. Параметр мовного втілення. Це мовне оформлення мовленнєвого жанру, спосіб, яким мовленнєвий жанр доходить до адресата.

Перелічені вище ознаки мовленнєвого жанру Т. В. Шмельова назвала «паспортом мовленнєвого жанру».

Ще М. М. Бахтін [23] звернув увагу на відсутність типології мовленнєвих жанрів, а також принципів для її створення. Він запропонував два параметри класифікації:

1) *поділ мовленнєвих жанрів на первинні (прості) і вторинні (складні);*

2) *розмежування стандартизованих мовленнєвих жанрів (привітання, повідомлення), в яких мовець мало що може запропонувати від себе особисто, і вільних мовленнєвих жанрів (розповідь, скарга, втішання), які існують в усному спілкуванні.*

Сьогодні у лінгвістичній літературі наявні різні спроби типології мовленнєвих жанрів. Так, спираючись на семантику метаімен мовленнєвих жанрів, М. Ю. Федосюк [266] розрізняє елементарні і комплексні мовленнєві жанри; Ст. Гайда [59; 60] виділяє первинні (прості і складні) і вторинні (прості і складні) мовленнєві жанри усного і писемного спілкування; польський мовознавець А. Wilkoń [321] розглядає поточні, фольклорні та літературні типи мовленнєвих жанрів; російська дослідниця О. Б. Сиротиніна [232] виокремлює мовленнєві та риторичні мовленнєві жанри.

Враховуючи параметри аналізу і «паспорт мовленнєвих жанрів» Т. В. Шмельової, визначимо комунікативну природу такого мовленнєвого жанру, як загадка, а також найважливіші ознаки, які відмежовують загадку від інших типів мовленнєвих жанрів.

За комунікативною метою загадка належить до інформаційних мовленнєвих жанрів, оскільки основним наміром адресанта є повідомлення тексту загадки комусь з метою отримати підтвердження або заперечення відповіді. При цьому адресант орієнтується на вікові гендерні, ситуативні параметри адресата, з якими нерозривно пов'язаний загадуваний предмет (явище), наприклад,

У молодшій школі:

Укр.: *Він замок відкрити може,*

Він закрутить легко гайку.

Чарівник вам допоможе

Відгадати цю загадку (Ключ) [253:56];

Рос.: *Я весь из железа,*

А в щелку залезу...

Ты в дом ни за что

Не войдешь без меня (Ключ) [216:13];

АНГЛ.: *Swings by his thigh a thing most magical!*

Below the belt beneath the folds

Of his clothes it hangs a hole in its front end,

Stiff-set and stout it swivels about.

Levelling the head of this hanging tool,

Its wielder hoists his hem above his knee;

It is his will to fill a well-known hole

That it fits fully when at full length

He's oft filled it before. Now he fills it again (A key) [295];

Фр.: *Qui est-ce qui va à la foire et laisse son trou à la maison?*

(La clef) [319:70].

У середній школі:

Укр.: *Хто перший заходить до хати? (Ключ) [31:203];*

Рос.: *Полежит он без вниманья*

Целый день в твоём кармане.

Без него домой придешь –

В дом не попадешь (Ключ) [216:13];

АНГЛ.: *Who is entering the door? (A key) [295];*

Фр.: *Qu'est-ce qui entre le premier dans la maison? (La clef) [301].*

У старшій школі:

Укр.: *В дірку затиною, в дорогу тікаю (Ключ) [261:194];*

Рос.: *Хвост во дворе,*

Нос в конуре.

Кто хвост повернет,

Тот и в дом войдет (Ключ) [216:13];

Англ.: *I'm striking the hole and escaping the road (A key) [295];*

Фр.: *Monsieur et Madame rentrent, qu'est-ce qui rentre d'abord?*

(C'est la clef) [319:71].

Як правило, у загадці вікові параметри чітко окреслені; цим вона і відрізняється від інших фольклорних жанрів. Адресант має на меті не лише запропонувати енігматичний текст, а й почути правильну відгадку, а відтак – доречно дібрати загадку щодо вікових особливостей адресата.

«Автор» загадки є людиною зацікавленою; особа автора унікальна: він має статус абсолютного авторитету; «загадувач» має всі повноваження і володіє всією інформацією (енігматичним текстом та відгадкою) попри можливу різницю у віці, соціальному статусі тощо, віддає перевагу дружньому, партнерському, часто неформальному спілкуванню; він, як правило, вважає, що його загадка актуальна.

Загадка передбачає уявного адресата, тобто вона завжди інтенціонально спрямована. Адресатом загадки можуть бути: конкретна особа, будь-яка людина, декілька чоловік або навіть колектив. Немає жодного значення ні соціальний статус адресата, ні його авторитет. Адресатом загадка може сприйматись як доречний, так і недоречний текст. Від цього значною мірою залежить подальший перебіг процесу спілкування, формування його комунікативного майбутнього.

Розглянемо такий приклад:

Укр.: *Стоять коні на припоні,*

Ні п'ють, ні їдять –

Все гладкі стоять (Гарбуз) [31:86];

Рос.: *Зубы имеют, а зубной боли не знают*

(Грабли) [216:25];

Англ.: *What goes all over the house,*

But touches nothing? (A voice) [258:19];

Фр.: *Qui est-ce qui pisse devant Madame sans avoir honte?*
(*Une barrique*) [319:94].

Так, загадка може мати декілька різних варіантів відповідей: в українському енігматичному творі – *гарбуз або кавун*; у російському – *граблі або пилка*; в англійському – *голос або протяг*; у французькому – *діжка або парасолька*.

Подійний зміст залежить від правильно скерованого адресантом тексту загадки: події, що матимуть місце у майбутньому (розгадка), можна спрогнозувати дуже приблизно, сподіваючись на доречно дібраний енігматичний текст; самі події можуть бути одиничними, численними або кількісно невизначеними.

З позицій комунікативного минулого і комунікативного майбутнього загадка постає як реактивний мовленнєвий жанр (у вигляді «запитання», адресованого учаснику або учасникам спілкування); вона скерована на оцінку попереднього досвіду, але має вихід у майбутнє (відгадка). Це стосується насамперед подальшого розгортання мовленнєвого жанру, яке значною мірою залежить від того, як адресат сприймає загадку, чи спроможний дати на неї відповідь.

Загадкам притаманне мовне оформлення, яке потребує відгадати описуваний предмет, організоване ритмічною будовою, лаконічне, воно має питальну форму, центральним прийомом загадки є метафора.

Такий мовленнєвий жанр, як загадка, є елементом літературної сфери побутування загальнонародної мови і відрізняється від інших жанрів фольклору, таких, як пісні, голосіння, думи, билини, приказки, примовки, прислів'я, каламбури, вітання, прокльони, побажання, афоризми, казки тощо.

Проведений аналіз дає підстави вважати загадку і мовленнєвим актом, і активним мовленнєвим жанром, який зазнає постійних модифікацій і розширення сфери вжитку. Отже, загадку можна визначити як інтенціональний, цілеспрямований, конвенціональний мовленнєвий жанр у межах обопільного спілкування, реактивної подійності, але ініціативної комунікативної

спрямованості з прямим способом мовного втілення. Мовленнєвий жанр у світі мовленнєвого акту загадки доцільно розглядати в українській, російській, англійській та французькій мовах, проте саме енігматичним текстам слов'янських мов притаманні найхарактерніші риси як конкретні слова; слова в переносному значенні; емоційно-оцінювальні слова; речення питальні, спонукальні, окличні тощо. Загадки в англійській та французькій мовах характеризуються як взірць мовної гри завдяки питальній формі та жартівливому змісту.

3.2. Комунікативні якості мови загадок у різносистемних мовах

Посилення обміну інформацією в суспільстві супроводжується зростанням інтересу до наукового аналізу процесів мовленнєвої діяльності і, особливо, до практичних рекомендацій, які випливають з цього аналізу і дозволяють забезпечити високу ефективність впливу повідомлення на адресата, підготовки мовленнєвого твору адресантом.

Усякий комунікативний акт має мету – вона досягається в свідомості і діях адресата. Проголошена адресантом і реальна мета можуть не збігатися. Це може стосуватися і щиро проголошеної мети, і реального впливу повідомлення, якщо проголошена мета комунікативного акту з якихось причин не може здійснитися.

Такий комунікативний акт простежується і в загадках, де текст є проголошенням намірів повідомити адресатові нову інформацію і прямо спонукати його до дії, тобто дати відповідь / відгадати загадку, а завершується чи згодою того, до кого звертаються, чи констатацією його, що він зрозумів передану інформацію, тобто спроможний відгадати загадку.

Наприклад,

Укр.: *П'ять комірок, одні двері (Рукавичка) [31:170];*

Рос.: *Разошлись мальчики в темные чуланчики,*

Каждый мальчик в свой чуланчик (Перчатки) [216:19];

Англ.: *Five cupboards, but only one door (A glove)* [258:10];

Як бачимо, адресант пропонує інформацію: *п'ять комірок, одні двері; разошлись мальчики в темные чуланчики, каждый мальчик в свой чуланчик; five cupboards, but only one door*, де опис еліптичних конструкцій та синтаксичних особливостей загадки підштовхує адресата до дії (роздумів / відповіді). Після детального обдумування поданої інформації адресат, демонструючи, що зрозумів, реагує на запропоновану інформацію відповіддю/відгадкою: *рукавичка, перчатки, a glove*.

Фр.: *Quel est l'homme qui n'a pas eu de mère? (Adam)* [319:110].

Так, мовець інформує адресата: *l'homme qui n'a pas eu de mère*, за описом загадуваного предмета розгадувач, проаналізувавши зазначене, дає відповідь / розгадку: *Adam*.

Не виключено, зрозуміло, й відмову у вимогах репліки, що може призвести до розриву діалогу одним із співрозмовників. Такі випадки простежуються, коли адресат не може дати відповідь, тобто співрозмовник не реагує на запропоновану інформацію.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Є в мене ящик, сам відкривається, сам закривається,*

А секретів не знає (Догадка) [31:379];

Рос.: *Штучка невеличка, а всякому нужна (Деньги)* [201:466];

Англ.: *Take a moustache and a leg and there you have a body*

(An ear of corn) [258:28];

Фр.: *Que est-ce qu'un os dont la moelle chemine?*

(C'est un tuyau de fontaine) [319:97].

Спостерігаємо в усіх загадках синекдоху (інакомовлення): в українській загадці – *ящик*; в російській – *штучка*; у французькій – *qu'un* та порівняння в англійській загадці – *a moustache and a leg and there you have a body*.

Діалог завжди пов'язаний з вербальним або невербальним спонуванням до спілкування. При «вільному спілкуванні» таке спонування необхідно

моделювати, усувати суперечність поміж зацікавленістю адресанта і байдужістю та нерозумінням («зіпсутістю», за Аристотелем [10:37]) адресата.

Народнопоетична творчість, як складова культури народу, є важливим засобом пізнання історичних особливостей його розвитку, духовності, його ідеалів, сподівань, художніх смаків, побуту.

Мовознавці виділяють три якості літературної мови, зокрема такі: 1) стійкість, 2) ясну, точну й легку передачу найрізноманітніших відтінків, 3) оригінальність мови. Комунікативним якостям присвячена значна кількість літератури в російській лінгвістиці. Усе ж суперечливими, а інколи й невирішеними залишаються такі питання, як дефініція якостей мови, принципи їхньої класифікації, їхні взаємовідношення і своєрідність реалізації у різних стилях мови. Зокрема, вчені визнають, що у виділенні якостей мови відсутня спільна основа, єдиний принцип класифікації. Виділення одних якостей на основі одних відношень, інших якостей на основі інших відношень, а також можливість виділення тієї самої якості на основі двох типів відношень робить типологію якостей мови непослідовною і внутрішньо суперечливою. Але безперечно й те, що непослідовність і внутрішня суперечливість у цьому випадку неминучі [130].

Вказані відношення розкрив Б. Н. Головін у праці «Основы теории речевой культуры» [67], де наголошував на тому, що співвідношення «мова – мовлення» пов'язане з правильністю, чистотою і багатством мовлення, співвідношення «мовлення – мислення» – з точністю і логічністю, «мовлення – свідомість» дає виразність, образність, доречність, дієвість, «мовлення – дійсність» дає також точність, логічність, «мовлення – людина, адресат» породжує доступність і, нарешті, співвідношення «мовлення – умови спілкування» дає доречність [67:24-25].

М. І. Ілляш [113] пропонує таку класифікацію комунікативних якостей мови: правильність, точність, логічність, чистота, багатство і різноманітність, виразність і образність, стислість і доречність.

Л. І. Скворцов вважає, що мовна майстерність полягає в умінні вибрати із паралельних варіантів найбільш точний у змістовому плані, стилістично доречний, виразний, доступний і т. ін. Проте у монографії «Теоретические основы культуры речи» [233] вчений не розглядає комунікативних якостей мови.

А. Н. Васильєва [44; 45] на першому рівні культури мови висуває критерій літературно-мовної правильності, на другому — критерії стилістичної відповідності і комунікативної доцільності.

Стосовно комунікативної доцільності зазначимо, що Б. Н. Головін [67], услід за В. Г. Костомаровим [132] і О. М. Леонтьєвим [145], проаналізував це поняття, вважаючи його опорним терміном теорії культури мови. Він вважає, що, окрім норми, діють й інші регулятори мовної поведінки людини, які, розчленовуючи, можна позначити словом «доцільність», та лише розумний і міцний союз норми і доцільності забезпечує культуру мови суспільства й окремої людини [67:20].

В українстиці аналіз комунікативних якостей мови знаходимо у мовознавчих студіях Л. А. Булаховського [38]. На думку вченого, до числа критеріїв удосконалення мови входить гнучкість фрази, ясність, точність, багатство, естетичність. Гнучкість мови залежить від багатства культивованих нею жанрів, від індивідуалізації застосовуваних стилів, від тих можливостей вибору мовних знаків і зразків суцільного виразу, які створює національний колектив своєю продукцією на різних ділянках вживаного ним слова. Секрет ясності викладу «криється в засобах організації думки – чіткості та послідовності планування опрацьованого матеріалу, в певності, з якою подаються ті або інші факти та ідеї, в чутті того, що вже належить свідомості слухача або читача як відоме з попереднього досвіду й тому не потребує нового зосередження на ньому уваги, в умінні висувати головне і планувати у відповідних ступенях залежності матеріал другорядний, додатковий і т. ін.» [38:403]. Точність вислову, на думку Л. А. Булаховського, забезпечується культурою мови на певному етапі і, залежно від загального стану культурності

країни, від специфічних умов її розвитку – школи, преси і т. ін., можна говорити про різні ступені точності в аспекті розвитку.

Комунікативні ознаки мови проаналізувала Н. Д. Бабич у посібнику «Основи культури мовлення» [18]. Вона, зокрема, зауважує: «Визначаючи якісні ознаки культури мовлення (а саме поняття «культура мовлення» вже передбачає якісну характеристику), враховуємо як суто мовні його особливості (ступінь оволодіння діючими в конкретну епоху нормами), так і позамовні (знання законів мислення, практичний досвід мовця – життєвий, віковий і мовленнєвий, психічний стан мовця, мету, націленість спілкування тощо)» [18:66]. З огляду на це виділено такі комунікативні ознаки культури мови, як правильність, точність, логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність, достатність, ясність, виразність, емоційність.

На думку А. Васильєвої, істинна якість мови залежить від якості змісту мови, від якості комунікативних намірів суб'єкта [44:78].

Ф. С. Бацевич [28:195-198] розглядає комунікативно-риторичні якості мовлення. Проте дослідник наголошує на тому, що «з точки зору мовної комунікації найважливішими якостями мовлення є змістовність, доречність, логічність і послідовність» [28:198].

На основі аналізу відповідних оцінних параметрів мови, які склалися в мовознавстві, сформувався такий перелік комунікативних якостей мови українських, російських, англійських та французьких загадок: правильність, точність, логічність, образність, виразність, багатство, різноманітність, доречність, доступність, стислість та естетичність (Н. Д. Бабич, Ф. С. Бацевич, Л. А. Булаховський, А. Н. Васильєва, Б. Н. Головін, М. І. Ілляш, В. Г. Костомаров, О. М. Леонт'єв, Л. І Скворцов та ін.).

Основною комунікативною якістю мови загадки є її правильність – дотримання норм сучасної літературної мови. Насамперед правильною забезпечується висока культура мови, її єдність, зумовлюються всі інші комунікативні якості.

Наприклад:

Укр.: *Маленька пташка на дереві живе, без вікон,*

Без дверей собі хатку плете (Шовкопряд) [31:142];

Рос.: *Лесом катится клубок, у него колючий бок.*

Он охотится ночами за жуками и мышами (Еж) [216:62];

Англ.: *Without a tongue, without an ear,*

I can speak, and sing, and hear (A tape-recorder) [196:5];

Фр.: *Dans la mare je,*

Je saute et je clapote

Toute la journee ecoute-moi coasser.

Qui suis-je? (Grenouille) [82].

Так, у загадках простежується сукупність загальноновизнаних, кращих, найпридатніших мовних засобів: логічна послідовність і зв'язність думок (*пташка на дереві живе; охотится ночами за жуками и мышами; I can speak, and sing, and hear; dans la mare je, je saute et je clapote*); емоційність і лексико-стилістична виразність (*маленька пташка, хатку; лесом катится клубок, у него колючий бок; without a tongue, without an ear; toute la journee ecoute-moi coasser*); точність формування і формулювання думки, намагання зробити її найяскравішою, найточнішою (*пташка на дереві живе, без вікон, без дверей собі хатку плете; катится клубок, у него колючий бок. Он охотится ночами за жуками и мышами; without a tongue, without an ear, I can speak, and sing, and hear; Dans la mare je, Je saute et je clapote Toute la journee ecoute-moi coasser*); орфографічна та пунктуаційна грамотність.

У понятті «точність мови» закладений подвійний зміст: «по-перше, це вживання слів (їх значень) і словосполучень, звичних (узвичаєних) для людей, які володіють нормами літературної мови, а, по-друге, це оформлення і вираження думки адекватно предметові або явищу дійсності, тобто несуперечність реального предмета і його назви» [18:93], як-от:

Укр.: *Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає (Сонце) [31:49];*

Рос.: *Летом греет – зимой холодит (Солнце) [201:353];*

Англ.: *It never bothers to wake us up, but in any weather and any season,*

We open our eyes, stretch and yawn, we rise the moment

We see it is risen (The Sun) [196:21];

Фр.: *Qui est-ce qui court plus qu'un cheval, est en l'eau et ne se mouille point? (Le soleil) [319:2].*

Так, в українській загадці цілком точним природним явищем є зміна дня ніччю; в російській – влітку тепло, а взимку холодно; в англійській – сонце світить кожен день, незважаючи на пору року або погодні умови; у французькій – демонструються його розміри та фізичні якості.

Логічність характеризує структуру тексту, його організацію. Слід враховувати взаємодію «трьох логік»: логіки дійсності (*Зимою спить, а літом шумить (Дерево) [31:97]*), Фр.: *Qu'est ce qui est noir, puis devient rouge, puis devient gris? (Le charbon) [301]*), логіки думки: Рос.: (*Стоит дерево кудряво, кто подойдет, того и обоймет (Репейник) [201:400]*), і логіки мовного вираження (Англ.: *Irritation all around with its tiresome buzzing sound, it flies, restless, all day long, but at night it drops its song (A fly) [196:18]*). Логічність, як і точність, буває предметна і понятійна. Предметна логічність полягає у відповідності смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні до зв'язків і відношень предметів і явищ у реальній дійсності. Логічність понятійна є відображенням структури логічної думки і логічного її розвитку в семантичних зв'язках елементів мови в мовленні.

Чистота – ознака мови, пов'язана з правильною літературно нормативною вимовою, з відсутністю позалітературних елементів – діалектизмів, вульгаризмів, плеоназмів, макаронізмів, а також штампів, канцеляризмів, слів-паразитів, таких мовно-виражальних засобів, що заперечуються нормами моралі. Українська ж загадка багата на позамовні елементи, як-от:

Дорога без персти (без пилу),

Кінь без шерсті,

Нагайка без шкіри (Річка, човен, весло) [31:267].

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Висить, теліпається, всі за нього хватаються (Рушник) [31:207];*

Рос.: *То назад, то вперед ходит, бродит пароход.*

Остановишь – горе! Продырявит море! (Утюг) [216:24];

Англ.: *Seven kids on a ladder are happy and gay.*

They are swinging their feet they are singing away

(The seven notes of the octave) [196:11];

Фр.: *L'ete et l'hiver il est toujours vert (Le sapin) [82].*

Образність – комунікативна якість мови, орієнтована на виникнення додаткових асоціативних зв'язків, тобто вживання слів і словосполучень у їхньому незвичному оточенні (як в українській та французькій загадках), зокрема, їх переосмислення в порівняннях (у російській загадці *праска* порівнюється з *пароплавом*), метафорах (в англійській загадці – це *seven kids on a ladder*) тощо.

Виразність – те, що привертає увагу слухача, читача своєю формою (Рос.: *Громко стучит, звонко кричит, а что говорит – никому не понять и мудрецам не узнать (Гром) [216:49]*, Фр.: *Qui fait le tour de la maison sans bouger? (La gouttière) [301]*), логічним підкресленням (Укр.: *Звечора вмирає, вранці оживає (День) [31:72]*) або емоційним підкресленням (Англ.: *This old Granny has only one eye and a long tail which she let fly, and every time she went over a gap, she left a bit of her tail in a trap (A needle and thread) [258:13]*).

Показником багатства мови служить великий обсяг активного словника (*лик; lit*), семантично (*on the run*) і стилістично відмінні одиниці, оперування синонімічними (*дорога, слід*) можливостями мови, не лише лексичними, а й словотвірними, граматичними, як-от:

Укр.: *Їду-їду без дороги, без сліду (Човен) [31:266];*

Рос.: *Лик пахучий, а хвост колючий (Роза) [216:54];*

Англ.: *Has no legs, but just for fun it is always on the run (A Ball) [196:40];*

Фр.: *Qui voyage jour et nuit sans quitter son lit? (Une rivière) [301].*

Для урізноманітнення в загадках використовуються різні засоби і способи для вираження того самого змісту (*чотири брати, четверо разом, два тікає, два доганяє; Monsieur et Madame rentrent*), звертання до системних і

контекстуальних синонімів (*walk along it, run, or ride in a bus, or in a car*), до джерел стилістичного (*одежки, одержонок*) урізноманітнення мови.

Розглянемо мовні приклади:

Укр.: *Чотири брати біжать – один одного не пережене.*

Під нашим перелазом четверо разом.

Два тікає, два доганяє, а один одного не дожене

(Колеса в возі) [31:271];

Рос.: *Лето целое старалась – одевалась, одевалась...*

А как осень подошла, нам одежды отдала.

Сотню одержонок сложили мы в бочонок (Капуста) [216:57];

Англ.: *This belt stretches, long and wide.*

Walk along it, run, or ride in a bus, or in a car.

It's for you to choose how far (A road) [196:32];

Фр.: *Monsieur et Madame rentrent, qu'est-ce qui rentre d'abord?*

(C'est la clef) [319:71].

Згідно з етнопедагогікою кожен вік потребує відповідного виховання, в якому найголовніше – співучасть в усіх здобутках розвитку. Народна мудрість наголошує на необхідності гуманного виховання: не втручання, не управління, а співучасть у розвитку людини. Л. В. Гураш, Г. Г. Ключова, А. М. Богуш у збірнику «Відгадай! Загадки, прислів'я, приказки і скоромовки у дитячому садку» [53] зауважують, що успішне застосування загадок під час навчання залежить від урахування вікових та психологічних особливостей кожного періоду розвитку дітей. Тому загадки про одну й ту саму річ чи предмет у дошкільному та шкільному віці мають бути різними, за що відповідають як доречність – добір, організація мовних засобів, що роблять мову відповідною до мети, умов, ситуації спілкування, так і доступність (дохідливість) – здатність певної форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації, тобто доступність, насамперед, пов'язана із відповідністю повідомлення комунікативній сприйнятливості. Доречна мова відповідає темі повідомлення, його логічному й емоційному змістові, складові

слухачів і читачів, інформаційним, виховним, естетичним та іншим завданням писемного й усного виступу. Наприклад, загадки про *кота* доцільно так розподілити за віковими групами:

У молодшій школі:

- Укр.: *У нашої бабусі сидить звір у кожусі,
Біля пічки гріється, без водички миється (Kim) [53:5];*
- Рос.: *У нашей бабуся сидит зверь у кожуси,
Возле печки греется, без водички моется (Кошка)[201:374];*
- Англ.: *I'm a soft and furry pet. I have four legs and a long tail.
I have sharp teeth and claws. I like to chase mice.
I am a... (A cat) [295];*
- Фр.: *Je comparais doux et une fourrure.
Je ai un jambes et une queue longue quatre.
Je ai un chocottes et un griffes aiguës.
Moi aiment chasser un accommodations (Un chat) [301].*

У середній школі:

- Укр.: *І вдень, і вночі у кожусі на печі (Kim) [53:5];*
- Рос.: *Мохнатенька, усатенька, сядет – песенки поет (Кошка) [201:374];*
- Англ.: *Furry and purry with long whiskers (A cat) [258:30];*
- Фр.: *Longue est ma
Brillants sont mes yeux
Je pars a l'aventure
Sans etre vu, bien sur!
Qui suis-je? (Le chat) [82].*

У старшій школі:

- Укр.: *Хто народився з вусами і на вусату полює? (Kim) [53:5];*
- Рос.: *Кто родился с усами? (Котенок) [201:374];*
- Англ.: *Who was born with whiskers? (A kitten) [258:30];*
- Фр.: *Qui est-ce qui naist en plaignant et s'enfuit*

Quand on l'appelle par son nom? (Le chat) [319:8].

Отже, для молодшого віку характерні загадки, в яких домінує елемент гри та переважають теми знайомих предметів і явищ, що викликають у дітей позитивні емоції. Найчастіше це загадки про свійських тварин, птахів, про іграшки, рослини, деякі предмети побуту з елементами звуконаслідування. У них описуються характерні ознаки зовнішнього вигляду (колір, форма, розмір), відзначені ті якості об'єкта, що добре знайомі дитині (голос тварини, чим вона харчується, поведінка тощо). У зв'язку з недостатнім досвідом малюків, тематика пропонованих загадок для них звужена.

Для середнього віку використовуються загадки різноманітні за тематикою: про тварин, птахів, рослини, явища природи, предмети побуту, транспорт, про людину, грамоту, книгу тощо. У цьому віці діти опановують операції порівняння, зіставлення, узагальнення, можуть вже самостійно робити висновки; у них виявляється чутливість до змістовного відтінку слова, вони починають розуміти зміст образних висловів у літературних творах.

Для старшого віку доступні різні за змістом і формою загадки, як стислі, так і більш розгорнуті, народні та літературні. Зменшується кількість ознак, на основі яких будується загадка.

Стислість мови виражається у прагненні виразити максимальну за обсягом інформацію мінімальною кількістю всіх мовних засобів, як-от:

Укр.: *До ліса – самі білі, і з ліса – розмаїті (Яйця і курчата) [31:125];*

Рос.: *Через лунку – струнка (Дужка ведра) [201:440];*

Англ.: *Head of iron, tail of wood (An axe) [258:15];*

Фр.: *Qu'est-ce qui dit tout, mais qui ne parle pas? (Le journal) [82].*

Як бачимо, загадки мають просту структуру, не нагромаджену складними конструкціями, що полегшує засвоєння запропонованої інформації; зміст тексту підкреслюється найхарактернішими рисами загадуваного предмета: в українському енігматичному тексті – *яйця білі, а курчата розмаїті*; в російському – *дужка відерця є стрункою*; в англійському – *сокира зроблена з дерева та заліза*; у французькому – *газета знає все*.

Естетичність, як якість мови загадки, виявляється перш за все в оптимальному відборі й організації відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, в оптимальному при цьому мовному оформленні змісту, в гармонії та цілісності тексту (як в українській загадці – простежується послідовність дій: *ходила, загубила, зійшов, найшов*; в англійській – *went for simpletons, fastened to his nose a worm*; у французькій – *jette, retombe*), в якійності його зовнішнього оформлення у писемній формі (як в російській загадці – римування: *обитает / летает; летать / опять*) і виконання в усній. Це милозвучність мови, відчуття краси слова.

Наприклад:

Укр.: *Зоря-зоряниця по церкві ходила, ключі загубила,*

Місяць зійшов, ключі найшов (Роса) [31:67];

Рос.: *В морях и реках обитают, но часто по небу летают.*

А как наскучит ей летать, на землю падает опять (Вода) [216:44];

Англ.: *Brother Rod and brother Hook went for simpletons.*

Just look: brother Hook, all tough and firm,

Fastened to his nose a worm (A fish-tackle) [196:21];

Фр.: *Qu'est-ce qu'on jette blanc et qui retombe jaune? (Un œuf) [319:100].*

Загадка допомагає розрізнявати окремі елементи змісту повідомлюваної інформації, розуміти причино-наслідкові зв'язки, головну думку тексту в процесі слухання і читання; планувати своє висловлювання з урахуванням комунікативного завдання, відповідно добирати мовні засоби, будувати усний або письмовий текст; дотримуватися правил мовленнєвої поведінки, мовленнєвого акту, що мають національну специфіку: українська загадка має в тексті назву страви (*борщ*); російська – рослини, притаманні лише певній місцевості (*костяниця, суніця, сиріжка, малина, лозина*); англійська – розташування днів тижнів (*неділя, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота*); французька – назви міст (*Paris, Lyon*).

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Я кругленький хлопчик, як у мишки – хвостик, червоненький*

Я на вроду, хочу в борщик із городу (Буряк) [53:11];

Рос.: *Богатырь стоит богат, угощает всех ребят:*

Ваню – земляничкой, Таню – костяничкой,

Машеньку – орешком, Петю – сыроежкой,

Катеньку – малинкой, Васю – хворостинкой (Лес) [216:50];

Англ.: *Can you name five days of the week without mentioning*

Sunday, Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday,

Friday or Saturday? (Today, yesterday, the day before yesterday,

tomorrow, the day after tomorrow) [258:8];

Фр.: *Qui est-ce qui va de Paris à Lyon sans bouger et sans faire un pas?*

(La grande route) [319:7].

Загадка допомагає зрозуміти особливості усного і писемного мовлення, необхідність враховувати вимоги до них у побудові власних висловлювань; дотримуватися правил етики мовлення, враховувати національні стереотипи української мовленнєвої поведінки, бути толерантним у спілкуванні з носіями інших мов і культур.

Загадки завжди виступали засобом естетичного освоєння навколишньої дійсності: розвивали естетичний смак, сприяли образному баченню різних предметів і явищ у житті, допомагали відчутти зображувальну силу слова.

Завдяки низці своїх особливостей – лаконізму, широті тем, конкретності й розважальному характеру – загадки належать до найбільш улюблених дітьми зразків фольклору. У дитячому середовищі загадки пропонуються з метою пізнання навколишнього світу, тренування пам'яті й розвитку мовлення.

Таким чином, підвищене свідоме ставлення до мовлення полягає в прагненні, попри всі перелічені труднощі, зробити повідомлення зрозумілим для адресатів, а завдяки цьому – максимально ефективним. Це передбачає добре усвідомлений вибір мети спілкування і методу впливу, вимоги до мови характеризуються не просто набором комунікативних якостей, а саме їх системою. Оцінні параметри мови загадок, взаємодіючи між собою, формують високий рівень культури мови суспільства і кожного його члена зокрема,

завдяки загадкам люди набувають уміння порівнювати, розрізнявати мовні явища (вимову, значення, форму слова, побудову речення тощо), мовці намагаються контролювати свою мовну поведінку, запобігати змішуванню мов.

3.3. Діалогічна конструкція тексту загадок у різносистемних мовах

Енігматичний текст розглядається як елемент розмовної комунікації. Комунікативна сутність загадки полягає, по-перше, у тому, що в реальній живій традиції вона існує переважно в усній, а не писемній мові. Друга особливість існування енігматичного твору в усному мовленні полягає в тому, що це мова за своєю природою діалогічна: загадка завжди розповідається комусь кимось і для чогось у певній ситуації; можна сказати, що діалог є мовною основою енігматичного тексту. Важливою є безпосередня залежність вибору мовленнєвого жанру від ситуації, комунікативного контексту, який безпосередньо впливає на вибір тематичних, сюжетних, стилістичних, емоційних особливостей при побудові тексту. Типологія мовленнєвих жанрів базується на типології комунікативних ситуацій – тому або іншому набору ситуацій відповідає свій набір мовленнєвих жанрів.

У прагматичному аспекті загадку порівнюють із загальним висловлюванням, що на думку А. В. Головачової [65; 66], містить рему, а тема загадки – її відгадка. Проте, Н. В. Захарова [105] відзначає, що загадка відрізняється від простого висловлювання тим, що вона може функціонувати як стандартний закінчений текст, який припускає діалогічність, а отже, і наявність контртексту (відгадки). І, якщо семантика й синтактика знака потенційно зумовлюються, то прагматика практично реалізує різні шляхи розвитку системи, розмаїття інтерпретації художнього тексту.

Так, Н. В. Захарова виокремила кілька типів дуальної організації:

- а) обмін питаннями і відповідями;
- б) обмін словами (словесний двобій);

в) обмін денотатами, суттю, поняттями, у чому, власне, і виявляється метафоричність тексту загадки.

Розглядаючи загадку, ми звернули увагу на діалогічну конструкцію тексту не лише двох частин: власне загадки та відгадки, що без сумніву, як зазначає Г. О. Онищенко [175], являють діалогічну єдність, а й зупинилися саме на конструкції діалогу у власне загадці. Діалогічна єдність, на відміну від тексту загадки, може мати три або більше реплік, входити до складу діалогу, де наявні самостійні репліки [175:27-28]. Звертаємось до діалогу, оскільки ця проблема має багато нез'ясованих аспектів, які відкривають широкі можливості дослідження. Характерною рисою діалогу є передача інформації, співвідношення та взаємодія механізму зміни ролей. Діалогом називають форму мовлення, що характеризується зміною висловлювань двох або декількох (полілог) мовців (співрозмовників) і безпосереднім зв'язком висловлювань із ситуацією [207:74].

Досліджуючи енігматичні твори, звернено увагу на те, що діалогічна конструкція енігматичного тексту властива лише українським та російським загадкам.

Порівняймо:

Укр.: *Вчитель Олю запросив до дошки:*

– *Ти читала про Котигорошка?*

– *Так, читала.*

– *То скажи, будь ласка,*

Що за твір це? (Казка) [253:52];

Рос.: *Ты откуда, ты откуда*

Прилетел к нам, красногрудый?

– *Облетел я всю Сибирь.*

– *Как зовут тебя? (Снегирь) [216:70].*

З контексту зрозуміло, що відбувається конкретна форма мовлення, а саме – діалог зі зміною висловлювань між двома особами: в українському енігматичному тексті – *вчителем та ученицею Олею* (вчитель проводить

перевірку домашнього завдання, запитуючи, чи прочитали діти казку про Котигорошка, для того, щоб з'ясувати жанр усної народної творчості); у російському – *людьми та пташкою* (люди намагаються з'ясувати видову приналежність пташки за допомогою її місцеперебування). Вбачаємо наявний безпосередній зв'язок висловлювань (запитання / відповідь) із ситуацією (перевірка домашнього завдання; виявлення назви перелітного птаха). У цих текстах загадок діалоги представлено у формі «питання – відповідь», що свідчить про взаєморозуміння між комунікантами і повну реалізацію комунікативного акту.

Незважаючи на те, що діалог властивий усній формі літературної мови, реалізації діалогічної мови сприяють обставини, за яких вона проходить, тобто інтонація, міміка, жести. Тому нерідко в діалогах використовують неповні та незакінчені речення. У нашій розвідці дотримуватимемося думки, що діалог – це процес обміну інформацією двох чи більше осіб.

Розглянемо мовні приклади:

Укр.: – *Коли пішла я, Грицю, в сад,*

То з неба падав ... виноград.

– *Ти помилилась, – каже брат,*

То, Галю, падав з неба ... (Град) [253:26];

Рос.: *Говорю я брату:*

– *Ох, с неба сыплется горох!*

– *Вот чудак, - смеется брат, -*

Твой горох ведь это ... (Град) [81].

У загадках в основному зустрічаємо діалог двох реципієнтів (*Гриць та Галя; я та брат*), оскільки цей жанр спрямований на сприйняття, то в комунікативному акті краще, щоб брали участь двоє. Діалог формує мовленнєвий процес для вирішення питань (*з неба падав ... виноград; с неба сыплется горох*) і для подальшого висновку (*То, Галю, падав з неба ...; Твой горох ведь это ...*). Відбувається обмін інформацією: один учасник діалогу пояснює іншому побачене явище (*Коли пішла я, Грицю, в сад, /То з неба*

падав ... виноград; Ох, с неба сыплется горох!), а співбесідник, почувши опис, робить зауваження (*Ти помилилась; Вот чудак*) і наштовхує на конкретну відповідь (*То, Галю, падав з неба ...; Твой горох ведь это ...*).

Як влучно зазначають автори збірника «Народные загадки» Д. Анкирська та В. Смирнов, навіть в найпростіших загадкових питаннях є елементи гри [166:3]. Такими «елементами гри» є конструкції текстів слов'янських загадок, а саме діалогічна: наявність декількох співрозмовників у тексті загадки надає їй ширших можливостей, наближає до звичайної розмови, зацікавлює; недомовленість інтригує, заохочує для подальшого перебігу розгадування.

Наприклад:

Укр.: *В зеленім лісі побував*

Якийсь художник – і поволі

Дерева перефарбував

У золотисто-жовтий колір.

– Ти хто такий? – я здивувавсь.

Чому тебе не бачив досі?

– То придивися, – хтось озвався, –

І ти тоді побачиш ... (Осінь) [253:84];

Рос.: *Идут четыре брата навстречу старшому:*

– Здравствуй, большак! – говорят.

– Здорово, Васька-указка, Мишка-середка,

Гришка-сиротка да крошка Тимошка (Пальцы рук) [201:369].

Діалогічна конструкція, яка є частотною формою загадок, потрібна для цікавішого процесу з'ясування, осмислення та розгадування загадок. Найкраще аналіз відгадування проходить у формі гри: опис ситуації (*В зеленім лісі побував / Якийсь художник – і поволі / Дерева перефарбував / У золотисто-жовтий колір; Идут четыре брата навстречу старшому*); зміна ролей, що наближує до звичайного діалогу (*я здивувавсь / хтось озвався; говорят*); жартівливий перехід подій (*Ти хто такий? / То придивися; Здравствуй, большак! / Здорово*); незакінчений висновок бесіди наближає адресата до відгадки (*І ти тоді*

побачиш ...; Васька-указка, Мишка-середка, Гришка-сиротка да крошка Тимошк), що свідчить про найхарактерніші риси вияву ігрових елементів в загадці.

Як у загадках з діалогічною конструкцією тексту, так і в діалогах простежується певна мета, про що зазначає Н. І. Формановська, як-от: повідомити смислову, емоційну чи іншу інформацію; висловити оцінку і ставлення до дійсності; запитати про що-небудь, дати вказівку; переконати в чому-небудь, вплинути на адресата; сприяти його задоволенню і т. д. [273:15]. Як і в побутовому діалозі, у загадці з діалогічною конструкцією тексту простежуються прості речення, неускладнені синтаксичні конструкції, короткі питання та відповіді. Г. А. Онищенко наголошує на тому, що в усній реалізації образна частина загадки завжди виступає в питальній формі [175:20]. Зовнішній та внутрішній вигляд загадки максимально наближає її до діалогу, але прихована відгадка впливає з контексту загадки. Як правило, питальні речення в загадках прості, неповні – і це є типовим і природним для діалогічного мовлення.

У власне загадці з діалогічною конструкцією спостерігаємо певну закономірність: на питання одного із співрозмовників (P_1Q) дається натяк у розгорнутому вигляді (P_2A), проте завуальовано, описово, з певними вказівками на відгадку (S), як-от: $P_1Q + P_2A = S$,

де, P_1 – person₁ (особа₁), Q – question (запитання), P_2 – person₂ (особа₂), A – answer (відповідь), S – solution (відгадка).

Наприклад,

Укр.: – *Доню! Доню!* – *кличе мати,* –

Швидше вийди-но із хати!

– Дивина! Щезла стежка...

Де ж вона? Зникла десь і огорожа...

Сад на себе чом не схожий?

Що за дивина? Все село

Білим снігом замело...

– Дива зовсім тут нема –
 Це в село прийшла ... (Зима) [264:263];

Рос.: Силачом я стать хочу.

Прихожу я к силачу:
 – Расскажите вот о чем –
 Как вы стали силачом?
 – Очень просто. Много лет
 Ежедневно, встав с постели,
 Поднимаю я ... (Гантели) [216:33].

В основній частині загадки криється образний натяк на відповідь-відгадку (*Щезла стежка... Все село білим снігом замело...; Силачом я стать хочу*). Перебіг питань – P₁Q (*Дивина! Щезла стежка... Де ж вона? / Расскажите...*) та відповідей – P₂A (*Дива зовсім тут нема; Очень просто*); короткі, доречні, неускладнені речення (*Зникла десь і огорожа... Сад на себе чом не схожий? Що за дивина?; Много лет / Ежедневно, встав с постели, / Поднимаю я ...*) – все це надає загадці саме вигляду діалогу. А логічним її завершенням є відгадка – S.

Через значну частотність вживання саме українських та російських загадок з діалогічною конструкцією розглядатимемо саме їх та репрезентуватимемо як найяскравіші приклади запропонованої конструкції.

Загадуючи загадки, адресант заздалегідь знає відгадку. Він знає не лише власне загадку, що вже надає йому певних переваг, а, найголовніше, – має ключик до них, тобто розв'язку цього питання; людина, яка загадує, володіє ситуацією і визначає подальший перебіг діалогу, як от:

Проти сонечка квітник –
 Тут Юрась гуляти звик.
 Зазира у квітку кожну:
 – Чи тебе понюхать можна?
 – Нюхай, нюхай, та гляди,
 Щоб не скоїлось біди, –
 Шелестить увесь квітник.

Раптом наш Юрась у крик:

– Ой, ой, ой! – біжить щосили,

– Мамо, квітка укусила!

Мама каже:

– Укусити аж ніяк не можуть квіти.

– Хто ж тоді? Не знаю.

Чи не можете, малята,

Ви Юрасеві сказати? (Бджола) [264:311].

Для того, щоб загадати загадку, треба перечитати її; самостійно розгадати; провести паралелі між описом та відгадкою. Треба бути актором, щоб зіграти ролі кожного із співрозмовників у загадці та утримати увагу слухачів-розгадувачів.

З'ясовано, що саме в питанні-репліці сконденсовано повну синтаксичну форму, більш розгорнуту, що надає їй самостійності. А друга частина, репліка-відповідь, – синтаксично нерозгорнута, залежна від попередньої.

Наприклад,

– Хто вродлива ця панянка,

Що сорочка-вишиванка?

– А я дівчина Устинка,

Я маленька ... (Українка) [253:117].

Перша репліка українських загадок більш інформативно навантажена (*Хто вродлива ця панянка, Що сорочка-вишиванка?*), ніж наступна, тому що в репліці-питанні криється майбутня відповідь-розгадка (*А я дівчина Устинка, Я маленька ...*). Перша частина загадки, описове питання однієї особи, потребує відповіді-натяку іншої особи. Репліки у складі діалогу тісно пов'язані між собою.

Головним компонентом питально-відповідної єдності дослідники вважають питальну репліку, яка вміщує в собі конкретне питання. Я. Фірбас [268] зазначає, що питання відображає інакші відносини між адресатом та адресантом, ніж розповідне речення. У розповідному реченні адресант володіє

певними знаннями і повідомляє їх слухачеві. У питальному реченні головною метою адресанта є отримання «знання» від слухача [268:57]. Наявність чи відсутність тих чи інших компонентів речення є необхідною умовою для висловлювання і настановує на конкретну відповідь.

Наприклад:

Запитав орел в шуліки:

– *Де дістати можна ліки?*

– *Цей будинок недалеко,*

Називається ... (Аптека) [253:5].

Діалогічна конструкція текстів українських загадок двочленна, тобто складається з двох реплік: запитання (*Де дістати можна ліки?*) та відповіді (*Цей будинок недалеко, називається...*). У писемній мові репліки діалогу можуть супроводжуватися словами автора (*Запитав орел в шуліки*), але в діалозі вони не обов'язкові, бо з ситуації мовлення зрозуміло, кому належить пряма мова.

У кожній репліці-відповіді опускається все те, що відомо з попередньої репліки чи мовленнєвої ситуації. Тому в діалозі вживається дуже багато неповних речень, слів-речень, в яких повідомляється те нове, невідоме, що є інформаційним ядром висловлювання. Репліки у складі діалогу тісно пов'язані між собою.

Діалог надає загадці певної зачарованості, експресії, відчувається певна мисленнєва боротьба між відповідачем і тим, хто розгадує. У загадці з діалогічною конструкцією простежується відтінок повсякденності й водночас містерії. Така конструкція загадки розкриває її зміст – підводить до відповіді. Діалог у загадці може бути поданий у формі ритмічної прози. Цей ефективний художній прийом виконує важливу естетичну роль у самому змісті загадки.

Діалог – це різновид прямої мови, одна з форм передачі чужої мови, мови двох чи більше осіб. І пряма мова, і діалог дають мовленнєву характеристику того чи іншого персонажа, виявляють до нього ставлення мовця, малюють певну картину того, що відбувається, надають тексту загадки певного

пожвавлення, динамізму. Слухач дізнається, як говорить персонаж, що загадує, якими діями супроводжує свої висловлювання, які емоції при цьому він виражає. Отже, пряма мова і діалог є допоміжним засобом створення художнього образу, що полегшує процес відгадування. Дослідивши загадки у різносистемних мовах, з'ясовано, що енігматичні тексти з конструкцією прямої мови трапляються в українській, російській та англійській мовах.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *«Що це? Що це? – всі кричать. – Білі мухи он летять»*
(Сніг) [31:58];

Рос.: *«Вот так лошадка! – Воскликнул Андрейка, -
Словно большая тетрадка в линейку!»* (Зебра) [216:62];

Англ.: *A person looked at a portrait and said:*

«Sisters and brothers have I none,

But the man in the portrait is my father's son» (I) [258:20].

Так, у загадках з конструкцією прямої мови переважна більшість текстів, крім авторської мови, (*всі кричать; Воскликнул Андрейка; A person looked at a portrait and said*), тобто слів, що виражають думки автора, містять ще й чужу мову – змістове ядро, яке в загадках постає вказівкою на загадуваний предмет або явище (*Що це? Що це?/ Білі мухи он летять; Вот так лошадка!/ словно большая тетрадка в линейку!; Sisters and brothers have I none, but the man in the portrait is my father's son*).

Пряма мова орієнтована на буквально відтворення чужого висловлювання, з усіма його граматичними особливостями, пряма мова вводиться в текст як відокремлений, цілісний, незмінний елемент, як-от:

Укр.: *Півник – просто дивина. Будь-коли розбудить нас.*

Але ж, півнику дзвінкий, де твій гребінь палахкий?

(Будильник) [253:10];

Рос.: *Ежесдневно, в семь утра, я трещу:*

«Вставать порrrrrrrра!» (Будильник) [216:24];

Англ.: *I have no legs, but I can run. I have no tongue, but*

I tell everyone: «Time to start work! Time to go to bed!

Time to get up again, you, sleepy-head!» (An alarm-clock) [258:8].

Спостерігаємо подібність загадуваного предмета (будильник) в російській та англійській загадках з конструкцією прямої мови: «*Вставай порррррра!*» та «*Time to get up*». Проте не виявлено загадуваного енігматичного тексту з конструкцією прямої мови в українських збірниках.

Французьким енігматичним текстам (проаналізовано 1000 одиниць) притаманна питальна конструкція, яка потребує відповіді від співрозмовника, що свідчить про мету висловлювання: одержати від адресата певну інформацію – підтвердження (заперечення) змісту запитання. Окрім емоційного звернення до реципієнта питальні речення в загадках несуть із собою також експресію, притаманну усному розмовному мовленню, з його лаконізмом, еліптичністю, розчленованістю. Розмовність тону, що задається такими реченнями, підтримується також характерним уведенням питальних речень, котрі в писемній оповіді графічно позначається знаком питання.

Фр.: *Quel oiseau prononce lui tete son nom? (Un coucou) [82].*

Дійсність відображено в загадках не ушкоджено, а суцільно, у всій гамі почуттів, а її образи – яскраві, пишнobarвні, з нечуваною різноманітністю звуків. Світ у загадках рухається, звучить, переходить з одного якісного стану в інший, з'являється саме в тій діалектиці, яка притаманна життю. Вони є невичерпним інформаційним джерелом, семіотичним феноменом, який зберігає і транслює наступним поколінням стереотипні уявлення етносу, яскраво репрезентуючи його повсякденно-емпіричний, історичний і культурний досвід, його міфи, традиції, обряди, вірування, забобони [104]. Загадки постійно побутують в мовленні, удосконалюються; немає людини, яка б не знала і не чула загадок. Форма загадок з діалогічною конструкцією тексту не є широко вживаною, на відміну від питальних та описових конструкцій.

Так, досліджуючи енігматичні твори в українській (8000), російській (5000), англійській (1000) та французькій (1000) мовах, звернено увагу на незначну частотність вживання загадок з діалогічною конструкцією, така

конструкція притаманна лише українським (2,06%) та російським (2,7%) загадкам і спостерігаються в збірниках останніх десятиліть. На жаль, в англійських та французьких збірниках немає жодного прикладу діалогічної конструкції тексту загадки. Проте звернено увагу на незначну частотність загадок з конструкцією прямої мови в українській (1,44%), російській (2%) та англійській (3,5%) мовах. З'ясовано, що в досліджуваних мовах кількість енігматичних текстів з конструкцією прямої мови становить приблизно 250 загадок. У французькій мові не виявлено жодного взірця загадки ані з діалогічною конструкцією текстів, ані з конструкцією прямої мови.

Таблиця 3.1

Синтаксичні конструкції текстів загадок у різносистемних мовах

Отже, аналіз енігматичних текстів з конструкцією діалогічною та прямої мови виявив, що: 1) найбільш частотне вживання загадок з діалогічною конструкцією простежується в українських енігматичних текстах (54,45 %), менше – у російських (44,55 %), а взагалі не спостерігаються в англійських та французьких (0 %); 2) вживання загадок з конструкцією прямої мови трапляється в українській, російській та англійській мовах, проте така конструкція переважає в українських загадках (46 %), менш частотні – в російських енігматичних творах (40 %), а найменш уживані – в англійських загадках (14 %). У французьких загадках ми не знайшли жодного прикладу досліджуваної конструкції.

Синтаксична конструкція	Кількість українських загадок		Кількість російських загадок		Кількість англійських загадок		Кількість французьких загадок	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Діалогічна	165	2,06%	135	2,7%	0	0%	0	0%
Прямої мови	115	1,44%	100	2%	35	3,5%	0	0%
Інші	7720	96,5%	4765	95,3%	965	96,5%	1000	100%
Усього	8000	100%	5000	100%	1000	100%	1000	100%

Таблиця 3.2

Конструкції діалогу та прямої мови текстів загадок

у різносистемних мовах

Загадки	Діалогічна конструкція		Конструкція прямої мови	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Українські	165	54,45%	115	46%
Російські	135	44,55%	100	40%
Англійські	0	0%	35	14%
Французькі	0	0%	0	0%
Усього	300	100%	250	100%

Таблиця 3.3

Частотність конструкцій діалогу та прямої мови

у різносистемних мовах

Загадки	Конструкції діалогу та прямої мови	
Кількість	Відсоток	Відсоток
Українські	280	50,91%
Російські	235	42,73%
Англійські	35	6,36%
Французькі	0	0%
Усього	550	100%

Отже, у кожній національній мові виявляються і діють елементи, з одного боку, загальні і зі спорідненими (українська та російська – діалогічна конструкція енігматичних текстів) і зі структурно віддаленими (англійська та французька – питально-описова конструкція) мовами, а з іншого боку – національно-самобутні, специфічні для даної мови. Слов'янські – українська та російська мови – є мовами генетично спорідненими, такими, що розвинулися з єдиної основи – староруської мови. Окрім єдності походження, слов'янські мови мають багато спільного у своїй історичній долі. Проте різне соціально-правове положення, існування ряду диференціальних рис, обумовлених внутрішніми законами розвитку кожної з мов окремо і чинниками соціально-економічного і культурного порядку, послужили причиною для вироблення національно-специфічних особливостей, до яких можна віднести до певної міри співвідношення книжних (зокрема старослов'янських) і розмовних елементів, своєрідність засобів народнопоетичної образності та інші об'єктивні закономірності.

Кількість і якість культурної інформації, що міститься в тексті, а також способи її вираження змінюються залежно від параметрів комунікативної ситуації, у межах якої цей текст породжується.

Існує певна подібність конструкції тексту загадки та діалогічної єдності, зумовлена тим, що як діалогічна єдність, так і загадка, функціонуючи у мовленні, передбачають, як мінімум, двох співрозмовників. Конструкція загадка-діалог складається з питання та відповіді, що уточнює опис явища або предмета та підводить до відповіді / розв'язки; питання-відповідь складають цілісність тексту загадки.

3.4. Поліфункціональність загадок у різносистемних мовах

Найдавнішим та найефективнішим способом зберігання живої мови й національно-культурних традицій є створені народом фольклорні здобутки, які зберігаються в пам'яті поколінь. Національний характер будь-якої культури закодований в усній народній творчості, де за допомогою мови зберігаються багаті національно-культурні традиції, формуються основні морально-етичних принципів, яким наслідує нація. М. І. Толстой [255] відзначає, що фольклор разом з літературною мовою входять до поняття культура.

Саме загадки активно концентрують культурні традиції народу з метою їх передачі наступним поколінням, а з іншого боку, поява такого жанру фольклору – свідчення високої самосвідомості нації, що розвиває цілеспрямовану діяльність за формуванням і вихованням нового покоління. Наявність такого жанру, як загадка, з її розвиваючими, навчаючими та виховними завданнями свідчить і про поліфункціональність цього малого жанру фольклору.

До проблеми багатства функціональності загадок зверталися дослідники І. П. Березовський [31; 32], А. Н. Веселовський [52], З. М. Волоцька [56], О. Воропай [57], М. К. Дмитренко [84; 85; 86], Т. Я. Єлизаренкова [93], Н. В. Захарова [103; 106], Е. Кьонгес-Маранда [120; 121], Н. А. Лавонен [139], А. І. Мамедова [149], В. В. Митрофанова [156], П. М. Попов [198],

Н. В. Салтовська [214], С. Я. Сендерович [223], Е. Тайлор [250], В. Н. Топоров [256; 257], О. М. Фрейденберг [275], Й. Хейзінга [278], В. І. Чичеров [282], А. Аarne [293], та багато інших. Проте вони значну увагу приділяли саме тому, яким було функціональне призначення загадки на ранньому («міфологічному» [103:289]) етапі її становлення.

У дослідженні Н. В. Захарової [103] зосереджено увагу на «функціональній» еволюції загадок, починаючи з тих функцій, що виконували найдавніші загадки, до функцій сучасних енігматорів. Серед останніх дослідниця виділяє *інформативно-кумулятивну* функцію (втративши своє утилітарно-магічне і сакральне призначення, загадка продовжує акумулювати і зберігати важливі знання) [103:290]; у зв'язку з тим, що «збільшилося коло явищ, відображених у загадках, змінився емоційний контекст та ширше став використовуватися основний семантичний принцип існування загадки» [Там само] і тому виникли *номінативна, тлумачна, аналітично-синтетична і класифікаційно-таксономічна* функції; однією з головних функцій Н. В. Захарова виділяє *пізнавальну-світоглядну* (образне бачення світу становить суть загадки, адже загадка завжди по-новому показує дуже знайоме); художньо-поетичне сприйняття людиною навколишньої дійсності й себе у цій дійсності приводить до виділення *дейктично-ідентифікувальної, авторефлексивної та поетичної* функцій; загадки розвивають у людині кмітливість, гостроту розуму, увагу, пам'ять, здатність розв'язувати проблемні ситуації нестандартними методами, навички мовлення, тонкість сприйняття оточуючого середовища – *навчальна (дидактична), естетична, розвиваюча, виховна (ціннісна) і комунікативно-мнемонічна* функції; через те, що загадка повертається обличчям до буденного, на перший план виходить гра і, відповідно, виокремлюється *ігрова* функція; завдяки своїй ігровій природі загадка починає виконувати *розважальну* функцію.

С. Я. Сендерович у монографії «Морфологія загадки» [223], розглядає саме еротичні теми цих енігматичних текстів, наголошуючи на тому, що вони втратили свої традиційні функції і ті загадки, які не мають еротичного змісту,

несуть генетичне свідчення свого походження від загадки, наділеної найбільш складною структурою і, відповідно, еротичним змістом [223:221]. Без сумніву, загадки загадуються як розваги при найрізноманітніших обставинах. Дослідник звертає увагу на те, що розвага, гра, прийняття до співтовариства тямущих, отримання престижу та всі інші, згадувані будь-коли наміри загадування загадки, можуть бути задоволені й іншими формами ігор, змаганнями, обміном знаннями або виявом переваги [223:217]. Науковець виділяє такі функції загадок: *навчальну* (загадка в умовах повноцінної традиції не лише служить перевірці розумової статевої зрілості, але і є школою, яка розвиває молодий розум і в якій вона сама розвивається як культура [223:218]); *виховну* (загадка виховує евфемістичне реагування й уміння правильно реагувати на жарт [Там само]); *ігрову* (культурна передача переводить біологічний інстинкт у гру уяви й почуття гумору [223:219]); *соціальну* (служить культивуванню й перевірці розумової статевої зрілості на шляху до шлюбу, дає єдине пояснення взаємної необхідності таких її фундаментальних властивостей, як надлишок сигніфікації, морфологія як фігура приховання й зв'язаність виразних засобів єдиною компактною значеннєвою галуззю [223:220]).

Метою дослідження Н. В. Салтовської є встановлення домінантних функцій енігматичних текстів на ранніх етапах їхнього розвитку, ці тексти розглядалися у контексті обрядовості [214:64]. Дослідниця виявила такі функції загадок: *сакральну* (найперші загадки несли у собі зашифроване сакральне знання про те, як з'явився світ); *ритуальну* – говорить про застосування загадки під час певного дійства, дає можливість говорити про час виникнення і про важливість побутування; *випробувальну та функцію перевірки знань*, коли знання передаються через загадки (перевірка зрілості молодих людей, їх готовність до подружнього життя, до відповідальності за продовження людського роду); *ритуально-магічну* – саме в обрядах збереглося первинне призначення загадок; *естетичну та функцію забави і гротеску* проявляється через метафорично-образну систему; *ігрову* (ігрове ставлення людини до

людини – епатаж); гальванізує *регулятивні, психотерапевтичні, суспільно-стабілізуючі* функції загадки [214:115].

Саме в загадці найтісніше поєднуються елементи конкретного, доступного для людського розуміння з елементами загального. Це поєднання набуває у свідомості людей цілком реальних, конкретно відчутних рис, і загадки легко засвоюються. Крім того, у кожній загадці наявний елемент *гри*, зокрема *гри уяви*, чим і пояснюється факт захоплення людей загадками.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Чорне поле і лісок, подається голосок,*

Він біжить по проводах, скажеш тут, а чути там
(Телефон) [85:25];

Рос.: *Потянули струну на всю страну.*

Далеко-далечко пливет мое словечко (Телефон) [216:31];

Англ.: *Over fields, and woods, and rivers this voice carries.*

It is carried by wires day and night, it never tires
(A telephone) [196:5];

Так, простежуємо загальні риси телефону (пристрій для передачі й приймання звуку на відстані за допомогою електричних сигналів) в усіх трьох мовах: в українській – *голосок*; в російській – *словечко*; в англійській – *voice*. Як бачимо, слов'янські мови наділені зменшено-пестливими суфіксами *-ок, -ечко*, що увиразнює ставлення мовця до загадуваного предмета.

Фр.: *Je parle sans langue, j'entends sans oreilles? (L'echo) [82].*

Як бачимо, у французькій загадці *луна* набуває людських рис: говорити (*langue*) та чути (*j'entends*), що дозволяє мовцеві грати не словами, а реципієнтові – уявою.

Російська дослідниця К. О. Денисова виділяє *виховні та навчальні завдання* саме в дитячих загадках: формування нормативного ставлення до навколишнього світу [79:87]; зацікавленість навчальним матеріалом [Там само]; стимулювання творчих здібностей дитини [79:88], що, на нашу думку, цілком відповідає функціям енігматичного тексту [79:87-88].

Упорядники збірника «Відгадай! Загадки, прислів'я, приказки і скоромовки у дитячому садку» А. М. Богуш, Л. В. Гураш та Г. Г. Клюєва [53] відзначають виховну мету загадки, яка сприяє формуванню естетичних смаків і моральному вихованню, розвивають здатність емоційно сприймати навколишній світ. Дослідники зазначають, що цей малий жанр фольклору допомагає виховувати любов до рідного краю, рідної природи.

Загадки як засіб розвитку кмітливості, уваги, стимулювання людської уяви у процесі пізнання нею навколишньої дійсності дотепер зберігають певну *виховну* функцію. Цьому значно сприяє глибока предметність, яскравість і конкретність факту чи образу, що лежать в основі загадки і відповідають психологічним особливостям сприйняття людини.

Розглянемо приклади:

Укр.: *День і ніч не спочиває, все працює й свят не знає;*

Поки життя йому стане, – працювать не перестане
(*Годинник*) [31:213];

Рос.: *Без языка, а говорит – когда нам спать,*

Когда вставать (Часы) [201:436];

Англ.: *My hands and face I never wash, but, not a sloven,*

I look posh! Don't wash them:

I'll stop to chime, and you'll never know the time (A clock) [196:11];

Фр.: *Qu'est ce qui a 2 aiguilles et qui ne pique pas? (Une montre)* [301].

Як бачимо, найяскравішими рисами виховного впливу запропонованих загадок на адресата є дієслова: в українській мові – *не спочиває, працює, свят не знає, не перестане*; в російській – *говорит, спать, вставать*; в англійській – *wash, chime, know*; у французькій – *ne pique*.

Одними з найголовніших функцій загадок, на думку багатьох вчених, не лише українських (Н. В. Салтовська, Н. В. Захарова та ін.), а й російських (В. Н. Топоров, В. В. Митрофанова та ін.) є *пізнавальна та комунікативна*. Вони майже завжди наявні в мовній діяльності, тому їх іноді називають функціями мови. Очевидно, не буває повідомлень, що виконують тільки одну

функцію, але можна говорити про перевагу тієї або іншої функції в конкретному мовному акті. В. Н. Топоров [256] виділяє в окремі блоки відповідні функції: логіко-гностичний блок, у який входять *дейктично-ідентифікуюча, класифікаційно-таксономічна, аналітично-синтетична, авторефлексивна, пізнавальна («гностична»), дидактично-навчальна, «енциклопедична»* функції; інформаційно-комунікативний блок складається з *інформативно-кумулятивної, кодувально-декодуючої, «крипто-граматичної», верифікуючо-контролюючої, перевірково-випробовуючої* функцій.

На думку В. Н. Топорова, найпарадоксальнішою особливістю загадки, що виділяє її з-поміж інших фольклорних жанрів, є поєднання жорсткої інтелектуально-логічної операції ототожнення-ідентифікації об'єктів, котрі стоять під питанням, з безмежно-примхливим метафоризмом та непередбачуваними ходами уяви поетичної фантазії [256:62]. У жодному іншому фольклорному жанрі форма і зміст не входять у такі надто складні, витончені та інтимні стосунки, як у загадці, де розрізнення форми та змісту часто є чимось насильницьким та суворо умовним, більш того, загадка не лише «розігрує» ці стосунки форми та змісту, але й усвідомлює цю гру, змальовує її та натякає на неї «користувачеві».

Якщо раніше вчених цікавило переважно те, як влаштовано мову саму по собі, то тепер на перший план висуваються питання про те, як мова пов'язана зі світом людини, якою мірою людина залежить від мови, яким чином ситуація спілкування визначає вибирання мовних засобів [116]. У зв'язку з цим цілком природним є звернення вчених до паремій, заснованих на багатовіковому життєвому досвіді носіїв тієї або іншої мови, і що тим самим має велике пізнавальне значення. На нашу думку, *комунікативна* функція – одна з найголовніших та основних. Особливість комунікативного процесу полягає в тому, що завдяки знаковій системі партнери по спілкуванню впливають один на одного. При цьому ефективність комунікації залежить від міри цього впливу, тобто йдеться про зміну типу стосунків, що склалися між комунікаторами. Мовлення (озвучення загадки) є засобом емоційного впливу, який стимулює або

гальмує процес розгадування, а емоційно-позитивний вплив (заохочення) регулює спільні дії партнерів. Це сприяє кращому розумінню ситуативних цілей, що поліпшує ефективність адресанта до розв'язання поставленого завдання. Комунікативний вплив відбувається за умови прийняття єдиної системи значень усіма учасниками акту комунікації, лише за цієї умови можливе досягнення партнерами взаєморозуміння, тому енігматичні твори є унікальними вправами для розвитку мовлення як мовця, так і того, хто розгадує. Комунікативна функція загадки – використання мови для повідомлення іншим якої-небудь інформації (енігматичного тексту) або спонукання їх до дій (розгадування).

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Ясне сонечко виходить – слід у слід за мною ходить.*

Я іду – вона іде, сонце зникне – пропаде (Тінь) [165:78];

Рос.: *Ты упала мне под ноги, растянулась по дороге.*

И нельзя тебя поднять, и нельзя тебя прогнать.

На меня ты так похожа, будто я шагаю лежа (Тень) [216:48];

Англ.: *On a sunny day I have one. And you have one too,*

And the oak in the field and the fish in the sea also have one

(A shadow) [258:23];

Фр.: *Quelle est la chose visible qui n'a pas de corps et sur*

Laquelle on n'a jamais vu luire le soleil même en plein midi?

(L'ombre) [319:152].

При передачі повідомлення відбувається вказівка на який-небудь предмет (*вона слід у слід за мною ходить; упала мне под ноги, растянулась по дороге; on a sunny day I have one; la chose visible qui n'a pas de corps et sur laquelle on n'a jamais vu luire le soleil même en plein midi*). Для розвитку мовлення потрібно докласти чимало зусиль. Це не є складним завданням, і існує безліч способів для внесення вправ з розвитку мовлення в щоденне життя. Вважаємо, що хорошим прикладом активного розвитку мовлення є загадка. В енігматичних

текстах вживаються лагідні, ввічливі та просто добрі слова (*ясне сонечко; a sunny day*).

Незважаючи на обмежений обсяг інформації, що становить семантику мови, загадка відіграє винятково важливу роль в оволодінні усім інформаційним багатством людства. Справа в тому, що значення слів і зміст граматичних категорій, – усі ці неточні й неглибокі «обивательські» уявлення про «клітинки» дійсності, – запам'ятали перший і тому багато в чому життєво важливий досвід освоєння людиною навколишньої дійсності. Ці вихідні уявлення в цілому не суперечать пізніше здобутому знанню; навпроти, вони утворюють той фундамент, на якому поступово споруджуються стіни більш повного, глибокого й точного знання про світ. Більша частина того, що знає доросла людина про світ, прийшла до неї з мовою загадки, за посередництвом мови. Вона, можливо, ніколи не була в Африці, але знає, що там є пустелі й савани, жирафи й носороги, ріка Ніл і озеро Чад. Людина ніколи не була на металургійному комбінаті, але має поняття про те, як виплавляється залізо, а можливо, і про те, як із заліза виплавляють сталь. Вона може подумки подорожувати в часі, звертатися до таємниць зірок або мікросвіту – і всім цим вона зобов'язана мові. Її власний досвід, здобутий за допомогою органів почуттів, становить незначну частину людських знань.

Розглянемо мовний матеріал:

Укр.: *Вік свій ходить з клумаками, та ще й сідають на нього з мішками*
(*Верблюд*) [31:116];

Рос.: *Всю жизнь ношу я два горба, имею два желудка!*

Но каждый горб – не горб, амбар!

Еды в них – на семь суток! (Верблюд) [216:61];

Англ.: *The animal who can go without food and water for a long time is a ...*
(*Camel*) [258:32];

Фр.: *Mon premier est un animal, mon deuxième sort de la bouche,*

Mon tout est un animal du désert? Lequel? (Le chameau) [301].

Відомо, що *верблюди* – це велика тварина, пристосована для життя в посушливих регіонах світу: пустелях, напівпустелях і степах. Аналізуючи загадки різних мов, ми звернули увагу, що в українському енігматичному тексті за основу взято їхнє застосування в господарстві: *ходить з клумаками, сідають на нього з мішками*; у російському – їхня зовнішня характеристика: *ношу я два горба, имею два желудка, не горб, амбар, еды в них – на семь суток*; в англійському – їхня найвизначніша витримка: *can go without food and water for a long time*; у французькому – мешкання цієї тварини: *un animal du désert*.

Отже, загадка відіграє одну з найголовніших ролей у мовленні людини. За допомогою загадки людина вчиться точно, лаконічно і прозоро висловлювати свою думку. Загадка як життєвий вчитель супроводжує людину з дня народження і до самої смерті. Ці віршовані фрази розвивають мовленнєву діяльність мовця, допомагають висловитися метафорично, поширюють уявний світ людини, служать невід'ємним помічником у засвоєнні артикуляційних тонкощів української, російської та англійської мов [108:94].

Загадка розкриває перед нами усе нові й нові таємниці. Від самого моменту зародження й до сьогодення природа загадки, її субстанція носить подвійний характер.

Таким чином, безліч функцій, які виділяють дослідники в загадці, цілком відповідають її природі: *інформативно-кумулятивна* функція дозволяє побутувати енігматичним текстам у просторі й часі; *номінативна* функція полягає в передаванні у процесі загадування певної інформації про позамовну дійсність, у відображенні об'єктивної реальності; *тлумачна* функція розкриває повноту усталених значень слів; *аналітично-синтетична* функція дозволяє, узагальнюючи знання про особливості, властивості та взаємозв'язки елементів предметів та явищ, мистецьки розчленовувати поняття; *класифікаційно-таксономічна* функція розподіляє процеси, явища, предмети за класами, групами відповідно до аналізу визначених або притаманних їм ознак; *пізнавально-світоглядна («гностична»)* функція передає образне бачення світу, яке складає суть загадки; *дейктично-ідентифікувальна* функція допомагає

визнавати, що деякі явища, процеси, предмети є тотожними, подібними або, навіть, схожими; *поетична* функція зосереджує більшу увагу на самих мовних уявленнях (фонічних, ритмічних, структурних, образно-семантичних та ін.), так що вони стають найціннішими засобами вираження; *навчальна (дидактична, дидактично-навчальна)* функція передає набуті поколіннями знання, уміння й досвід; *естетична* функція виявляється в розгалуженій системі естетичних значень, що актуалізуються в різнотипних образних структурах загадок; *розвиваюча* функція спрямована на формування творчої особистості; *виховна* функція впливає текстом загадки на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи людини; *комунікативно-мнемонічна* функція здійснює інформаційний зв'язок між мовцем і тим, хто розгадує, задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує нерозривну єдність людини і мови, полегшує запам'ятовування; *ігрова* функція включає в себе як соціально контрольовані процеси їх цілеспрямованого впливу на становлення особистості, засвоєння знань, духовних цінностей і норм, властивих суспільству чи групі однолітків, так і спонтанні процеси, що впливають на формування людини завдяки загадці; *розважальна* функція має на меті розвеселити, розважити людину; *соціальна* функція служить культивуванню й перевірці розумової статевої зрілості на шляху до шлюбу, дає єдине пояснення взаємної необхідності таких її фундаментальних властивостей, як надлишок сигніфікації, морфологія як фігура приховання й зв'язаність виразних засобів єдиною компактною значеннєвою галуззю; *сакральна* функція несе в собі зашифроване сакральне знання про те, як з'явився світ; *ритуальна* функція говорить про застосування загадки під час певного дійства, дає можливість говорити про час виникнення, і про важливість побутування; функція *перевірки знань (випробувальна, перевірково-випробовуюча)* перевіряє знання людей; функція *забави та гротеску* проявляється через метафорично-образну систему; *психотерапевтична* функція має лікувальний вплив на людину; «*енциклопедична*» функція об'єднує найістотніші відомості з усіх галузей знань; *кодувально-декодуєча* функція зашифровує повідомлення (текст загадки) за

допомогою опису загадуваного процесу, предмета, явища та розшифровує за допомогою відгадки; *верифікуючо-контролююча* функція здійснює перевірку істинності, вірогідності, достовірності та перевіряє правильність процесу відгадування. Проте, вважаємо, що в сучасних умовах побутування загадки *комунікативна* функція є важливим чинником розвитку мови. Завдяки спілкуванню людина здійснює регуляцію не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей і реагує на їхні дії. Відбувається процес взаємного налагодження дій. Тут виявляються феномени, властиві спільній діяльності, зокрема сумісність людей, їх спрацьованість, здійснюються взаємна стимуляція і корекція поведінки. Спілкування – це не лише прийом та передача інформації, а й стосунки принаймні двох осіб, де кожна є активним суб'єктом взаємодії. Крім обміну інформацією, відбувається орієнтація на іншого, тобто аналізуються мотиви, мета, установки об'єкта інформації (іншого суб'єкта).

Висновки до розділу 3

Загадки у різносистемних мовах наскрізь пронизані інтернаціональними мотивами, що пов'язано зі спільністю об'єкта загадування. Виявлено подібність в українських, російських та англійських загадках за тематичним планом: за знаряддями праці, за тваринним світом, за явищами природи; на відміну від французьких енігматичних творів, що пояснюється не лише впливом релігії, а й ментальними особливостями французів. Відмінності загадок у різносистемних мовах криються, насамперед, у національному колориті, характеристиці другорядних ознак та улюблених предметах загадування. Англійські та французькі загадки мають, як правило, питальну конструкцію, прості за будовою, конкретні та подекуди абсурдні за змістом. Українські та російські енігматичні тексти складні за будовою, мають віршовану форму, метафоричні за змістом.

Загадку побудовано на антитезі: кодуванні інформації (енігматичний текст) адресантом та її декодуванні (відповідь / відгадка) адресатом. Неможливість розгадати загадку призводить до розриву діалогу між співрозмовниками. Загадкам у різносистемних мовах притаманні такі комунікативні якості, як образність, виразність, багатство, різноманітність, доречність, доступність, стислість та естетичність. Енігматичні твори у різносистемних мовах характеризуються віковими особливостями загадування того чи того предмета (явища).

Діалогічна конструкція тексту загадок притаманна лише українській та російській мовам, де перша частина – питання – є синтаксично розгорнутим та самостійним реченням, а друга – відповідь – залежить від попереднього питання. Конструкція прямої мови властива як українським, російським, так і англійським енігматичним текстам. Такі конструкції полегшують процес відгадування та перетворюють його у гру. Загадкам у французькій мові не властива ані конструкція діалогу, ані конструкція прямої мови, вони мають питальну форму, яка своїм змістом вимагає відповіді і тим самим перетворює загадку на гру.

Завдяки подібності діалогічних конструкцій в українських та російських енігматичних текстах (на питання однієї особи дається відповідь-натяк іншої особи) нами виведено формулу: $P_1Q + P_2A = S$, де P_1 – person₁, Q – question, P_2 – person₂, A – answer, S – solution, яка відповідає діалогічній конструкції слов'янських загадок і відбиває найяскравіші риси мовленнєвої комунікації в писемному та усному діалогічному мовленні.

Серед розглянутих та проаналізованих як діалогічних конструкцій, так і конструкцій з прямою мовою найуживанішими є енігматичні тексти в українській мові (50,91 %), менш – у російській мові (42,73 %), майже не використовуються – в англійській мові (6,36 %), взагалі немає у французькій мові (0 %) що є вираженням особливості конструкцій саме українських енігматичних творів.

Використання та призначення мови в людському суспільстві має багато різноманітних проявів. Поліфункціональність мови загадок у різносистемних мовах є проявом її сутності, її призначення та дії в суспільстві, її природи, тобто функції є мовними характеристиками, без яких мова енігматичних творів не може існувати. Комунікативна функція мови є важливим її чинником. Завдяки спілкуванню людина здійснює регуляцію не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей і реагує на їхні дії. У процесі спілкування комуніканти не лише обмінюються інформацією, знаннями, ідеями, а й емоційно впливають один на одного. Комунікативною функцією загадки є використання мови для повідомлення іншим будь-якої інформації (енігматичного тексту) або спонукання їх до дій (розгадування). Підвищене свідоме ставлення до мовлення полягає в прагненні, попри всі перелічені труднощі, зробити повідомлення зрозумілим для адресатів, а завдяки цьому, – максимально ефективним.

Результати третього розділу відбито у публікаціях [180; 181; 184; 187].

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки семантико-етимологічне значення поняття «загадка» значно розширене і поглиблене: загадка розглядається як інакомовне, завуальоване мовлення, як хитромудрий поетичний опис предмета чи явища, як словесне звернення, що приховує в собі питання (явне або закодоване), на яке потрібна відповідь. Така особливість загадки характеризується неоднозначністю етимології самого слова «загадка»: «допитуватись», «розмірковувати», «думати». Полісемантичність слова «загадка» пов'язана з різноманітною прагматичною спрямованістю енігматичних творів, з еволюціонуванням призначення загадок минулого й сучасного етапів розвитку суспільства: раніше енігматичним текстам надавали магічного значення, проте пізніше загадки стали засобом випробування, на сьогодні вони в основному виконують роль розваги та відпочинку. Завдяки

низці особливостей – лаконізові, широті тем, конкретності й розважальному характеру – загадки належать до найбільш улюблених зразків фольклору.

У більшості українських класифікацій загадок спостерігається певна подібність: енігматичні тексти розмежовані за узагальненою тематикою, розподілені на підгрупи; відповіді, як правило, подано в алфавітному порядку; представлено варіанти енігматичних текстів. У російському укладанні загадок наявні деталізовані тематики, які не розподіляються на підгрупи; у деяких збірниках пропонується алфавітний покажчик відповідей; запропоновано декілька текстів енігматичних творів на загадуваний предмет. Кількість класифікацій англійських та французьких загадок незначна і суттєво відрізняється одна від іншої: наявність тематичного укладання та його відсутність; хаотичне розташування відповідей у кінці збірників; немає варіантів загадок. Тематичне коло досліджених класифікацій у різносистемних мовах досить розмаїте, але в українській та російській мовах переважають загадки про природу, в англійській мові – загадки-запитання, пазли, у французькій мові – абсурдні загадки. У запропонованій в роботі класифікації загадок використано комплексний підхід щодо укладення енігматичних творів, який дозволяє класифікувати загадки не лише за тематичним колом, за алфавітом, а й подавати декілька варіантів текстів загадок до однієї відгадки. Тематична класифікація загадок представляє історію жанру в його становленні й розвитку; упорядкування загадок за алфавітом є систематизованим, що значно полегшує пошук необхідного енігматичного тексту. Таким чином, лише сукупність класифікацій, зазначених раніше, дозволяє повною мірою простежити історичний розвиток жанру загадки, зберегти зовнішнє (звичне) оформлення друкованого видання та обрати необхідний варіант енігматичного тексту.

Установлено дистинктивні характеристики, які дозволяють віднести загадку до малого фольклорного жанру. З точки зору мовних особливостей, загадка метафорична, лаконічна, має у частині, що кодує, предикат або предикативну групу та описовий характер загадуваного об'єкта. З точки зору

прагматики – орієнтована на співрозмовника, побудована на можливості кодування інформації (загадуваного предмета) та її декодуванні (відгадка). Мовленнєві якості загадки (ритмічність, пряма мова та діалог, імпліцитність) сприяють розвиткові припущення, догадливості, швидкості відповіді. З точки зору синтаксису енігматичний текст еліптичний, формульний, має чітку композиційну та двочасну структури, обов'язковою умовою є наявність розгадки. З точки зору тематичного групування загадкам притаманний добір доречних предметів загадування, надзвичайна стійкість традицій та велика усталеність образності.

Завдяки учасникам спілкування, між якими відбувається взаємний процес, загадка належить до мовленнєвого жанру: мовець озвучує енігматичний текст, передаючи свої почуття та емоційний стан, а той, хто розгадує, подумки членує переосмислену отриману інформацію, намагаючись розв'язати закодоване повідомлення. Мовленнєвий жанр загадки полягає у відносно стійкій формі, в якій кожне слово підпорядковане законам цілісної композиції і типам зв'язку між реченнями. Енігматичний твір містить також комунікативні події, учасники яких мають певну комунікативну мету (адресант – повідомити енігматичний текст, адресат – знайти відповідь на запропоновану інформацію). Мовленнєвий жанр загадки простежується у інтенціональності, цілеспрямованості, конвенціональності у межах двобічної комунікації, реактивності подій.

Однією з рис, яка є спільною для загадок у різносистемних мовах є наявність елементів мовної гри [під мовною грою розуміємо найрізноманітніші випадки експериментування з формальною стороною мовлення (від фонетичної деформації слова до мовних алогізмів і парадоксів)], яка у загадці представлено на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Найяскравіше «механізми» мовної гри виявляються на лексичному рівні в явищах обігравання слів-омонімів, значень полісемічного слова, слів-паронімів. За певних суспільних умов саме зацікавленість у перемозі часто виступає одним з найхарактерніших елементів мовної гри у загадках. Мовна гра передбачає досконале володіння мовою, що полегшує розуміння завуальованих значень

слів, у яких закладено етнокультурнолінгвістичний зміст, що відображає мовну картину світу різних етносів.

Загадка має певну прагматичну скерованість. Предметом комунікативно-прагматичної характеристики загадок виступають такі чинники як: ілокутивні наміри, комунікативна ситуація, прагматична настанова висловлювання, типи мовленнєвої поведінки, мовна компетенція комунікантів, відбір мовних засобів для впливу на співрозмовника тощо. Одним із аспектів прагматики енігматичного твору є вивчення мовної компетенції комунікантів, оскільки її дослідження не може ігнорувати факт вибору мовного засобу для досягнення того чи того прагматичного впливу. Без нього не може бути досягнуто прагматично-комунікативного ефекту, бо мовний засіб значною мірою визначає перлокуцію, яка є експліцитним індикатором у конкретній комунікації (вплив ілокутивного акту на конкретного адресата в конкретній сфері комунікації).

Мова загадок є не лише засобом спілкування між людьми, а й засобом інтелектуального й естетичного освоєння світу, однією з основних прикмет творення нації, саме у цьому полягає поліфункціональність енігматичних творів. Як показали результати дослідження, найважливішою функцією загадок у різносистемних мовах є саме комунікативна, оскільки вона створює канал зв'язку (озвучення енігматичного тексту) від адресанта (мовця) до адресата (розгадувача). Комунікативна функція загадок важлива ще тим, що за допомогою мови енігматичних творів люди набувають життєвого досвіду, пізнають навколишній світ, мову, розширюють свій словниковий запас, розвивають інтелект, вчаться логічно думати та розмірковувати, весело й корисно проводять час.

Класичний фонд загадок відображає національно-мовну картину світу в українській, російській, англійській та французькій мовах, виявляє значеннєво-ціннісні пріоритети національного світобачення, які реалізовані через відповідний спектр енігматичних текстів. На формування національного менталітету і відображення його у різносистемних мовах впливають такі чинники: природно-географічний, соціальний, історичний, культурний,

релігійний, побутовий, які формують світобачення та світосприйняття етнічної спільності. Національно специфічними є ті загадки, які віддзеркалюють у своїй внутрішній формі характерні особливості культури і побуту, тваринного і рослинного світу, народних звичаїв, символіку тієї чи іншої спільноти. Серед найхарактерніших національно-специфічних рис українського та російського етносів є гуманізм, життєлюбство, витривалість, доброзичливість, відповідальність, працьовитість; англійського етносу – дисциплінованість, хоробрість, схильність до простого, певна замкненість, мрійливість; французького – інтелектуальність, індивідуальність, романтизм, фантазерство.

ДОДАТОК

ПРИРОДА

А

На деревах пожовтіли

Солоденькі кульки спілі.

Діти люблять їх, ще й оси,

Ці смачненькі ...

Сам жовтенький, соковитий

Достигає серед літа.

Він у джемі, у варенні

І солодкий і присмний

(Абрикос)

Б

Цвіте синьо, лист зелений, хоч би мороз – усе його не загубить.

Все мороз поглишив, а мого цвіту й не зайняв.

(Барвінок)

Тільки сонце припече, воно зразу оживе.

Без рук, а на гармошку грає.

Зимою спить, літом бринить.

Понад води, понад сади літає,

Солодку росу збирає.

Хто лугами гуляє і в кожную дірку ніс свій встромляє?

(Бджола)

Біла-білява перед богом стояла:

«Боже мій милий,

Моє тіло рубають,

А кров мою п'ють!»

Стоять стовпи білі, а на них шапки зелені.

Біла, а не сніг; зелена, а не лист;

Кучерява, а без волосся.

Сережки я повісила тонесенькі такі

І радісно та весело готуюсь до весни.

Хто плаче без голосу?

(Береза)

*Сама мала, шубка пухка,
З гілки на гілку стрибає,
Шишки, горішки збирає.*

*В неї хатка гарна, тиха,
Взимку повненька горіхів.
В лісі любить вона жити.
Відгадайте: хто це, діти?*

*Я веселий звірок,
Плиг з ялинки на дубок.
Не стрибаю, а літаю –
Хвіст мені допомагає.*

*Червонясту шубку має,
По гілках вона стрибає.
Хоч сама мала на зріст,
Та великий має хвіст.
Як намисто оченята.
Хто це? Спробуй відгадати.*

*Скаче вогник по гілках.
Зайчик з хатки – ох і ах!
Мовила спросоння гілка:
«То не вогник, скаче - ...».*

(Білка)

Ой, за полем, за горами золота нагайка в'ється.

Що без леза та без зуба

Розтина міцного дуба?

Не куля, не багнет, не снаряд і не меч, а людину б'є насмерть.

Летіла стріла та впала в лободу;

Шукаю, та не найду.

(Блискавка)

Не вода і не суша,

На човні не попливеш і ногами не підеш.

Не море, не земля,

Човни не плавають,

І ходити не можна.

(Болото)

Що росте догори коренем?

Біла морква зимою росте.

(Бурулька)

Красно, ясно в землю вросло.

Баран у коморі, а роги надворі.

Сам червоний, а чуб зелений.

(Буряк)

Горбатий мішок на чотирьох стовбах стоїть.

*Вік свій ходить з клумаками,
Та ще й сідають на нього з мішками.*

Гору за нитку повели.

*Вік свій ходить з клунками,
Ще й сідають на нього з мішками.*

(Верблюд)

Піднялися ворота – всьому світу красаота.

За лісом, за пралісом золоті ворота стоять.

Червоні коромисла через річку повисли.

*Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка-семицвітка;
А де з річки воду брала,
Там коромисло зламала.*

(Веселка)

*Як був мал – у чотири дудки грав,
А як підріс – гори й долини підніс,
А як вмер – перед музиками грав.*

*Як був малим, у чотири дудки грав,
А став рости – став віз вести.*

(Віл)

Невидимий дух скинув з мене капелюх.

Без рук, без ніг – хату одчиняє.

*Прийшов хтось, узяв щось,
Пішов би за ним – та не знаю за ким.*

Летить, а не горобець, виє, а не звір.

Ходить весь вік, а не чоловік.

Що рідше від води?

(Вітер)

На городі здіймається, а під тином ховається.

*Біжить кінь – не кінб, кобила – не кобила, матлає біла грива.
Ішов чернець з Монастирець.*

Як упав – так пропав, чорним порохом припав.

(Вихор)

Сиджу на дереві кругла, як куля, червона як кров, добра як мед.

Червона дівонька, біле дитя.

*Навесні зацвіте білим цвітом,
А в жнива – червоним плодом.*

За хатиною в садочку,
 У зеленому віночку
 Та в червоних намистах
 Стала пава молода.
 І збігаються всі діти,
 Щоб на неї поглядіти:
 За намисто кожне – смик!
 Та й укине на язык.

(Вишня)

Ходить по городу кожух та свитина.

Маленьке, сивеньке – всіх людей одягає.

(Вівця)

Сам собі у п'їтьмі світить,
 Щоб з'їсти когось – мітить.

По полю гасає, овечок хапає і нас лякає.

Сірий, зубастий, по полю блукає, ягнят шукає.
 Сірий, злющий і голодний
 У зимові дні холодні.
 Пісню тягне, знай, свою,
 З завірюхою: «У-у».

(Вовк)

Без рук, без ніг, а цілий світ перейде.

Без труда, без праці, є вона в кожній хаті.

Біжить собі, куди знає, ніколи не стає, але часом велику користь дає.

Що біжить без повода?

*Що таке: пливе і ллється,
Часом на камінь дереться,
Як немає – все стихає,
Звір і птах помирає?*

(Вода)

*Стоять красуні на воді,
Вінки на них білі й золоті.*

З води росте, на воді сидить, у воду дивиться.

(Водяні лілії)

Ні взяти, ні втяти, ні на віз положити.

*Тоненьке, вузеньке, по землі в'ється,
Як батіг довге, але зовсім не б'ється,
Людини боїться, молоко уживає;
В лісі їх багато, мабуть кожен знає.*

(Вуж)

Г

Без рук, без ніг, а по землі ходить.

Посеред села лежить залізо: ніяк його в руки взяти.

В'ється віршовка, на кінці головка.

*Люблю притаїтись,
На сонці погрітись,
Од людей сховатись, –
А люди бояться.*

(Гадюка)

*Ні вікон, ні дверей,
Повна хата людей.*

*Довга віршовка,
З кінця головка,
На верху цвіток.*

Не кінь, не віл, а прив'язаний.

Без рук, без ніг на дерево дереться.

(Гарбуз)

*Ішов чернець, насипав яєць,
Нехай киплять, прийду оп'ять.*

*Сидить дід над водою та й киває бородою,
Хто йде – не мине, за борідку ущипне.*

*Коли був я молодим,
Набравсь лиха та біди:
Всяк любив мене й кохав,
І щипав мене, й кусав.*

*А коли я став старий,
Хтось окропом обварив*

(Горох)

*Стоїть дід над дашками,
Швиря в бабу галушками.*

Без рук, без ніг – вікна вибиває.

(Град)

Крикнув віл на сто гір, на тисячу городів.

*Крикнула вутка – далекая чутка: чути за сто гір,
За сто річок, за сто пічок.*

Стукотить, гуркотить, аж головка болить.

Кінь біжить, аж земля дрожить.

В літі чуємо всі, а зимою – ні.

(Грім)

У лозі на одній нозі.

Хоть капелюх має, та нікому його не здійсмає.

Біла головка, красна шапочка.

Кіндрат – мій брат, крізь землю пройшов,

Червону шапочку знайшов.

Є шапка, але немає голови: є нога, але без черевика.

(Гриб)

Біле як сніг, надуते як міх, лопатами ходить, рогом їсть.

*Ходить кругом хати,
Ноги як лопати,
Траву смиче,
Під хвіст тиче.*

(Гуска)**Д**

Сивий віл всіх людей збудив.

Звечора вмирає, вранці оживає.

Золоте вбрання скидає, потім нове одягає.

Що було вчора і буде завтра?

Що то за гість, що темноту їсть?

(День)

Сірий віл напав на чорну корову.

*Ішов на захід чорний віл,
Усіх людей повалив;
Ішов на схід білий віл,
Всіх людей підвів.*

Чорний віл впав у рів,

Білий встав та й підвів.

Що в нас ясне та темне?

(День і ніч)

*Літом одягається,
А на зиму одержі цурається.*

*Навесні я тебе радую,
Влітку прохолоджую,
Восени годую,
А взимку грію.*

*Зимою спить,
А літом шумить.*

(Дерево)

*Летіло золото,
А стало болото.*

*Довго нема мене – все в'яне,
А як пройду – знов оживає.*

*Ой за лісом, за пралісом
Золоті батого висять.*

(Дош)

Є

*Хижий звір живе в ліску
В темно-жовтім кожушку.
На деревах його хата.
Хто з вас зможе відгадати?*

*Хвостик в смужку, волохатий,
Не сердитий, не пихатий,
Любить все на світі знати,
А ще бігати, стрибати.*

(Єнот)

Ж

По дорозі стрибає, у воді плаває.

Ситий кусок під тином скаче.

*Що то воно: в воді водиться,
З хвостом родиться,
А як виростає,
Хвіст відпадає?*

(Жаба)

*Дуже довга в нього шия,
Ще й смугаста, як у змія.
Через це через паркан
Заглядає, ніби кран.*

*Така велика, довгошия,
І вища за найбільшу шафу,
Така розумна і красива
У зоопарку є ...*

(Жирафа)

Ішов чоловік з ліса

Та найшов колодочку з біса,
 Та найшов два столи,
 Два човни і мисочку з хвостом.

Виросло в лісі деревце ні на п'ядь,
 Ні на щиколоток; з нього два столики,
 Два човники і чашечка воду пити.

Два столи, два човни й шапочка.

(Жолудь)

Летить – виє,
 Сіло – землю риє.
 Чорне тіло, чорний вус,
 Ніби справжній сажотрус.

Летить, а не птиця, виє, а не звір.

Летить – дзижчить, впаде – повзе і землю гризе.

(Жук)

3

Цілу ніч гуляє в полі
 По широкому роздолі.
 Білі гори намете –
 Спочивати в ліс іде.

І у місті, і у полі
 Нагулялася доволі.
 Не давала снігу спати,

Примусила танцювати.

(Завірюха)

Влітку сірий, взимку білий.

Звірок маленький,

Зимою біленький,

Літом сіренький,

По полю стри-стриб,

По снігу тик-тик.

Хто спить, а очей не зажмурює?

(Заєць)

Мене б'ють, товчуть, ріжуть, перевертають,

Я все терплю і всім добром плачу.

Всіх годує, напуває,

А про неї не кожен дбає.

Що у світі найбагатше?

(Земля)

Зелене дерево, - що воно старіється і знов відновляється,

Що на ньому родяться діти, а вмирають старці,

Що одним боком шукає сонця, а другим відвертається від нього.

Кругле яйце, а на його шкарлуні горох розсипан.

Вертиться, крутиться, ніколи не стане,

На ньому живуть люди, і гори, і ями.

(Земна куля)

Котре потя ніколи собі гнізда не робить?

Хати не будую,

Не мажу, не квітчу,

На гілці ночую,

Людям роки лічу.

Ранньою весною

Люблю прилітати.

Що за птиця, чого стою –

Легко відгадати.

Що то за птах, що в чужі гнізда свої яйця кладе?

(Зозуля)

I

На зимові віти

Сіли білі квіти.

В нас узимку білим цвітом

Сад зацвів, неначе літом.

Рано-вранці увесь світ

Вбрався в білий оксамит.

А як вітер нападе –

Оксамит цей пропаде.

Скрізь зима.

– Та що це, сон? Сад цвіте! – Гука Антон.

– Білий цвіт он на калині!..

Та ми знаєм, що це ...

(Іній)

ї

Повзун повзе, на базар голки везе.

Хоч не шию я ніколи,

А голок в мене доволі.

Під дубком звився клубком.

Увесь колючий, такий злючий,

Ледве злякається – в клубок згортається.

Ніс, як у свинки,

Та колючі щетинки.

(Їжак)

й

Жвавий, спритний і вертючий,

Знають в річці всі – колючий.

Стась закинув вудку в річку,

Піймав рибку-невеличку.

Та пустив її з руки, –

Бо кусались плавники.

Живе вона у річці синій,

*Та не шука це, атож
Я підкажусь вам: це рибина,
Ну, а зветь цю рибу ...*

(Йорж)

К

Зверху кругленьке, а всередині червоненьке.

*У зеленій оболонці,
А всередині – як сонце.*

Не їсть і не п'є, а ситий стає.

(Кавун)

*Літає крилами, ходить ногами,
Падає вниз догори лапками.*

Ні миша, ні птиця.

(Кажан)

Сидить півень над водою з червоню головою.

Над водою трусить червоню бородою.

За лісом, за пралісом червоні чоботи висять.

І не дівка, а червоні стрічки носить.

(Калина)

Вузлувата і листата,

А доспіє – голова.

Латка на латці, а ниток немає.

Сидить баба на грядках,

Вся закутана в хустках.

Часто літом надівала

По новій сорочці,

А на зиму поскидала

Й посолила в бочці.

Чия голова не має носа?

(Капуста)

Печуть мене, варять мене,

Їдять мене, хвалять мене;

А як буде моя ласка,

То буде з мене і паска.

Ні велике, ні маленьке,

Ані довге, ні кругленьке.

З нього люди користь мають,

Ним ся звірі випасають.

Я росла в темній темниці,

Як зросла – взяли в світлиці.

З мене шкуру всі деруть,

Мене варять, мене труть,

Пирого з мене печуть,

*Відгадайте, хто ж я є,
Скажіть ім'я ви моє.*

Під землею птиця кубло звила і яєць нанесла.

Очі має, а не видить.

(Картопля)

*Де водичка журчить,
Там із неї роток торчить.*

Купалася, купалася, а вилізла суха.

*Тарасова дочка Тарасом трясла,
Сімсот сорочок до води несла.*

(Качка)

*Його домівка – океан,
Зі спини в нього б'є фонтан.*

*В морі рибка золота
Кораблі переверта.*

(Кит)

*Носять мене четверо, показують двоє – блискучі обоє;
Два в мене слуха-вуха; як б'ють – везу.*

*Я великий, я красивий,
Як біжу, то в'ється грива.
Хвіст у мене довгий-довгий.*

Хвіст у мене, мов шовковий.

(Кінь)

Без води мисться, на печі гріється.

Чорненьке, маленьке по тину скаче.

Бігає по хаті, а спить на лопаті.

Умивається часто, але рушником не витирається.

Має вуса, пишний хвіст, і погану звичку:

Спершу добре він поїсть, потім вмиє личко.

(Кіт)

З рогами, а не бик, доять, а не корова,

Кору здирає, а кошиків не плете.

Не дід, а з бородою, не бик, а з рогами,

Не корова, а доїться.

(Коза)

Не звір, не птиця, а ніс – як спиця.

Хто мене вб'є, свою кров проллє.

Летить – пищить, сяде – мовчить.

Хто його вб'є, той свою кров проллє.

Ніс довгий, голос дзвінкий.

Що то за птах, що на вісьмох ногах?

(Комар)

І своє дитя не забула, і чужих нагодувала.

*Іде в поле – як дощечка,
А йде з поля – як бочечка.*

*Голодна – мукає, сита – жує,
Всім дітям молоко дає.*

(Корова)

Маленький, горбатенький все поле перерив.

*Екскаватор у землі хату риє справно,
Носом, лапами працює, і виходить славно.
Шуба в нього – чорна-чорна.
І в роботі він моторний.
Одяг багатий, сам сліпуватий.
В норі без віконця
Не бачить він сонця.*

(Кріт)

*Стоїть, коливається,
Як торкнеш – то кусається.*

Зубів не має, а кусає.

Не вогонь, а печеться.

Що пече без вогню?

(Кропива)

На городі молода
 Пишні коси розпліта,
 У зеленій хустинки
 Золоті хова зернинки.
 Сидить пан у коморі,
 А волосся його надворі.

Хоч зубів багато маю,
 Та нікого не кусаю.
 Сама свиням та коровам
 Я на зуби потрапляю.

(Кукурудза)

Сонечко в траві зійшло,
 Усмінулось, розцвіло,
 Потім стало біле-біле
 І за вітром полетіло.

Квітка сонячна, красива,
 Стане згодом сива-сива,
 Вітерець її подмуха –
 Стане миттю сивим пухом.

Сонце луг поцілувало –
 Все довкола жовтим стало.
 Добре сонечко пригріло –
 Жовта фарба посіріла.
 Літній вітерець повіяв –

Сірий килимок розсіяв.

*Горів в траві росистій
Ліхтарик золотистий.
Світив – і враз потух:
Перетворився в пух.*

(Кульбаба)

*Що за птиця?
Людей не боїться,
Не літа високо,
Тільки квокче: ко-ко?*

Невелика щибетуша, заріж її – буде юшка.

*Баба чубата, сорочок багато,
Як вітер подує, то й холод почує.*

(Курка)

Л

*Шило-мотовило попід небесами ходило,
По-німецьки говорило,
По-турецьки закидало і погоду віщувало.*

*Привітала нас піснями із весною
І живе з нами під стріхою одною.*

*Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо будує,*

Тільки в нас він не зимує.

(Ластівка)

*Які ноги, такий ніс,
По болоту ходить скрізь,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок знає.*

На вершкуні палати хатчина, а там пан високий.

*Які ноги – такий ніс,
По болоту ходить скрізь.
На хатині хату має
І жабкам рахунок знає.*

*У червоних чобітках,
В білому халаті,
Він весною прилетів
І сидить на хаті.*

*Підкотивши своє штаня,
І спустився він із стайні,
Влаштувався на роботі
У найближчому болоті.*

(Лелека)

*Одягну квітучу шапку,
Стану схожа на кульбабку.
Бджоли із моїх квіток
Радо братимуть медок.*

*Викупана в сонечку,
Стоїть собі донечка,
Бджоли сонячний медок
Дістають з її квіток.*

(Липа)

*Живе в лісі, хижка, дика,
Душить кури та індиків.*

*Прийшла кума із довгим віником
На бесіду із нашим півником,
Схопила півня на обід
Та й замела мітлою слід.*

*Гострий носик вона має,
Слід хвостом все замітає.
Та й полює тишком-нишком
То на зайця, то на мишку.
В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має.
Їй на місці не сидиться,
А зовуть її ...*

(Лисиця)

Влітку борода виростає, а взимку одпадає.

*Кобила на вербі гніздо змостила, навела поросят,
Вони вгору глядять, полетіти хочуть.*

Між двома дубами б'ються старці торбами.

(Листя на дереві)

Прозорий, мов скло, а не вставив у вікно.

Вчора ще у річці плескалась водичка.

Як з'явився сивий дід, то зробив з водички ...

(Лід)

М

Стоїть дуб повен круп,

Шапкою накритий, гвоздиком прибитий.

Стоїть стовп, на стовпі каплиця, а в тій каплиці багато людей.

Виліз хлопчик із землі,

Виніс гроші в голові.

Маленьке, чорненьке крізь землю пройшло,

Красну шапочку знайшло.

За лісом, за пралісом червоний вогонь горить.

(Мак)

На дорозі лежить квітка,

Пелюстки згортає.

Я хотів її підняти,

А вона літає.

Живе лише улітку він,

Шовкові крила має,

Із квіточки на квіточку

Він весело літає.

*Що то є за гість:
Ніжок в нього шість,
Аж чотири крильця має,
По квітках собі літає.
Не бджола, не джмелик,
Зветься він ...*

(Метелик)

Маленьке, сіреньке, а хвостик, як шило.

Чорненьке, маленьке по снігу скаче.

Попід полум-полум ходить бариня з колом.

По зерні котилася, в дірку сховалася.

Хвіст – як ниточка,

Само – як калиточка,

А очі – як сім'я.

(Миша)

Через тин лисий віл дивиться.

Прийшов бик та в ворота – мик!

Попід лісом-лісом котиться діжа з тістом.

Серед двора-двора лежить червона сковорода.

Ой за лісом, за пралісом червона гора сходить.

Насеред болота лежить кусок золота.

Серед моря-моря стоїть золота комора.

*Виросла верба посеред села,
Розпустила гілля на все підпілля.*

Світить, та не гріє.

*Над бабиною хатою стоїть байда хліба,
Собаки гавкають, не можуть дістати.*

Рогатий ,а не бик.

*Без рук, без ніг, тій за током,
За притоком стоїть свиня з одним оком.
Хто ходить по миру без ніг, без торби?*

(Місяць)

*В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі.*

Сидить дівиця в темній темниці.

Червоні черевички в землі лежать.

(Морква)

*Без топора, без пили,
А будує він мости.*

Сам не біжить, а стояти не дозволяє.

Що то за гість, що тепло їсть?

Без рук, без ніг малює малюнки.

Без рук, без олівця малює без кінця

Зроду рук своїх не має, а узор вишиває.

Хто малюнок на вікні за ніч намалював мені?

(Мороз)

Сотні тисяч бондарів

Роблять хати без дворів.

Є у лісі хата,

В ній кімнат багато.

Тут живе отара

Добрих санітарів.

Ти цю хату не чіпай –

Санітарам спокій дай.

У лісі гуртом ми трудимось невтомно:

Зводимо будинок з соснових хвоїнок.

(Мурахи)

Між людьми як пташка в'ється,

У людей і їсть, і п'є;

Ходить старець, просить, гнеться,

А у неї всюди є.

*Влітку летіло, взимку засіло.
Прийшло літо – знов полетіло.*

*Лазить над нами догори ногами.
Завжди мандрує, все покуштує.*

(Муха)

Н

Голубий шатер увесь світ накрив.

Синя шуба покрила всей світ.

Стоїть верба над водою, в воду дивиться.

У мене є простирайло, я його не можу підняти й зложити.

(Небо)

Поле неиміряне, вівці не щитані, пастух рогатий.

На широких полі дорогами ходить пан із слугами.

*Торох-торох на печі горох ще й окраєць хліба;
А стало світати – нічого збирати.*

Чотири баби одно рядно тягнуть, крайчик хліба і горошок посмалений.

Один біжить, другий лежить, третій кланяється.

(Небо, зорі, місяць)

Постелю кожушок, висиплю горошок.

*Розісланий килим, розкиданий горох,
Ні килиму не піднять, ні гороху не зібрать.*

Велике-велике рядно, а в ньому багато яєць.

*Нашу стелю у червінці мати вбрала,
Та й одна ще їх дитина не дістала.*

(Небо і зорі)

Чорне сукно лізе у вікно.

Чорна корова усіх людей поколола.

Чорний віл всіх людей з'їв.

Чорне рядно всіх людей накрило.

Прийшло – не просилося, пішло – не дякувало.

(Ніч)

З-поміж інших тварин всяк його впізнає:

Із усіх один лиш він ріг на носі має.

Безліч зерен поїдає,

Він шкідливий, кожен знає.

Не олень він і не бик,

В теплих краях жити звик.

Є на носі в нього ріг.

Хто ж це, друзі?

(Носоріг)

О

Під лопухом лежить яйце з хвостом.

*На долині під листом
Сидить миша із хвостом.*

*Коло вуха завірюха, коло носа завилося,
Лежить, ніжками простяглося.*

(Огірок)

Хто на собі ліс носить?

Тварина рогата, і рогів багато.

*Що, скажіть, за диво це:
Стрів я в лісі деревце,
Ходить, біга по траві,
А росте на голові.*

(Олень)

В новій стіні, в круглім вікні вибито шибку, а вночі вставлено.

Вдень скло розбите, вночі вставлене.

(Ополонка)

Родився – не хрестився, аж до смерті не молився, а роконосцем був.

Вродився – не хрестився, а на ікону присвятився.

*Сірий, та не вовк,
Довговухий, та не заєць,
З копитами, та не кінь.*

(Осел)

Що над водою найвище?

Стоїть дід над водою, хитає сивою бородою.

Бочка наверх бочки, а зверху квіточка.

(Очерет)

П

*Розгостився ткач в куточку,
Тче сіточку на смерточку
Рідній сестрі, близькій свасі,
Бідній мусі і комасі.*

*Довгоногий хитрунець
Сплів тоненький ятірець.
Ятірець легкий, як пух,
Не для рибок, а для мух.*

Без рук, без верстата вміє добре ткати.

*Без прядива пряде нитку
І без глиці в'яже сітку;
Ціле літо пташок душить,
М'ясо їсть, а хутро сушить.*

Хто тче без станка і рук?

(Павук)

*Мов червоний ліс,
На городі зріс,
В борщі скупався,
У рот сховався,
Язик припик,
В борщ назад утік.*

*Я червоний, я гіркий.
Відгадайте, хто такий?*

*Червоний Макар
По полю скакав,
Та у борщ скочив.*

*Не вогонь, а обпікає.
Не борець, а силу має.
І якщо зачетиш ти,
Може добре допекти.*

(Перець)

*Для морквиці я сестриця,
Лиш на вроду білолиця.*

*Моє тіло під землею,
Кучерики понад нею,
Любить мене кожна юшка,
Називаюся ...*

(Петрушка)

Не сторож, а рано будить.

Хто має остроги й не їздить верхи?

*Двічі родився, ні раз не хрестився,
А як заспіває – добрі радуються, недобрі бояться.*

Всіх я вчасно буджу, хоч годинника не заводжу.

Не годинник, а будить.

Має гребінець – не може ним чесатися.

(Півень)

*Тільки вчора теплий вітер
Вість приніс нам від весни,
А сьогодні дивні квіти
Крізь замети проросли.*

*Перші квіти проростають
З цибулиночок малих,
Кожну весну зустрічають,
Розпізнайте, діти, їх.
Я той сніг колю «голками» –
Зелененькими листками,
Білу квітку вивільняю –
В ноги березню схиляю.*

З-під снігу з'явився,

*Прокинувся од сну,
Усіх запросив
Зустрічати весну.*

(Підсніжник)

*В зимі ся біліє, на яри зеленіє,
У літі квітне, восени жовтіє.*

Зимою біле, весною чорне, літом зелене, осінню стрижене.

(Поле)

По соломі ходить, а не шелестить.

*Іде лісом – не тріщить,
Іде водою – не хлющить,
Іде до хати – на нього пси не гавкають.
Мету-мету – не вимету;
Несу-несу – не винесу;
Пора прийде – само вийде.*

Із вікна в вікно золоте веретено.

(Промінь сонця або місяця)

Безкосте, безмозке, хоч яке море перепливе.

Чорне чечір'я без кісточок, без пір'я.

Без жил, без сугав, переплив вузький став.

(П'явка)

До життя я маю хватку,
Скрізь ношу з собою хатку.
Як від хатки відіб'юся,
Комусь в зуби попадуся.

Що це за будинок ходить без доріжки,
Схожий він на колобок, а під дахом ріжки?

(Равлик)

Іде в горщик чорне, а з горщика червоне.

Іде в баню чорний, з бані йде червоний,
Одною головою, п'ятнадцятьма ногами.

Що після смерті червоніє?
Щоб не згинуту в біді,
Держить ножиці в воді.

Має клешні й довгі вуса.
Я і сам його боюся:
Він щипає ,мов гусак,
Ну, а звать щипаку ...

(Рак)

Сіре сукно тягнеться у вікно.

Сірий бик у вікно ник.

Не стукне, не грюкне, а в вікно ввійде.

Прийшов хтось,
 Приніс щось,
 Пішов туди – не знаю куди.

Летів крук через сук,
 Через безверхе дерево.

(Ранок)

Баран у хліві, а хвіст надворі.

Біля куриця під тином кублиться.

Кругла, а не місяць, біла,
 А не бо мага, з хвостом, а не лисиця.

Блоха бика родила.

(Редька)

Біле, як борошно, але не борошно,
 Хвіст, як у миші, але не миша.

Під хворостом яйце з хворостом.

(Ріпа)

Крутиться гадюкою, ніхто не переступить.

Конець села забито вола,
 До кожної хижки тягнуться кишки.

Не кінь, а біжить, не ліс, а шумить.

Без коліс, без ніг ,а біжить як день, так ніч.

Зимою спить, а літом шумить.

Біжить – не вибіжить,

Тече – не витече.

Влітку гуляє, взимку відпочиває.

(Річка)

Ходить пані в срібному жупані.

Крила має – не літає;

Ніг не має, а гуляє,

По землі не ходить,

І людей не знає.

Пір'ям махає, хвостом управляє,

А на повітрі помирає.

Що ходить і словечка не промовить?

(Риба)

Зоря-зірниця по землі ходила,

Ключі загубила,

А сонце зійшло – ключі найшло.

Ішла пані вночі, погубила ключі;

Місяць бачив – не сказав;

Сонце встало – позбирало.

*Свята Катерина сльози погубила,
Сонце встало – позбирало.*

*Ходила Марія по горі,
Загубила золоті ключі.
А що плаче без голосу?*

(Роса)

С

Хвіст кордюком, ніс п'ятаком ще й два ряди гудзиків.

Ходить баба, та все стогне.

*По землі ходить, неба не бачить, нічого не болить, а все стогне.
Хто боком спить, а лежачи їсть?*

(Свиня)

Корова тілна, а в корові теля тільне.

Сикинь, викинь, шкурку з'їж.

(Слива)

Поганий ходок, та ще й хатку тягне.

Що то за панок, що носить на плечах вапнистий дворок?

Хто вийде у відкрите поле, не покидаючи свого дому?

(Слимак)

*Впаде з неба – не розіб'ється,
Впаде в воду – розпливеться.*

Білий як піріна, холодний як крижина.

*Без крил, без ніг білі мухи літають
Без крил, без ніг – на дерево сідає.*

Білим килимом все поле вкрило.

Біле покривало весь світ обійняло.

*Крил не має, а літає,
Не чоловік, і не звіря, а сідає.*

Приходить тихо, а відходить з шумом.

Лежало, поки лежалось, а припекло – то й сліду не осталось.

Надворі цукром бувало, а приніс в хату – розтало.

Зимою буває, а літом немає.

(Сніг)

*Груди в нього, мов калина,
Любить їсти горобину.*

*Птах оцей червоногрудий
Не злякався застуди.
Як сніги впадуть – умить
Із Сибіру прилетить.*

У червонім фартушку
 Птах стрибає по сніжку,
 І розпитує синичку
 Про найближчу годівничку.

(Снігур)

Волохате, невелике, всі його бояться.

Лежить на сні, сама не їсть і другим не дає.

Ні старому, ні малому не дасть приступити до дому.

Собою не птиця, співати не співає,
 А хто до хазяїна йде – знати дає.
 Він ні бриє, ні стриже,
 І корів не доїть,
 Лише двору стереже,
 Людям одяг кроїть.

Хто найвірніший хазяїну?

Вдень мовчить, вночі гарчить,
 Хто до господаря йде, знати дає.

(Собака)

Уночі гуляє,
 А вдень спочиває,
 Має круглі очі,
 Бачить серед ночі.

*Не стулить ні на мить очей –
Вночі полює на мишей,
Зате удень відпочива,
Ні, це не кішка, це ...*

*Що воно за дивна птиця –
Світла денного боїться.
Дзьоб гачком, великі очі,
І не спиться їй щоночі.
«Ху-ху-ху!» – кричить, співа.
Вгадали? Це ...*

(Сова)

*Без дров, без огня, а світить і гріє щодня.
Ой за лісом, за пралісом золота діжа сходитьь.*

Серед моря-моря стоїть червона комора.

Золоте теля на весь світ рикає.

За горами, за лісом золотий кружок встає.

Глянеш – заплачеш, а краще нього немає в світі.

Маленьке, кругленьке, усьому світу миленьке.

(Сонце)

Сестра до брата в гості прийшла, а він від неї ховається.

Золотий пішов, а срібний прийшов.

За горою кам'яною стоїть брат із сестрою.

Два кабани увесь світ залягли.

(Сонце і місяць)

За лісом, за пралісом червоне плаття.

На дерев'яній межі

В скляному полі пасеться тарілочка.

(Сонце на заході)

Золоте решето чорних домиків повне.

Сімсот соколят на одній подушці сплять.

Стоїть дом, повен зерном;

Скільки чорних хаток,

Стільки білих паніматок.

(Соняшник)

Біла латка, чорна латка по деревах скаче.

Має славу торохтійки і відомої злодійки.

Там, де з'явиться – умить тиша в зарості біжить.

Хто це? Що воно таке? Хто скрекоче «скре-ке-ке»?

Тут і там вона літає, і на хвіст плітки збирає.

Що довідається – все вмить по лісу рознесе.

(Сорока)

Т

*Малий меншому сказав.
Той – малому передав.
А воно втекло й сховалось,
Прив'язати не давалось.*

*Мале, забавненьке воно:
У дворі гуляє;
Або підійде під вікно,
Хлібця дожидає.
Буває, з двору як чкурне,
Шукать його – робота!
Або дивується воно,
Що перед ним ворота.*

(Теля)

Сиві кабани все поле залягли.

Сивий кінь весь світ заліг.

Хмара сива увесь світ накрила.

Вода, а літає.

(Туман)

*Із малої цибулини
Виріс весняної днини,
До нарциса привітався,
Та на грядці запишався.*

*На квітник погляньте, діти,
Там козак стоїть між квітів.
Весь червоний – гордий пан.
Не козак це, а ...*

(Тюльпан)

Ф

*Має гарні жовті вічка
Й фіолетову спідничку.
Запах ніжний і духмяний
Наповняє ліс весняний.*

*Фіолетові фіранки
У світлиці та на ганку.
Фіолетові малята
Весну люблять зустрічати.*

(Фіалка)

Х

*За лісом, за пралісом
Біла вовна висить.*

Біла вата попливла кудись.

*Коні булані – ні впіймати, ні загнудати;
Дадуть їм сіна – вони не їдять.*

*Летять коні булані,
На їх сідла порвані;
Їх стать, перейнять –*

Вони сіна не їдять.

(Хмари)

Без рук, без ніг – на дерево лізе.

Зелений звір на дерево тікає.

Що в'ється круг деревця?

(Хміль)

Як зростав – у землю ліз.

Хто дістав – утерсь від сліз.

Корінець пекучий дуже,

Та усім потрібен він.

Ти здогадався, друже?

Ця рослина зветься ...

Приправа ця до страв корисна,

Хоча самого складного з'їсти.

З очей враз сльози пустить він,

Такий їдкий, пекучий ...

(Хрін)

Ц

Стоїть на ганку, в червоному кафтанку,

А хто її рушить, то плакати мусить.

В кожній господі я у великій пригоді;

А хто мене роздягати візьметься,

Той слізьми заллється.

Марушка-семикожушка,

Як допече, то й вода потече.

Хто бачить мене, той плаче.

(Цибуля)

Ч

*Довгі ноги, довгий ніс,
По болоті ходить скрізь.*

*Ноги довгі, мов жердини,
Чваньковита ця пташина,
Нові чоботи убрала,
По болоту почвалала.*

(Чапля)

*Зелені ноги,
Косиці вирости вгору з землиці,
А зубате головище
Коренем-усом у землю свище.*

*Голова наверху,
А борода в землі.*

Сидить дід на грядках у білих платках.

(Часник)

Куди повзе – за собою хату везе.

*По лужках, бережках
Ходить чудо в двох мисках.*

*Живе у воді,
А на березі плодиться.*

(Черепаха)

Ш

*У садочку понад тином
Я зробив йому хатину.
Він навколо обдивився,
Засміявся й оселився.*

*Що за пташечка, скажіть,
Навесні до нас спішить?
Хто свистіти вміє так?
Це лише маленький ...*

*Гриць дивується, питає,
Що за пташка так співає:
Як горобчик, цвірінчить,
Мов сорока, стрекотить,
А ще інколи, бува,
Ще й кричить, немов сова!
Хто ж виспіває отак?
«Діти, то співає ...».*

(Шпак)

Щ

*У ставку найбільша злюка –
Це зубаста, хижа ...*

Упіймав Івасик рибку,

*Але витягнути – мука!
Бо сердита і велика
На гачок зловилась ...*

(Щука)

Я

*Влітку у садочку
Зріє під листочком.
Восени, набравшись соку,
Стане враз червонобоким.*

*На дереві зеленим висить,
А червоним падає.*

(Яблуко)

*Сидить панна на примурку у червоному каптурку;
Хто йде – склониться.*

Стоїть панна в краснім жупані; хто не йде – руку дає.

*Сидить дівчина в траві;
Лице її у крові.*

(Ягода)

Зимою – як літом, літом – як зимою.

Зимою і літом однакове цвітом.

*Влітку і взимку вбрання одне,
Та кличуть дітки завжди мене,*

*Щоб я на свято до них прийшла.
Цяцьок багато їм принесла.*

(Ялина)

Маленьке, чорненьке по полю скаче.

Дівчинонька, чичиронька – ні луски, ні пір'ячка.

Хто хвіст залишає, як від ворога тікає?

Хто відрощує хвоста?

Хто таку тварину знає:

Губить хвіст, коли тікає,

Не шукає й не пита,

Хто знайшов її хвоста,

Бо секрет для себе має –

Хвіст швиденько відростає.

Гострі зуби у kota, відкусив він їй хвоста.

А вона йому на те: «Завтра хвіст мій відросте».

(Ящірка)

ЛЮДИНА

В

Ми в окропі кипіли,

Велику муку терпіли;

За те нас усі хвалять,

Та не всі варять.

*Був у воді, був і в маслі,
В норку впав, хоп – і пропав!*

*Химерний, маленький
Бокастий, товстенький,
Чимсь смачним напхався,
В окропі купався,
У дірку впав, –
І пропав!*

*Місили, місили,
Ліпили, ліпили,
А тоді – хіп
І в окріп.*

(Вареник)

Поля скляні, межі дерев'яні.

Основа соснова, скляне піткання.

Що в хаті зимою замерзає, а надворі ні?

*У дні погожі сонцем грає,
А на морозі розцвітає.*

Що без очей плаче?

(Вікно)

*Ой, по хаті порох в'ється,
Щось маленьке там товчеться;
Хиталося, моталося,*

Під припідчком сховалося.

Крутиться, вертиться, під припідчком спить.

Без рук, без ніг, – по хаті бігає.

(Віник)

Як літо, так зиму чоловік без нього не може бути.

Прийшов хтось та взяв щось;

Пішов би я за ним, та не знаю за ким.

Лісом він котився з ревом,

Їв куці, траву, дерева.

А коли напивсь води –

Стих і згаснув назавжди.

Прийшов до нас гість –

Бубликів не їсть,

А у пічці без утину

За поліном їсть поліно.

Що сильніше сонця і слабше вітру?

(Вогонь)

Рівенька дощечка, з країв обшивочка, всередині дірочка.

Посягнеш – досягнеш, оглянешся – і не увидиш.

Двоє лисенят завжди поруч сидять.

(Вуха)

Г

*Анітрішки не пустун
Цей веселий цокотун.
Він невтомно цокотить,
Справно час нам сповістить.*

*Він добрий друг людей,
Не спить у свята й будень,
І день, і ніч іде,
А як попросиш – збудить.*

*Ріг не маю, а ходжу,
Рота не маю, а скажу,
Коли обідати, коли спати,
Коли роботу починати.*

*Іде років двісті,
Стоїть на місці,
Лічить людський вік,
А не чоловік.
Хто може і лежачи стояти?*

*Що може в один і той же час стояти, висіти, ходити, лежати і казати
правду?*

Хто в домі не спочиває?

Що іде без утину?

(Годинник)

Вухо має, а не чує, без очей і без ніг, а ходить і за собою водить.

Що має віхо, а не чує?

Тоненьке, ясненьке, з одним оком.

Маленьке, гостреньке, а всім потрібненьке.

Маленька бабуся весь світ одягає.

Усім шиє, а сама гола.

Впаде в лободу – повік не знайду.

Я блискуча, гостренька,

Маю вушко маленьке.

За собою несу

Довгу-довгу косу.

Вміє вишивати, шити,

Може гудзики пришити,

Та без одягу донині

Рукодільниця-кравчиня.

(Голка)

Літом не кисне, зимою не мерзне,

Перед обідом не сушить, після обіда подушить.

Що то за водиця, що від неї голова крутиться?

Хто її засмакує, навіки бідує.

Що без диму горить?

(Горілка)

Чорна овечка в огні не згорить.

Сидить дід під лавою, замазався сметаною.

Де впав, там пропав.

(Горицук)

Маленьке, кругленьке на столі не бувало, а весь світ згодувало.

Жовте як віск, надуте як міх, на столі не бувало,

А весь світ прогόδувало.

Нова пляшечка повна виночка,

Хто його не заживав, той смаку не знав.

(Груди)

Д

Стоїть темниця серед гостинця; хто йде – то й веде.

Іде – дід бабу за руку веде.

Ні стоять, ні сидять, ні лежать, ні біжать, – а все кричать.

Всіх спиняє на дорозі

Й ходить, грає на порозі.

Стоїть на дорозі, усім заважає;

*Хто йде, той штовхне,
А з дороги ніхто не прийме.*

Ходить, ходить, а в хату не заходить.

(Двері)

*Дивлюсь – не надивлюсь,
А все смерті боюсь.*

*Біле як сніг,
Як подивишся туди,
То буде два.*

Хто завжди правду каже?

*Як подивишся на нього,
Бачиш в нім себе самого
Отаким, яким буваєш.
Що це, друже, відгадаєш?*

*Знаєш ти його давно.
Не вікно, хоча й скляне.
Підморгнеш йому – й воно
Твоїм оком підморгне.*

(Дзеркало)

Без рук, без ніг, на гору лізе.

*Без рук, без ніг на хату лазить,
Вище дерева росте, листя не має і цвітом не цвіте.*

Без крові, без серця на гору дереться.

*Шкребу – не вишкребу,
Мету – не вимету,
Пора прийде – само вийде.*

*Випускають мене з хати
Через чорну нору.
Як я в хаті непотрібний,
То полечу вгору.*

*Як тріщить мороз надворі –
Стрічка в'ється стрімко вгору.
Як мороз відступить трішки,
То простелиться під ніжки.*

*Вилітає із труби джин,
Сивий, бородатий,
Мчить у небо хутко він.
Спробуй наздогнати.*

Не чоловік, а курить; не баба, а пряде.

Сизий голуб попід небом літає.

З хати виходить, а в хату не входить.

(Дим)

Ані старому, ані молодому, не дасть приступити нікому.

*Стоїть, хитається, червоною головою величається,
А як торкнеш, то кусається.*

*Кину сокиру через могилу,
Ніхто її не візьме.*

Між двома осиками б'ються хлопці язиками.

(Дрова і вогонь)

3

Не собака, а хату стереже.

Маленьке, худеньке, а до хати нікого не допустить.

Стоїть бик, пробитий бік.

Круть-верть,. В черепочку смерть.

*Собою не птиця, співати не співає,
А хто в дім іде, воно знати дає.*

(Замок)

Під стріхою білі міхи висять.

За лісом, за пралісом висить біла завіса.

*Тридцять двоє козаків
Все молотять без ціпків.
Лиш цукерку показати,*

Зникне вмить, годі шукати.

Висять сорочки у два рядочки.

На червоній полиці білі курчата сидять.

Кістями хліб б'є та в кучу кладе.

(Зуби)

Лежить у погребі два ряди крашанок білих.

Повен хлівець білих овець.

Скраю над вікном сидять білі голуби рядком.

(Зуби і язик)

I

*Нас не було – воно було,
Нас не буде – воно буде;
Ніхто ні в кого його не бачить,
А в кожного воно є.*

*Де б не був, воно зі мною.
Я ношу його з собою,
Знаю, що мене гукають,
Коли його називають.*

*Воно належить мені,
Але інші його вживають
Частіше за мене.*

(Ім'я)

К

У дощ – на ногах, а в суху погоду – під столом.

По грязюці гуляють, а сухо – відпочивають.

(Калоші)

Чи в дому, чи в дорозі

На їдній нозі;

А хто його скалічить –

Жоден доктор не залічить.

Маю одну ногу – ходити не можу,

Лиш весело довкола бігаю.

А хто мою ногу скалічить –

Жоден лікар не вилічить.

(Келех)

Вище коліна, нижче пупа,

Всяк чоловік частенько щупа.

Понижче пояса, повище колін.

Як те кличуть, в що хлопці руку тичуть?

А в нашого парубка з обох боків зарубка.

Посередині дірочка, а по краях обшивочка.

(Кишеня)

В лісі росло,

*В печі мліло,
Тепер носить
Душу й тіло.*

*Чотири ноги, чотири роги,
Душі не має, а душу носить.*

Що то за постіль, що висить на стелі?

(Колиска)

Л

Серед хати стоїть кіт вилупатий.

Що то за гість, що темноту їсть?

Висить гість та ніч їсть.

Стоїть пані серед хати та білить шмати.

(Лампа)

Бери – кричить, клади – кричить, лиши – мовчить.

Положи – мовчить, кладуть – реве.

Має сто очей, а все ж не видить.

(Ланцюг)

Не звір, а з ногами, не птиця, а з пір'ям, не людина, а в одязі.

Що то за звір: на чотирьох ногах і має пір'я?

(Ліжко)

*Стоїть дуб, на дубі гай, під гаєм моргай, під моргаєм кліпун,
Під кліпунієм дивун, під дивуном сопун,
Під сопунієм хапун, під хапунієм трясун.*

Стоїть два кілки, на кілках бочка, на бочці кавун, а на кавуні трава.

*На ногах бочка, на бочці кропило,
Верх кропила світило, верх світила густий ліс.*

Вила, граблі, ревун, сопун, глядун, ліс.

(Людина)

М

*Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте: хто це?*

*Коло, риску, закарлючку
На папері пише ручка.
Все з'єдналось загадково –
І з'явилося перше слово.
Здогадались, яке саме?
Наймиліше в світі – ...*

(Мама)

Біле, як лебідь, на тарілці не бувало, ножем не рушено,

Увесь світ кушав.

*Не солиться, не вариться, увесь світ ним питається
Й цар без нього не обійдеться.*

(Материнське молоко)

*Беручка і жвава тітка
Покружляла в хаті швидко
У веселому танку, –
Пил увесь на смітнику.*

*Наскакалась, застрибалась,
Під припічком заховалась.*

(Мітла)

Рідке, а не вода; біле, а не сніг.

Рідке, та не вода; з їси – не біда.

*Не сіють, не жнуть, не печуть, не варять;
А всі його їдять і без нього жити не можуть.*

*Киці спиться і не спиться,
Білий сон приснився киці.
Білий, теплий, з пінкою –
Вмилась киця слинкою.
Що ж то сниться милій киці?
Тут не можна помилиться.*

І поживне, і смачне,

Біле, пінне, запашне.
 Залюбки малята п'ють,
 Здоровенькими ростуть.

Що з торбинки тягнуть, а з чашечки п'ють?

(Молоко)

Мені мама з магазину
 Принесла в обгортці зиму,
 Я її за мить зігрів.
 Як? А дуже просто – з'їв.

Солоденьке, як медок,
 Холодненьке, як льодок.

(Морозиво)

Кругленьке, маленьке згори впаде і не розіб'ється.

Круглий, гарний і легенький,
 Високо літає.
 Йому діти дуже раді,
 Бо ним кожен грає.

Бють мене старі й малі
 І в повітрі, й на землі,
 Та від цього не вмираю,
 Тільки весело стрибаю.

У ворота він летить,
 Як зумієш гол забить.

*Скаче весело по полю,
Незамінний у футболі.*

*Як не бий – він не заплаче,
Тільки сам завзято скаче.*

(М'яч)

Н

Тіло дома лежить, а шкура до води біжить.

Без рук, без ніг, а сорочку носить.

Безруке, безмозке, а щонеділі сорочку надягає.

(Наволочка й подушка)

Із кінця колодочка, а на кінці гостре.

Тиснеш – лізе, не тиснеш – то стоїть.

Що є найтвердіше в м'якому хлібі?

Має руку, не може нею брати.

Хто всім нам хліб ділить?

(Ніж)

*Стою межі двома світлами, природа моя горбата,
Багаті соки мої збирають, а бідні на землю кидають.*

Між двох світил я посередині один.

*Сопе, хропе, часом чхає,
Сюди-туди зазирає;
На морозу замерзає;
Бо одежі не має.*

(Ніс)

Два кінця, два кільця, а посередині цвях.

*Майстер викував уміло
Два однакові ножі,
Дуже зустрічі зраділи,
Обнялись, а роз'єднати
Їх ніхто уже не зміг.
Підкажіть, як називати
Почали відтоді їх?
Що воно за штучка:
Два шарики і ручка?*

(Ножниці)

О

*Земля, на землі дерево, на дереві конопля,
На коноплі глина, а на глині дар.*

*Стоїть дуб, на дубі липин, на липі конопля, на коноплі глина,
На глині капуста, а в капусті свиня.*

*Є у нас бучок, а на бучку яворець, на явірці конопка, на конопці глінка,
А на глинці млачка (трісовина), а в ній хвостачка.*

(Обід на столі)

*Сидить Пахом на коні верхом,
Книги читає, а грамоти не знає.*

*Стали гості на поріг –
Відразу на носа – плиг.
І не просять пригощати,
Дай газету почитати.*

*Два скельця, три дужки –
На ніс і на вушка.*

*Своїх очей не має,
А бачить допомагає.*

(Окуляри)

Через межу брат брата не бачить.

*Два віконця маєм,
Добре про них дбаєм,
Обидва близько себе,
Як зорі до неба.*

*Дві криниці – без водиці,
Хоч і мокрі, як мокриці.*

*Два брати через гору живуть
І ніколи один до одного в гості не ходять.*

*Кругленьке, маленьке, до неба докинеш,
А через хату не перекинеш.*

(Очі)**П**

П'ять братів родилосьь разом, а всі не рівні.

Живуть п'ять братів, один другого менший.

П'ять братів-близнюків:

Один – товстенький,

Другий – маленький,

Третій – високий,

А два менші – збоку.

П'ять братів, п'ять силачів

Хоч і здаються малими,

Можеш все робити ними:

І писати, й майструвати ...

Хто вони, зумій вгадати.

П'ять братів поруч живуть, у кожного своє ім'я.

(Пальці)

Чорненьке, маленьке, –

Весь світ оббіга,

У пана обіда,

А часом у нас.

Мов червоний ліс,

На городі зріс,

В борці скупався,

*У рот сховався,
Язик припик,
В борщ назад утік.*

*Я червоний, я гіркий.
Відгадайте, хто такий?*

*Не вогонь, а обпікає.
Не борець, а силу має.
І якщо зачепиш ти,
Може добре допекти.*

Красний Макар по полю скакав, а в борщ скочив.

(Перець)

Завжди їсть, а сита ніколи не буває.

*Корова без ніг, без тіла
Скирту соломи з'їла.*

Біла кобила весь ліс переїла.

*Я морозу не боюся,
А хто змерзне – я сміюся.
Бабу гріє не кожух,
А веселий, теплий дух.*

*І не кінь, і не пес;
Їсть дрова, не овес.*

*В куті ся притулила,
А в зимі людям мила.*

*Залюбки вогонь ковтає,
Хліб духмяний випікає,
Варить кашу і куліш.
Це звичайно, наша ...*

(Піч)

Чоловік, як ляже спаати, не може заснути без нього.

Чотири вушка і два черевця.

*Як до неї припадеш,
Зразу солодко заснеш.*

Що то за звір, що має чотири роги і пір'я?

(Подушка)

Низенький Макарчик всім попід ногу підглядник.

Куди йдеш, то ногами топчеш.

Хто більше сорому терпить?

(Поріг)

Р

П'ять льохів, а одні двері.

Плету хлівець на п'ятеро овець.

П'ятеро овець маю і кожній кошару справляю.

П'ять хлопчиків – п'ять хаток.

П'ять комірок, одні двері.

*Пальців п'ять, а не рука;
З одним пальцем у мужика.
В пана є вона і влітку,
В мужика й зимою рідко.*

(Рукавичка)

С

В темноті родиться, в темноті вмирає.

*Поки дерево стояло,
Поти й сонця сіяло;
Як дерево пропало,
Тоді й сонця не стало.*

На горі гора, а в горі діра, серце з ниток, на вершку вогник.

Голова вогняна, серце клочане, а тіло зі всього світа.

*Вогняний у мене ротик,
Язичком у ньому – гнотик.*

Горить стовпчик, а вугілля немає.

Що то за гість, що сам себе їсть?

(Свічка)

*У воді росте, кохається,
Вкинь у воду – злякається.*

*Лежить Гася, простяглася;
Вкинь у воду – злякалася.*

У воді росте, та води боїться.

*Добули її з води
Білосніжною, твердою.
Знову ж кинули туди –
Вмить зробилася водою.*

*Без кореня і без квіту, –
Служить цілому світу.*

*Кристалиночки тверді,
Світлі, аж іскрається.
Народились у воді,
А води бояться.
Мене самую не їдять
І без мене мало їдять.*

(Сіль)

З малого патичка ціла купа попелка.

*Паличка-черкалочка,
Головою черкне – вогонь спалахне.*

*Простий хлопавок має червоний ковпачок;
А як його зачепи, то біда.*

Зразу – чирк! Потім – пишк! Потім – блик!

(Сірник)

*Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото.
Коли б угадати та мени його знати!*

Прийшла біда – тече вода.

(Сльози)

Засув довший від комори.

*Тьху на тебе,
Лізь на мене,
Приймуть люди –
Встидно буде.*

(Сорочка)

*Маю чотири ноги ще й чотири роги,
В полотно мене вбирають,
Їсти й пити заставляють.*

*В лісі росло,
В столяра пишалось,
В гарного хазяїна*

Прядивом вкривалося.

*У кожного в домі така дивина:
Братів аж чотири, а шапка одна.*

Має роги і ноги, а тримається підлоги.

Стоїть корова посеред моря, черево сухе, а спина мокра.

(Стіл)

Не їдять, не п'ють, а сто років живуть.

*Стоять коні на припоні,
Не п'ють, не їдять,
А все гладкі стоять.*

І не їсть, і не п'є, а все товща стає.

Чотири коні на припоні, один проти одного дивиться.

(Стіни)

Х

*Не живу і не гуляю,
А сім бід знаю
І від ножа умираю.*

*Хоч не солодкий, та дуже смачний.
Хоч і дешевий, проте дорогий.
Сядем обідати – він на столі.
Люблять його і дорослі, й малі.*

*Народився у землі,
Зарум'янивсь на вогні
І з'явився на столі
До борщу тобі й мені.*

*Круглий, мов сонечко,
Щедрий, мов сонечко,
На черинь посунеться –
І стоїть красується.
З печі – та на блюдо:
«Їжте мене, люди,
На здоров'ячко!»*

*Мене ріжуть, мене б'ють,
Мучать і на порох труть;
Безперестанку гублять,
І всі мене щиро люблять.*

Прийде до стайні без шкіри, а вертає зі шкірою.

І грудкувате, і ніздрювате, і кисле, і крихке, а все мліше.

(Хліб)

Ц

Село заселене, а півні не співають, і люди не встають.

*Стоїть село, йому невесело;
Ні кутка, ні вулиці, ні півня, ні куриці.*

На однім місці хрестів двісті.

Який є клад, що хто не покладе, відти не візьме?

(Цвинтар)

Маленька, солоденька,

Дітям смачненька.

В розмальованій хустині,

Солоденька всередині.

Коли нею почастують,

Діти тішаються, ласують.

(Цукерка)

Білий, а не сніг; твердий, а не камінь; солодкий, а не мед.

Білий камінь у воді тане.

Білий як сніг; зубами мене кусають або на воду пускають.

Біле як сніг, в честі у всіх,

Подобаюсь вам на шкоду зубам.

На полі росло, в заводі було, а в рот попало.

(Цукор)

Ч

В животі лазня, в носі сито, на голові гудзик,

Одна рука і та на спині.

Неначе паровоз гуде,

*Шумить, кипить і пара йде,
Смачний заварює нам чай.
Хто ж він такий? От відгадай.*

*На вогні, довгий ніс,
Носом уві сні свистить.*

*У горло наливається,
А в лійку виливається.*

Одна ручка, й та на спині.

(Чайник)

Має вуха, а не чує.

Має вуха, має ніс, а не має ні слуху, ні нюху.

*Ані тіла, ані духа;
Має писк, шкіру й вуха.*

*В лісі пас, в хліві спав, у шенця сидів,
До коваля повертав, людям служити став.*

(Чобіт)

Топчуться разом – один на порозі, другий на дорозі.

Вдень з ногами, а вночі без ніг.

*Обидва схожі, як брати;
Завжди удвох, куди не йти.*

*Ми під столом – коли їдять,
Під ліжком ми – коли всі сплять.*

Як ходить, то повне, як стоїть, то порожнє.

(Чоботи)

Ю

*Всім обід готує мама,
Ось бере вона петрушку,
Інші додає приправи –
Будем їсти смачну ...*

*Є і кріп, і бараболя,
М'ясо, морква і квасоля,
Цибулина і петрушка.
От смачна в нас буде ...*

(Юшка)

Я

Завжди в роті, а не проковтнеш.

Крутиться-вертиться, а в ополонку не впаде.

Щоб його не було – не зміг би нічого сказати.

*Лежить колода серед болота,
Не гниє і не висихає, а все потрібна буває.*

(Язик)

Без воронки, без дна, повна бочка вина.

*Маленьке, кругленьке
З гори скотилось,
Впало, розбилось,
Нема такого бондаря,
Щоб його скував.*

*Розкоlesh лід –
Візьмеш срібло –
Розкоlesh срібло –
Візьмеш золото.*

*Кричала курка: «Куд-ку-дак!
Я знесла щось, немов кулак!»
І поки з'явиться курчатко,
То матиме гарненьку хатку.*

Повна бочка вина і замочка нема.

Похоже не бочку, а потурбуйся – матимеш квочку.

(Яйце)

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

А

*Хутко мчить, бо поспішає,
Пасажирів підбирає.
І хвилинка у хвилинку
Їх доставить на зупинку.*

*Будинок дивний знаєш ти,
Людей чимало там завжди.
Та він на місці не стоїть,
А по дорозі все біжить.*

*Дім по вулиці повзе,
На роботу всіх везе,
Не на курячих ногах,
А гумових чобітках.*

(Автобус)

Кінь залізний, а резиною підкований.

*Я не їм вівса, ні сіна,
Дайте випити бензину –
Усіх коней обжину,
Куди хочеш побіжу.*

*Ні вівса не їм, ні сіна.
Дайте випити бензину –
Усіх коней обжену,
Куди хочеш побіжу.*

*Без ніг біжить,
Без голосу кричить,
Очі – мов коло,
Та не бачить нічого.*

Ніг не має, а по дорозі ганяє.

(Автомобіль)

В

Сире кипить, зварене мовчить.

Не горить, а гасити доводиться.

(Ванно)

*Ухоплю його за роги,
Розжену колеса-ноги,
Ріжки знизу покручу
Й по дорозі полечу.*

*Двоє ніг у швидкого коня,
Має він одне око і роги.
Я катаюсь на ньому щодня,
Хоч і добре натомлюю ноги.
Ти береш «коня» за роги,
Ставиш ноги на педаль –
І уже дзвенять дороги,
І у мандри вабить даль.*

*Що за коник є у мене:
Металевий і зелений,
Є сидельце й віжки в нього,
І колеса, а не роги?*

*Я стою на ходу,
А спинюся – упаду.*

(Велосипед)

В піч положи – мокне,

В воду вкинь – сохне.

У вогні мокре, а в воді сухе.

На вогні париться, а на вітрі сушиться.

По воді ходить, по воді сохне.

На огні умре, на воді оживе.

Я вода і на воді плаваю.

(Віск)

Д

Добігла стрічка аж до річки.

А далі – скок! І на мосток.

І знову знай собі біжить,

Туди, куди твій шлях лежить.

Лежить верба

Посеред села,

Розпустила гілля

У кожне подвір'я.

(Дорога)

Е

Не спортсмен, не чоловік,

А на лижах цілий вік.

*Землю риє, а не звір,
У труді він багатир.*

*Цілу тонну захопив
І поніс, куди хотів.*

*Тонну ґрунту він підняв
І на самоскид поклав.*

*Має пащу грізну
І зуби залізні
В землю вгризається...
Як називається?*

(Екскаватор)

*Знизу вгору, потім вниз
Чудо-віз мене привіз:
Без керма і без коліс
Тягне вгору – потім вниз.*

*Що за диво-самоходи?
Вниз і вгору возять сходи.
Варто на східці лиш стати,
Можна в подорож рушати.*

(Ескалатор)

К

Без коріння, а росте.

Без коріння, без кори, а росте догори.

Що росте без кореня?

(Камінь)

*Ходять тільки по льоду.
По стежині, по дорозі
Бігти я на них не в змозі,
По снігу не йдуть як слід,
До вподоби тільки лід.*

*Крешуть лід, ріжуть лід,
Залишають дивний слід.
А які швидкі вони!
Що це?*

(Ковзани)

*Де йшла сотня косарів –
Вийшло п'ять богатирів:
Косять, в'яжуть заодно
І молотять на зерно.*

*По полю бродить,
Зерно молотить,
Жне, косить,
Хліба не просить.*

*Для збирання урожаю
На поля я виїжджаю.
І на декілька машин
Там працюю я один.*

(Комбайн)

Вода на воді пливе.

Яка вода на воді плаває?

(Крига)

Серед села стоїть бочка вина.

Стоїть пень, а в нім повно черешень.

Глибоке провалля, а в проваллі чорненьке.

(Криниця)

Маленька штучка, а нікого не боїться.

Маленьке, кругленьке, а хоч кого з коня зніме.

(Куля)

Л

Висить груша біля стелі,

Ввімкнеш – світло у оселі.

Ні дверей, ані віконця,

А в хатині повно сонця.

Схожа груша ця на сонце,

Має вуса й шапочку.

Здогадались, діти, що це?

Електрична ...

(Лампочка)

Дерев'яні коні по снігу скакають, а в сніг не провалюються.

Влітку у темниці

Знудились сестриці.

Лишень випав сніг лапатий,

Вмить побігли погуляти.

Дві смужечки на снігу

Залишаю на бігу.

Я лечу від них стрілою,

А вони слідом за мною.

Дві дощечки, дві сестри несуть мене із гори.

Влітку коні спочивають,

Взимку діточок катають.

Коні ці не просять їжі.

Хто вони? Звичайно, ...

(Лижі)

У воді родиться і води боїться.

Ні в огні не горить, ні в воді не тоне.

Прозорий, мов скло,

А не вставиш у вікно.

Що в воді не тоне і в землі не гніє?

Вчора ще у річці
 Плескалась водичка.
 Як з'явився сивий дід,
 То зробив з водички ...

(Лід)

Сам із неї родився і сам її рожає.

Чистий і прозорий, як скло,
 Дорогий не буває,
 Від матері урожець,
 Сам її рожає.

(Лід і вода)

Не птиця, не звір,
 Хвіст має і високо літає;
 На дереві не кублиться,
 Додолю спускається;
 На ньому людина кружляється.

Хоч не птах, а крила має.
 Попід хмарами літає.

Гуде, як бджола,
 Летить, як стріла,
 Крила має,
 Але не махає.

Сталеві крила,
 Літає вміло;

*Хоч не птиця –
В повітрі мчитья.*

*В синім небі путь моя,
Швидше всіх літаю я.
Маю крила, хоч не птах,
Люди звать мене ...*

(Літак)

*Ростом невеличка,
Ні звір, ні птичка;
А землю риє,
Будинок будує.*

Із тюрми та в тюрму скаче.

(Лопата)

М

*Лиш касету проковтне,
Враз співати він почне.*

*Вітя вірші прочитав,
Я з Сергійком заспівав.
Слово в слово, тон у тон
Повторив ...*

(Магнітофон)

*Ношу тягар кріпкий
І злучаю скали,
А кріпко стою.*

*Ногами у річці зав'яз,
Вода до пояса якраз.
Він простягнувся над водою,
Два береги з'єднав собою.
По спині мчать туди-сюди
Вози, машини, поїзди.*

*Над глибокою рікою
Вигнув спину він дугою.
Всі по ньому їдуть,
Всі по ньому йдуть,
А з собою не беруть!*

*Через воду всіх проводить,
А сам з місця вік не сходить.*

*Впала стрічка через річку,
Поєднавши береги.*

(Міст)

*У легкого держака
Голова дуже важка.*

*Дуже шляпки поважаю,
Вмить усі позабиваю.
Там, де я, там і зірнок.
Як я звуся?*

(Молоток)

П

Хворий – мовчить, а як здоровий – ворчить.

Гуркотить, стукотить, мов сто коней біжить.

Де біжить, земля дрижить,

В роті він вогонь держить.

Заревів віл на тисячу сіл.

(Паровоз)

До чого народ доходить,

Самовар по річці ходить.

Сутулий, горбатий

На силу багатий:

Сто коней не повезе,

Кілька на собі понесе.

(Пароплав)

Вгорі росте, літа;

А хмара найде – на землю впаде.

Що по святих у церкві?

(Пил)

Між двома деревами сипле баба крупами.

За лісом, за пралісом сухе щеня бреше.

Не звір, не чоловік, неживе, а зуби має і гризе.

Лиш один ряд зубів, а цілий пень перекусить.

Зуби маю, а зубної болі не знаю.

Зуби є, а рота немає.

Зуби залізні увесь ліс розгризли.

Іде полем – блище,

Прийде у ліс – свище.

(Пилка)

Є у нас в квартирі робот,

Має він великий хобот.

Любить робот чистоту

І гуде, як лайнер: «Ту-у-у!»

Під гудіння і виття

Тягне носом він сміття.

Скрізь, неначе крокодил,

Встромить ніс-насос,

І якщо почує пил, –

Працює ...

(Пилосос)

Залізна риба пливе під водою,

Загрожує всім ворогам бідю.

*Він працює на будові,
Носить плити стопудові.*

*Дім залізною рукою
Збудував для нас з тобою.*

(Підйомний кран)

*Летів птах та на воду – бах!
Води не змутив і сам не полетів.*

Із землі підніме й мале, а через хату не перекине й велике.

Що з землі легко піднімеш, та далеко не закинеш?

(Пір'іна)

*Хто за коником весною
Походжа вниз головою,
Відрізає скибу
Від чорного хліба?*

*Ходить полем з краю в край,
Ріже чорний коровай.*

*Залізний ніс у землю вріс,
Риє, копає, на сонечку сяє.*

(Плуг)

Без фірмана, без батого,

А гонить, як сатана.

Одна коняка тягне двадцять бричок.

*Біжить свинка, переріzana спинка,
Оглянеться назад себе – та й сліда не знати.*

(Поїзд)

Р

*Невеличке, без 'язике,
Хоч не п'є й не їсть,
А здаля приносить вість.*

*Не людина, а говорить і співає.
Всім новини сповіщає.*

*У кімнаті, у куточку,
Біля ліжка на стіні
Сіра скринька на шнурочку
Все розказує мені.*

(Радіо)

У куточку на кілочку нагла смерть висить.

У коморі при куточку висить смерть на кілочку.

Лежить – мовчить; в руки візьмеш – гримить.

Лізу-лізу по білому залізу, на кінчику – хлоп!

(Рушниця)

С

*Ось така загадка вам:
 Все робити любить сам –
 Розвантажуює вантаж,
 Ну, а дім його – гараж.*

*На будові працівник
 Сам вантаж скидати звик.*

(Самоскид)

*Пливуть пливушки,
 Позадирали угору вушки.*

Що то за віз, що без коліс?

(Сани)

*З місця зрушити не в змозі,
 Бо на варті при дорозі
 Я стою щодня, щоночі,
 Хоч і маю скляні очі.*

*Різні скельця є у мене:
 Червоне, жовте і зелене.
 Можу ними я сказати:
 «Йти», «стояти», «зачекати».*

*Всім перехожим я моргаю,
 Щоб пильно глянули на мене.
 Очей же я аж троє маю:*

Червоне, жовте і зелене.

(Світлофор)

Т

От так дім – одне вікно.

Кожен день в вікні кіно.

Що за дім, що за дім –

Що дверей немає в нім?

А якщо нема дверей –

Звідки стільки там людей?

Виглядають у вікно:

«Йдіть дивитися кіно!»

Балакучий в хаті гість,

Хоч не п'є він і не їсть,

Розважає без утину

І показує новини.

(Телевізор)

Скринька, вертушка,

Шнур і довге вушко.

Є у мене вірний друг.

Має він чудовий слух

І говорить голосами

Моїх друзів, тата й мами.

Як же звати мого друга?

– Всім відомо, це папуга.

– Помиляєшся, Антоне.

Зветься друг мій ...

(Телефон)

*Дивну скриньку носить Толя –
З неї чути голос Олі.
Толя скаже лиш: «Привіт!»
«Здравствуй», – чує він за мить.*

*Натискаєш кнопочки
На самій коробочці,
Загуділо – і за мить
Можеш з другом говорить.*

(Телефон мобільний)

*Що за диво пролетіло?
Поле зразу почорніло?*

*Гарний на вроду,
Їсть масло і п'є воду;
Ходить він із краю в край,
Ріже чорний коровай.
Ти не помиляйся,
Зразу здогадайся.*

*Кінь стальний,
Вівса не просить,
А оре і косить.*

Зубастий крокодил все поле проходив.

(Трактор)

Х

*У кутку стоїть, гуркоче,
Заморозить все, що схоче.*

*В нас на кухні – білий кіт.
Він прив'язаний за дріт.
День і нічку муркотить,
В животі мороз сидить.
В нашій кухні кілька літ
Він воркоче, наче кіт,
І ховає справжню зиму
За надійними дверима.*

*Холодно завжди у нім
І продуктів повен дім,
Задоволено муркоче,
Пригощає всіх охоче.*

(Холодильник)

Ц

Маленький хлопчик у шапці ходить.

*Маю шляпку й довгу ніжку,
Молотка боюся трішки,
Бо як зробить він «тук-тук» –
Видно мій лиш капелюх.*

Хто в руки не візьме – по голові б'є.

(Цвях)

*В печі боки обпекла
І в стіну міцну лягла.*

*Невеличка смугла пані,
На будові у пошані.
Випікали її з глини,
Називається ...*

(Цеглина)

Ч

Без коліс, а їде.

Їду-їду, нема сліду.

Ні сани, ні віз, а їде без коліс.

Лізу-лізу по синьому залізу, оглянуся назад, а сліду не знать.

Ріжу-ріжу – без крові,

Їду-їду – без сліду.

(Човен)

Ш

Входять у неї сліпими,

А виходять зрячими.

Як минає тепле літо,

То спішать до неї діти.

Сміх і гам дзвенить довкола –

Відкриває двері ...

*Вчить читати й рахувати,
І писати, і співати
Всіх дітей довкола
Наша люба ...*

*Чистенькі віконця
Сміються до сонця.
Діточки довкола –
Наша люба ...*

(Школа)

Я

*У пароплава на борту
Я висну в будь-яку погоду,
А тільки з'явимось в порту –
Я першим кидаюсь у воду.*

*Коли потрібен людям він –
У воду викидають.
Як не потрібен він стає,
То із води виймають.*

*Коли потрібний – викидають,
А не потрібний – підіймають.*

(Якір)

Чим більше з неї береш, тим більшою вона стає.

Бери з нього та майвеликоє, а клади в нього та маймалоє.

(Яма)

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

А

Коли хочеш ти читати,

То мене повинен знати.

А коли мене не знаєш,

То нічого не вгадаєш.

А – з неї діти починають

Буквар читати з ранніх літ.

Екзамен перший свій складають,

Тож треба знать її як слід.

Коли вже вивчена вона, –

Авжеж, прислужиться сповна.

(Абетка)

Б

Люблять мене, поважають,

Та бють мене, коли грають.

Сам пустий,

Голос густий,

Дріб вибиває,

Діточок скликає.

(Барабан)

Встали раненько,
 Пустили її в щілину маленьку;
 Поки село обійшла –
 В двері не ввійшла.

Сліпий побачив зайця, а безногий впіймав його?
 Що це?

Що найшвидше в світі?

(Брехня)

З ним подружить кожен з вас,
 Як піде у перший клас.
 Бо хоч завжди він мовчить,
 Та читати вас навчить.

Цю найпершу в школі книжку
 Знає будь-який школяр.
 До усіх книжок доріжку
 Прокладає наш ...

(Буквар)

Чорні, криві,
 Від роду німі,
 А стануть поряд –
 Враз заговорять.

Чорні птахи влітали,
 Біле поле засівали.

*Що посіяли – узнаєш,
Коли книжку прочитаєш.*

*Палички і закарлючки
На папері і пише ручка.
Щоби правильно писати,
Треба всіх їх пам'ятати,
В алфавіті тридцять три,
Їх зі мною повтори.*

(Букви)

В

*Привітання журавля
Я пробуджую поля,
Небеса і ручаї.
Я завітчую гаї.
Відгадали, хто вона,
Ця красуня чарівна?*

*Де вона проходить –
Там травиця сходить,
Квіти розцвітають,
Солов'ї співають.*

*І весела, яснолиця,
Дивна в Сонечка сестриця.
Роботящу вдачу має –
Землю зелом засіває.
Завітчала луг, діброву,
Принесла у ліс обнову,*

Відгадали, хто вона?

Ну, звичайно, це ...

(Весна)

Г

Біла голубка в дім залетіла,

Що на світі бачила – про все розповіла.

Язика не має, а в кого побуває –

Той багато що знає.

(Газета)

То товщає, то худне, –

На весь дім голосить.

Не свита, а зшита, не чоловік, а говоре.

(Гармонія)

Що за країна, де видно міста, ріки і моря, гори і озера;

Але моря, озера і ріки всі без води, гори і міста без землі?

Країна без будинків, місто без людей,

Море без води, ліс без дерев. Що це таке?

(Географічне карта)

Зріжу голову, вийму серце,

Дам йому пити – буде говорити.

Зверху космате, знизу гостре, сунеш сухе, виймеш мокре.

Мертве росте в тілі, а намочи – щось говорить.

(Гусяче перо)

Д

Що в порваній кишені може бути?

Як відріжеш, то збільшиться, як додаси, то зменшиться.

(Дірка)

Крикнула утка – на все село чутка.

Не вродився, а охрестили,

Не завинив, а повісили.

Крикнув віл на сім сіл,

Його не видати, а голос чувати.

Сам у церкві не буває,

А усіх туди ззиває.

(Дзвін)

Без рук, без ніг світ за хвилину оббігає.

Що в світі найшвидше?

Що біжить без причини?

(Думка)

Ж

Що січе русу косу?

Що сушить без вогню?

(Журба)

3

*Хто наткав полотна
Аж від лісу до вікна?
І сміється, задається:
«Ось такенна ширина».*

*Прийшла до нас бабуся
У білому кожусі.
Поля причепурила –
Пухнастим снігом вкрила.
Вгадайте – хто вона
Бабуся чарівна?*

*Кружляє ніжно білий пух,
Міняє зайчик свій кожух,
Вдягає лиска рукавички,
Співають весело синички,
Ведмідь в барлогу вже дріма,
Яка пора скажіть?*

*А за нашим за селом
Ходить баба з помелом.
Як махне уліво-вправо,
Цукром білим вкриє трави,
Помахає над ставком,
І вода в нім стане склом.*

Обійшла і ліс, і поле,
 Побілила все навколо.
 Білі липи, білі клени,
 Лиш червоні щічки в мене.
 Біла баба та сама
 Називається ...

(Зима)

Крамниця велика, краму багато: всього не переміряєш,
 Не перелічиш – по частині купуєш, а весь на закупиш.

На уроках, в книжці, в школі
 Почерпнеш ти їх доволі.
 І назавжди у житті
 Стануть друзями тобі.
 На базарі їх не купиш,
 На дорозі не знайдеш,
 І не зважиш на терезах,
 І ціни не підбереш.

На базарі не знайдеш, нічим не виміриш.

(Знання)

К

Ні думає, ні гадає,
 А других навчає.

Не сорочка, а зшита;
 Не куц, а з листочками;
 Не чоловік, а говорить.

Має листя, але не дерево і не рослина.

*Паперовий кораблик щодня
Перевозить у трюмах знання.
Після плавання цей корабель
Повертається в рідний портфель.*

*Поля письменник-агроном
Засіяв буквами-зерном.
Отож, читачу, поспішай
Зібрати мудрий урожай.*

*Білі поля, чорні орачі.
Хочеш розумним бути –
Бери та вчи.*

*Без язика, говорить;
Без голови, а все розуміє;
Без ніг, а скрізь буває.*

Язика не має, а науки навчає.

*Дивишся – чистенька,
Погладиш – гладенька,
А читати станеш – спотикаєшся.*

*Снігові поля, чорні грачі,
Хочеш розумним бути – бери та вчи.*

Воно невеличке, але в ньому є все-все, що є на світі.

Хто мовчки говорить?

(Книжка)

Кругленьке, маленьке, всьому світу миленьке.

Що без ніг ходить?

Маленьке, кругленьке з тюрми в тюрму скаче,

Весь світ обскаче, ні на що не годна, а всім потрібна.

(Копійка)

Настрибався зайчик вволю,

Білий слід лишав по полю.

Ми за ним спостерігали,

Слово «мама» прочитали.

Білий кінь по чорному полю

Залиша білий слід за собою.

З кінця в кінець скакає,

Мовчки щось усім розповідає.

Маленьке, біленьке по чорному полю плигає і слід залишає.

(Крейда і дошка)

Л

Без душі, без тіла

За сто миль залетіла.

Без рук, буз ніг – за сто верст зайде.

Від нашої сокири тріски до вас летять, а від вашої – до нас.

(Листи)

М

Без рук, без ніг, без голови, а всю країну обійшла.

Що то за колісце, що із торбинки викотиться?

Не розіб'єш, не роздереш, не розкусиш?

(Монета)

О

*Чорний Іванчик, дерев'яна сорочка,
Де носом поведе, – замітку кладе.*

Грамоти не знаю, а цілий вік пишу.

*Тіло жовте, серце чорне:
Тіло мовчить, а серце говорить.*

*Настрибаюсь вволю
По чистому полю,
Трохи, правда, ніс стешу,
Зате слово напишу.*

*Душа олив'яна,
Шкіра дерев'яна,
Доки будеш водити,*

Буде говорити.

*Зверху дерево, сажка всередині –
Тайну зрадить в лихій годині.*

*Мною всяк керує;
Німий язик на білому полі говорить,
Але ніхто не чує.*

*Всяк школяр його шанує,
Бо він пише і малює.
Хто ж цей славний молодець?
Це, звичайно ...*

(Олівець)

II

*Одна гостра ніжка, дві ратиці, чорне вим'я,
А довгий ріг, і чоловік його жене.*

*Знає науку – ні, вчитись – його ніхто не вчить,
А без приладу робить в своїх місцях візерунки.*

Весь вік пише ,а само неписьменне.

Без язика, а все скаже.

(Перо)

*Чи гране життя, чи погане –
Завжди я супутниця вам.
Зі мною так весело, гарно!*

Хто я? Догадайся ти сам.

*Як гарне життя – я весела,
Життя як погане – сумна,
Ви знаєте, нас є багато,
Нас тисячі є, не одна.*

(Пісня)

*Прийшов хтось та взяв щось;
Біг би за ним, та не знаю за ким.*

Червоний півник по селу ходить.

(Пожежа)

Р

*Стоїть яблуня, в яблуні дванадцять гілок, на кожній гілці
По четверо гнізд, а в кожному гнізді по семеро яєць.*

*Стоїть дерево, на дереві дванадцять сучків, на сучку
Чотири корзинки, а в кожній корзинці сім яєць і кожному назва є.*

*Стоїть стовп до неба, на нім дванадцять гнізд,
В кожному гнізді по чотири яйця, а у кожному яйці по сім зародків.*

(Рік)

Дерево та дріт – кричить на весь світ.

Хто далеко бачить?

(Розум)

С

*У лісі народилось,
В майстерні робилось,
А на руках плаче.*

*Росте в лісі – кохається,
А візьми в руки – плаче.*

*Як смичок струни торкнеться,
Вона піснею озветься.
Дуже ніжну душу має,
Що сміється і ридає.*

*Лежить – мовчить,
Торкни – дзижчить,
Візьми в руки – скиглить.*

В лісі росте, в люди плакати йде.

Що плаче, сліз не має?

(Скрипка)

Ні скрипка, ні бас, а гарненько грає.

За лісом, за пралісом золоте теля реве.

Зріжу голову, вийму серце, дам пити – буде говорити.

Десь у гаї народилась,

*У хаті опинилась,
Була німа і нежива,
Тепер говорить і співа.*

(Сопілка)

Т

Скрізь я буваю; починають говорити – я втікаю.

*Не видно її і не чути її,
А коли заговориш про неї,
То вона зразу ж зникає.*

(Тиша)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адоньєва С. Б. Прагматика фольклора / С. Б. Адоньєва. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та ; Амфора, 2004. – 312 с.
2. Азнаурова Э. С. Аспекты прагматического содержания слова / Э. С. Азнаурова // Сборник научных трудов Ташкентского государственного ун-та. – 1983. – № 709. – С. 83-96.
3. Английские детские загадки [Электронный ресурс] / Bilingual : Английский язык детям. – Режим доступа : <http://www.bilingual.ru>
4. Андрусак І. В. Неологічна картина світу англomовного суспільства кінця ХХ століття / І. В. Андрусак // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : Київський університет ім. Тараса Шевченка, 2001. – №5. – С. 7-11.
5. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор / В. П. Аникин. – М. : Наука, 1957. – 240 с.

6. Аникин В. П. Русское устное народное творчество / В. П. Аникин. – М. : Высшая школа, 2001. – 726 с.
7. Аникин В. П. Творческая природа традиций и вопрос о своеобразии художественного метода в фольклоре / В. П. Аникин // Проблемы фольклора. – М. : Наука, 1975. – С. 33-40.
8. Аникин В. П. Теория фольклора : курс лекций / В. П. Аникин. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 408 с.
9. Аристотель. Об искусстве поэзии / Аристотель ; [пер. В. Г. Апфельрот]. – М. : Художественная литература, 1957. – 156 с.
10. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторика. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – С. 15-127.
11. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып.16. – С. 8-42.
12. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка, событие, факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339 с.
13. Арутюнова Н. Д. Прагматика / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Яйцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 389–390.
14. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Языкознание : большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Яйцева. – М. : Большая рос. энциклопедия, 1998. – С. 136–137.
15. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
16. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : в 3 т / А. Н. Афанасьев. – М. : Современный писатель, 1995. – Т. 1. – 416 с.
17. Афанасьев А. Н. Происхождение мифа, метод и средства его изучения / А. Н. Афанасьев // Древо жизни : Избранные статьи. – М. : 1982. – С. 21-37.
18. Бабич Н. Д. Основы культуры мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 230 с.

19. Балашова Л. В. Метафора и языковая картина мира в диахронии : (на примере переноса «пространство > время» в русском языке) / Л. В. Балашова // Языковая личность : социолингвистические и эмотивные аспекты. – Волгоград ; Саратов, 1998. – С. 134-142.
20. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли ; [пер. с франц. К. А. Долинина, Е. Г. Эткинда]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.
21. Барабаш О. С. Лексичний склад мови як відображення картини світу народу / О. С. Барабаш // Вісник Львівського ун-ту. – (Серія філологічна). – Ч 2. – Львів, 2006. – Вип. 38 – С. 116-120.
22. Бартминьский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / Е. Бартминьский. – М. : Индрик, 2005. – 512 с.
23. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества ; [сост. С. Г. Бочаров ; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина ; прим. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова]. – М. : Искусство, 1979. – С. 237-280. – (Из истории советской эстетики и теории искусства).
24. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
25. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : [навч. посібник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2006. – 248 с. (Альма-матер).
26. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
27. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
28. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підруч.] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр Академія, 2004. – 344 с. (Альма-матер).

29. Белл Р. Т. Социолінгвістика : цели, методы и проблемы / Р. Т. Белл ; [пер. с англ. В. А. Виноградова]. – М. : Международные отношения, 1980. – 318 с.
30. Белова А. Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А. Д. Белова // Культуры народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17-23.
31. Березовський І. П. Українські народні загадки / І. П. Березовський // Загадки. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 326 с.
32. Березовський І. П. Українська народна творчість (20-30 роки ХХ ст.) / І. П. Березовський. – К. : Наукова думка, 1973. – 151 с.
33. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн ; [пер. А. А. Грузберга]. – Екатеринбург : ЛИТУР, 1999 ; Терминологическая правка В. Данченка – К. : PSYLIB, 2004.
34. Білецький Д. М. Українська дитяча література : [посібник для педагогічних інститутів, педучилищ] / Д. М. Білецький, Ю. П. Ступак. – К. : Радянська школа, 1963. – 236 с.
35. Боброва Л. В. Ментальність : її прояв у мові / Л. В. Боброва // *Studia methodologica*. – Тернопіль : Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. Лабораторія славістичних студій, 1998. – Вип. 4. – С. 18-21.
36. Богатырев П. Г. Вопросы теории народного искусства / П. Г. Богатырев. – М. : Искусство, 1971. – 544 с.
37. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон // Современная версия. – М. : Издательство Эксмо, 2005. – 672 с.
38. Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5 т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1 : Загальне мовознавство. – 1975. – 495 с.
39. Булыгина Т. В. О границах и содержании прагматики / Т. В. Булыгина // Изв. АН СССР ; сер. лит. и языка. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 333-343.
40. Бурькин А. А. Малые жанры эвенского фольклора : Загадки, пословицы и поговорки, запреты-обереги, обычаи и предписания, приметы

- [исследования и тексты] / А. А. Бурыйкин. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2001. – 288 с.
41. Бутенко А. П. Менталитет россиян и евразийство : их сущность и общественно-политический смысл / А. П. Бутенко, Ю. В. Колесниченко // Социологические исследования, 1996. – №5. – С. 92-102.
  42. Валгина Н. С. Теория текста : [учебное пособие] / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
  43. Василенко В. А. Загадки / В. А. Василенко // Русское народнопоэтическое творчество. – М. : Высшая школа, 1978. – С. 120-131.
  44. Васильева А. Н. Основы культуры речи / А. Н. Васильева. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.
  45. Васильева Э. В. Метафора как одно из средств воссоздания языковой картины мира / Э. В. Васильева, И. В. Родионова // Современные проблемы гуманитарных дисциплин. – Кемерово, 1996. – Вып. 2. – С. 88-91.
  46. Ващенко В. С. Про становлення й самовизначення лінгвостилістики як науки / В. С. Ващенко // Українська народна лексика. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1973. – С.129-135.
  47. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Харків : Вид-во ХДУ, 1958. – 228 с.
  48. Ващенко В. С. Українська семасіологія : Типологія лексичних значень / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1981. – 68 с.
  49. Вежбицька А. Н. Язык. Культура. Познание / А. Н. Вежбицька. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
  50. Веливченко В. Ф. Лингвопрагматика в парадигме лингвистических наук / В. Ф. Веливченко // Вісник Черкаського ун-ту. – (Серія «Філологічні науки»). – Черкаси : ЧДУ, 2002. – Вип. 42. – С. 163–168.
  51. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : 2003. – 1440 с.

52. Веселовский А. Н. Из введения в историческую поэтику / А. Н. Веселовский // Историческая поэтика. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 42-58.
53. Відгадай! Загадки, прислів'я, приказки і скоромовки у дитячому садку / [упор. Л. В. Гураш, Г. Г. Ключова, А. М. Богуш]. – К. : Радянська школа. – 1982. – 142 с.
54. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн ; [пер. с нем. М. С. Козловой и Ю. А. Асеева]. – Ч. I. – М. : Гнозис, 1994. – 612 с.
55. Виноградов В. С. Перевод. Общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Книжный дом Университет, 2004. – 240 с.
56. Волоцкая З. М. Способы номинации в загадках : к вопросу о произвольности языкового знака / З. М. Волоцкая // Структура текста 81: тезисы симпозиума. – М. : Наука, 1983. – С. 96-99.
57. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Харків : Фолио, 2004. – 508 с.
58. Выготский Л. С. Игра и её роль в психологическом развитии ребенка / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1966. – №6. – С. 72-73.
59. Гайда Ст. Жанры разговорных высказываний. Жанры речи / Ст. Гайда // Сборник научных статей. – Саратов : Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 103-111.
60. Гайда Ст. Проблемы жанра / Ст. Гайда // Функциональная стилистика : теория стилей и их языковая организация : Межвузовский сборник научных трудов ; Перм. ун-т. – Пермь, 1986. – С. 22-28.
61. Гедз С. Ф. Комунікативно-функціональні та прагматичні особливості загадок / С. Ф. Гедз // Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ століття : Всеукраїнська наукова конференція, 26-27 листопада 1996 р. : тези доп. – Львів, 1996. – С. 75–76.
62. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга ; [пер. з англ. О. Мокровольського]. – К. : Основи, 1994. – 256 с.

63. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість / В. М. Гнатюк. – К. : Народознавство, 1976. – 247 с.
64. Говоркова О. Н. Русская народная загадка (История собирания и изучения) : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.09 / О. Н. Говоркова. – М., 2004. – 162 с.
65. Головачева А. В. К вопросу о прагматике / А. В. Головачева // Исследования в области Балто-славянской культуры. Загадка как текст. – М. : Индрик, 1994. – С. 195-213.
66. Головачева А. В. Некоторые аспекты отражения картины мира в текстах загадок / А. В. Головачева // Этнолингвистика текста. Семиотика малых форм фольклора : тезисы и предварительные материалы к симпозиуму / АН СРСР, Ин-т славяноведения и балканистики. – М. : Наука, 1988. – С. 121-124.
67. Головин Б. Н. Основы культуры речи : [учебник для вузов по спец. «Рус. яз. и лит.»] / Б. Н. Головин. – [2-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 1988. – 319 с.
68. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 40-47.
69. Гридін В. Г. Добробут у рідному домі : Збірник кращих загадок для дітей 5-9 років / В. Г. Гридін. – Донецьк, 2005. – 64 с.
70. Гридін В. Г. Золотисте сито покотилося в літо : Збірник кращих загадок для дітей 5-9 років / В. Г. Гридін. – Донецьк, 2005. – 64 с.
71. Гридина Т. А. Языковая игра : стереотипы и творчество / Т. А. Гридина. – Екатеринбург : Уральский государственный педагогический ин-т, 1996. – 214 с.
72. Гуревич П. С. Культурология : [учебник] / П. С. Гуревич. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Гардарики, 1999. – 280 с.
73. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. – М., 1989. – Т.1. – 1978. – 699 с.

74. Дейк ван Т. А. Вопросы прагматики текста / Т. А. ван Дейк // Лингвистика текста. Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 259-336.
75. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
76. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация / В. В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.
77. Демський М. Т. Українські фраземи і особливості їх творення / М. Т. Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 62 с.
78. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца 20 века. – М. : Институт языкознания РАН, 1995. – С.239-320.
79. Денисова Е. А. Структура и функции энигматического текста : на материале русских загадок и кроссвордов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. А. Денисова. – М., 2008. – 226 с.
80. Дерibas В. М. Русские загадки : Книга для чтения с комментарием на французском языке и словарем / В. М. Дерibas. – М. : Русский язык, 1989. – 192 с.
81. Детские загадки [Электронный ресурс] / Внеклассные мероприятия : сайт для учителей и родителей. – Режим доступа : <http://school-work.net/>
82. Детские загадки на французском языке [Электронный ресурс] / Форумы inFrance : Франция по-русски. – Режим доступа : <http://www.infrance.ru/>
83. Дмитренко В. А. Типологические аспекты произведений малых форм фольклора / В. А. Дмитренко // Актуальність проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації : міжвузівський збірник наукових праць. – Х. : Константа, 1996. – С. 65-69.
84. Дмитренко М. К. Загадка : Українська фольклористика : історія, теорія, практика / М. К. Дмитренко. – К. : Народознавство, 2001. – С. 12–37.

85. Дмитренко М. К. Народні загадки / М. К. Дмитренко // Упорядник, передмова – канд. філолог. наук М. К. Дмитренко. – К. : Редакція часопису «Народознавство», 1994. – 46 с.
86. Дмитренко М. К. Народні загадки / М. К. Дмитренко // [упоряд., передмова М. К. Дмитренка]. – К. : Редакція часопису Народознавство, 2003. – 128 с. – (Серія «Народна творчість». – Кн. 4).
87. Дридзе Т. М. Интерпретационные характеристики и классификация текстов (с учетом специфики интерпретационных сдвигов) / Т. М. Дридзе // Смысловое восприятие речевого сообщения. – М., 1976. – 235 с.
88. Дридзе Т. М. Лингвосоциологические аспекты массовой информации (информативно-целевой подход к анализу текста и эффект языковых «ножниц» в процессе информирования) / Т. М. Дридзе // Социологические исследования, 1975. – №4. – С. 73-76.
89. Дридзе Т. М. Проблема чтения в свете информативно-целевого подхода к анализу текста / Т. М. Дридзе // Проблемы социологии и психологии чтения. – М., 1975. – 197 с.
90. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология : [учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика»] / Т. М. Дридзе. – [под ред. А. А. Леонтьева.]. – М., 1980. – 224 с.
91. Етимологічний словник української мови : в 7-ми томах / [укладачі Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін.]. –Т.1.– К., 1985. – 632 с.
92. Євсєєв Ф. Загадка / Ф. Євсєєв // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – С. 209-210.
93. Елизаренкова Т. Я. О ведийской загадке типа brahmodya / Т. Я. Елизаренкова, В. Н. Топоров // Паремииологические исследования. – М.: Главное издательство восточной литературы, 1984. – С. 14-46.
94. Ємець А. А. Робота над загадками як засіб мовленнєвого і розумового розвитку дітей дошкільного віку / А. А. Ємець, О. В. Шапка // Дошкільний навчальний заклад. – № 9 (09). – 2007. – С. 19-27.

95. Єрема А. В. Народні паремії як засіб створення комічних ситуацій / А. В. Єрема // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 82–87.
96. Журинский А. Н. Семантическая структура загадки : Неметафорическое преобразование смысла / А. Н. Журинский // [отв. ред. Н. В. Охотина.]. – М. : Наука, 1989. – 126 с.
97. Загадаю – отгадай! Загадки народов СССР / [сост. Е. Т. Долгих, Т. Г. Леонова ; под общей редакцией Т. Леоновой.]. – Новосибирск : Западносибирское книжное издательство, 1972. – 256 с.
98. Загадки / [відп. ред. С. Д. Зубков ; порядкування передмови І. П. Березовського.]. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1987. – 160 с. – (Бібліотека української народної творчості).
99. Загадки для детей [Электронный ресурс] / Чудопредки.ru : Детские радости : Загадки. – Режим доступа : <http://www.chudopredki.ru>
100. Загнітко А. П. Основи мовленнєвої діяльності : [навчальний посібник] / А. П. Загнітко, І. Р. Домрачева. – Донецьк : Український Культурологічний Центр, 2001. – 56 с.
101. Загнітко А. П. Сучасні тлумачення мовної картини світу : теоретико-контрастивний аспект / А. П. Загнітко // Магістр гри слова. Філологічні дослідження, присвячені 60-річчю професора Флорія Сергійовича Бацевича. – [уклали О. Ясіновська, Л. Сваричевська]. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2009. – 470 с.
102. Залевская А. А. Национально-культурная специфика картины мира и различные подходы к ее исследованию / А. А. Залевская // Языковое сознание и образ мира : сборник статей. – [отв. ред. Н. В. Уфимцева.]. – М. : Сарма, 2000. – С. 39-54.
103. Захарова Н. В. Генеза функціонального призначення загадок / Н. В. Захарова // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 289-291.

104. Захарова Н. В. Загадка : етнолінгвістичний аспект дослідження [Електронний ресурс] / Н. В. Захарова // Publishing house Education and Science s.r.o. – Режим доступу до статті : <http://www.rusnauka.com>
105. Захарова Н. В. Комунікативна модель загадки / Н. В. Захарова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – (Серия «Филология»). – Том 20 (59). – 2007. – № 4. – С. 176-179.
106. Захарова Н. В. Лінгвокультурологічні особливості українських і німецьких народних загадок : структура, семантика, прагматика : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Н. В. Захарова. – К., 2009. – 224 с.
107. Зелдин Т. Сокровенная история человечества / Т. Зелдин. – М. : Астрель, 2006. – 464 с.
108. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
109. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / [авт.-уклад. В. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
110. Зубкова Е. Г. Семантические особенности языковой картины мира в англосаксонской загадке / Е. Г. Зубкова // Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. – (Серия : Современные лингвистические и методико-дидактические исследования). – Воронеж : Воронежский государственный архитектурно-строительный университет, 2007. – С. 41-50.
111. Иваненко С. М. Межстилевой жанр «коммюнике» и его лингво-текстовые характеристики (на материале текстов на немецком языке) : дис ... канд. фил. наук : 10.02.04 / С. М. Иваненко. – К., 1987. – 167 с.
112. Илларионова Ю. Г. Учите детей отгадывать загадки : [пособие для воспитателя детского сада] / Ю. Г. Илларионова. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
113. Ильяш М. И. Основы культуры речи : [учеб. пособие для филол. спец. ун-тов] / М. И. Ильяш. – Киев ; Одесса : Вища школа, 1984. – 187 с.

114. К вопросу об определении загадки (Ch. T. Scott. On Defining the Riddle. The Problem of a Structural Unit // *Folklore Genres* / Ed. Austin-London, 1976. – pp. 77-92). – Реферат А. А. Быковой. – *Паремиологический сборник. Сборник статей.* – М., 1984. – С. 104-107.
115. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; [пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И.Иткиным ; примеч. Ц. Г. Арзаканяна.]. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
116. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : монография / В. И. Карасик // Волгоградский государственный педагогический университет. – [2-е изд.]. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
117. Катречко С. Л. Сознание и бесконечность / С. Л. Катречко // *Бесконечность в математике : философские и исторические аспекты.* – М. : Янус-К, 1997. – 400 с.
118. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – Мюнхен : Український вільний університет, 1984. – 207 с.
119. Квятковский А. П. Поэтический словарь / А. П. Квятковский. – М. : Советская Энциклопедия, 1966. – 376 с.
120. Кенгес-Маранда Э. Логика загадок / Э. Кенгес-Маранда // *Паремиологический сборник.* – М. : Наука, 1978. – С. 249-282.
121. Кенгес-Маранда Э. Теория и практика анализа загадок / Э. Кенгес-Маранда // *Паремиологические исследования.* – М. : Главное издательство восточной литературы, 1984. – С. 47-60.
122. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л., 1978. – 160 с.
123. Киселева Л. А. Язык как средство воздействия / Л. А. Киселева. – Л. : Ленинградский Государственный Педагогический Институт им. Герцена, 1971. – 60 с.
124. Ключевский В. Й. Исторические портреты. Деятели исторической мысли / В. Й. Ключевский. – М.: Правда, 1990. – 624 с.

125. Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптилів. – Київ, 1975. – 335 с.
126. Кожина М. Н. Речеведческий аспект теории языка / М. Н. Кожина // *Stylistika*. VII. – Opole, 1998. – С. 5-32.
127. Колесницкая И. М. Загадки / И. М. Колесницкая // Русское народное поэтическое творчество. – М.: Изд-во АН СССР, 1995. – Т 2. – С. 525-536.
128. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 150 с.
129. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1984. – 176 с.
130. Комунікативні якості літературної мови [Електронний ресурс] / Найкращі українські реферати : Referado. – Режим доступу : <http://www.referado.com>
131. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мови) / І. В. Кононенко // *Мовознавство*. – 1996. – № 6. – С. 39-46.
132. Костомаров В. Г. Наш язык в действии : Очерки современной русской стилистики / В. Г. Костомаров. – М. : Гардарики, 2005. – 287 с.
133. Кравцов Н. И. Русское устное народное творчество : [учебник для филологических спец. университетов] / Н. И. Кравцов, С. Г. Лазутин. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1983. – 443 с.
134. Критенко А. П. Паронімія в українській мові / А. П. Критенко // *Мовознавство*. – 1968. – № 3. – С.50-62;
135. Кронгауз М. А. Игровая модель диалога / М. А. Кронгауз // *Логический анализ языка*. – М. : Наука, 1992. – С.55-60.
136. Круглов Ю. Г. Русские обрядовые песни / Ю. Г. Круглов – М. : Высшая школа, 1990. – 272 с.
137. Кулиш В. Г. Занимательный английский для детей : Сказки, загадки, увлекательные истории / В. Г. Кулиш. – Днепропетровск : Сталкер, 2001. – 320 с.

138. Кусков В. В. Лингвистическая теория текста и обучение чтению научной литературы / В. В. Кусков // Иностранный язык для научных работников. – М., 1978. – С. 57-66.
139. Лавонен Н. А. Карельская народная загадка / Н. А. Лавонен. – Л. : Наука, 1977. – 134 с.
140. Лазутин С. Г. Метафоры в загадках / С. Г. Лазутин // Поэтика русского фольклора : [уч. пособ. для филол. фак. ун-тов]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 93-105.
141. Лановик М. Українська усна народна творчість : [підручник] / М. Лановик, З. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2001. – 591 с.
142. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Ю. И. Левин // Паремнологический сборник. – М. : Наука, 1978. – С. 283-314.
143. Левин Ю. И. Избранные труды : Поэтика. Семиотика / Ю. И. Левин. – М. : Язык русской культуры, 1998. – 822 с.
144. Ленець К. В. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики / К. В. Ленець, Л. О. Ставицька. – Київ : Довіра, 2002. – 284 с.
145. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
146. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
147. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К., 2006. – 752 с. (Nota bene).
148. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – [под редакцией Е. Д. Хомской]. – М. : Изд-во Московского университета, 1979. – 320 с.
149. Мамедова А. И. Функционально-грамматические особенности немецкой народной загадки / А. И. Мамедова // Мова і культура. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 8. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 169–171.
150. Маранда П. Структурные модели в фольклоре / П. Маранда, Э. Кенгес-Маранда // Зарубежные исследования по семиотике фольклора. – М. : Наука, 1985. – С. 194-260.

151. Мельников М. Н. Русский детский фольклор : [учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2001 «Рус. яз. и лит.»] / М. Н. Мельников. – М. : Издательство Просвещение, 1987. – 240 с.
152. Менталитет и культура предпринимателей России XVII–XIX вв. : Сборник статей / [отв. ред. Л. Н. Пушкарёв]. – М. : РАН. Ин-т российской истории, 1996. – С. 3-10.
153. Мецлер А. А. Прагматика коммуникативных единиц / А. А. Мецлер. – Кишинёв, 1990. – 104 с.
154. Мечковская Н. Б. Язык и религия / Н. Б. Мечковская // Лекции по филологии и истории религий. – М. : агентство ФАИР, 1998. – 352 с.
155. Митрофанова В. В. Загадка, разгадка, да семь верст правды в ней / В. В. Митрофанова // Русская речь. – № 4. – 1979. – С. 46-51.
156. Митрофанова В. В. Русские народные загадки / В. В. Митрофанова. – Л. : Наука, 1978. – 180 с.
157. Митрофанова В. В. Современное состояние русских народных загадок / В. В. Митрофанова // Современный русский фольклор. – М. : Наука, 1986. – С. 207–209.
158. Митрофанова В. В. Специфика русских народных загадок и их связь с другими жанрами фольклора / В. В. Митрофанова // Русский фольклор. Специфика народных жанров. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1966. – Вып. X. – С. 79-102.
159. Михайлова М. В. Загадки в корейском языке [Электронный ресурс] / М. В. Михайлова // Сеульский вестник. – Режим доступа : <http://vestnik.tripod.com>
160. Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації : монографія / [авт. кол. : Р. Помірко, Ф. Бацевич, А. Паславська та ін.]. – Львів : ПАІС, 2010. – 280 с.
161. Мойсієнко А. К. Динамічний аспект номінації / А. К. Мойсієнко. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2004. – 100 с.
162. Мойсієнко А. К. Світ естетичних уявлень через значення слів (із спостережень над колористикою в народній загадці) / А. К. Мойсієнко //

- Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 8. – Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – Вип. 2 : зб. наукових праць. – [за ред. академіка Л. І. Мацько]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 16-20.
163. Насыбулина А. В. Современные трансформации русской загадки : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. В. Насыбулина. – Псков, 2008. – 262 с.
164. Народ скаже – як зав'яже : Українські народні прислів'я, приказки, загадки / [вст. ст. Н.Шумади.] – К. : Веселка, 1971. – 230 с.
165. Народ скаже – як зав'яже : Українські народні прислів'я, приказки, загадки / [сост. Е. Т. Долгих, Т. Г. Леонова]. – Новосибирск : Западносибирское книжное изд-во, 1972. – 256 с.
166. Народные загадки / [сост. Д. Анкирская и В. Смирнов]. – Кострома, 1959. – 32 с.
167. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : Монографія / Н. Ф. Непийвода. – К. : ТОВ МФА, 1997. – 288 с.
168. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание / С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1993. – 189 с.
169. Николаева Т. М. Загадка и пословица : социальные функции и грамматика / Т. М. Николаева // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Загадка как текст. – Т. 1. – М. : Издательство Индрик, 1994. – 270с. – С. 143-177.
170. Николаева Т. М. «Модели мира» в грамматике паремий / Т. М. Николаева // Филологический сборник. – М. : Наука, 1995. – С. 316-324.
171. Номис М. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 352 с.
172. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка / Б. Ю. Норман. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 344 с.

173. Оглоблин А. К. Типы яванских загадок : к вопросу о соотношении формы и значения / А. К. Оглоблин // Паремииологические исследования. – М. : Наука, 1984. – С. 81-95.
174. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова // Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – [4-е изд., дополненное]. – М., 1997. – 944 с.
175. Онищенко Г. А. Мовна структура української народної загадки (семантичний і синтаксичний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. А. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2006. – 180 с.
176. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М., 1986. – С. 22-129.
177. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью : референциальные аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
178. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога / Е. В. Падучева // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – Т. 41. – № 4. – М., 1982. – С. 305-313.
179. Пазяк М. М. Загадка / М. М. Пазяк // Українська літературна енциклопедія ім. І. П. Бажана. – К.: Головна ред. УРЕ, 1990. – С. 225-226.
180. Панасенко Т. А. Діалогічна структура загадки. / Т. А. Панасенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – [гол. ред. проф. В. Олексенко]. – (Серія «Лінгвістика»). – Херсон, 2008. – Вип. 7. – С. 157-161.
181. Панасенко Т. А. Вікові особливості розгадування загадок / Т. А. Панасенко // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. LX (34). – 392 с. – С. 372-377.
182. Панасенко Т. А. Класифікація загадок в українській мові / Т. А. Панасенко // Записки з українського мовознавства : Збірник наукових праць. – Вип. 19. – Одеса : Астропринт, 2010. – С. 95-102.

183. Панасенко Т. А. Комунікативна характеристика загадок в українській, російській та англійській мовах / Т. А. Панасенко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : Збірник наукових праць. – № 11. – Одеса : «Астропринт», 2010. – С. 121-127.
184. Панасенко Т. А. Комунікативні якості мови українських загадок / Т. А. Панасенко // Семантика мови і тексту : Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 2. – Івано-Франківськ : Видавець І. Я. Третяк, 2009. – 426 с. – С. 247-249.
185. Панасенко Т. А. Кроскультурні зв'язки загадок різних народів / Т. А. Панасенко // Наукові записки. – Випуск 81 (3). – (Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 4 ч.). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2009. – 403 с. – С. 381-385.
186. Панасенко Т. А. Семантико-етимологічне значення загадки / Т. А. Панасенко // Записки з українського мовознавства : Збірник наукових праць. – Вип. 18. – Одеса : «Астропринт», 2009. – С. 214-220.
187. Панасенко Т. А. Синтаксична структура загадки в українській та англійській мовах / Т. А. Панасенко // Лінгвістичні дослідження : Збірник наукових праць. – [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2007. – Вип. 23. – С. 148-154.
188. Панасенко Т. А. Структура загадки / Т. А. Панасенко // *Současná ukrajinistika : Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník vědeckých článků*. – [гол. ред. проф. Джозеф Андерш]. – Ч. 1. – Вип. 4. – Оломоуц, 2008. – С. 267-271.
189. Панасенко Т. А. Термін «загадка»: зміст поняття / Т. А. Панасенко // Теоретична і дидактична філологія : Збірник наукових праць / Спецвипуск 2. – К. : Міленіум, 2008. – 302 с. – С. 56-61.
190. Панасенко Т. А. Українська політична загадка: семантичний аспект / Т. А. Панасенко, С. В. Форманова // *Současná ukrajinistika : Problémy jazyka,*

- literatury a kultury. Sborník vědeckých článků. – [гол. ред. проф. Джозеф Андерш]. – Вип. 1. – Оломоуц, 2010. – С. 347-351.
191. Панасенко Т. А. Языковая картина мира в загадках / Т. А. Панасенко // Науковий вісник південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : Збірник наукових праць. – № 10. – Одеса : «Астропринт», 2010. – С. 60-70.
192. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору. – М. : Наука, ГРВЛ, 1975. – С. 247-274.
193. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии / Г. Л. Пермяков ; [сост., и вступит. ст. Г. Л. Капчица]. – М. : Наука, ГРВЛ, 1988. – 236 с.
194. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (заметки по общей теории клише) / Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1970. – 240 с.
195. Пермяков Г. Л. Предисловие к «Паремиологическому сборнику» / Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1978. – С. 2–10.
196. Поляков Ю. М. Загадки в стихах : Книга для чтения на англ. языке в младших классах средней школы / Ю. М. Поляков. – М. : Просвещение, 1981. – 48 с.
197. Пономарів О. Д. Культура слова : Мовностилістичні поради : [навч. посібник] / О. Д. Пономарів. – [3-тє вид., стереотипне]. – К. : Либідь, 2008. – 240 с.
198. Попов П. М. Загадки / П. М. Попов // Українська народна поетична творчість. – К. : Державне уч.-педагогічне в-во «Радянська школа», 1958. – Т. 1. – С. 313-331.
199. Поршнева В. Ф. О начале человеческой истории (проблема палеопсихологии) / В. Ф. Поршнева. – М. : Издательство Мысль, 1974. – 640 с.
200. Потебня А. А. Объяснение малорусских и сродных народных песен : в 2 т. / А. А. Потебня. – Т. 2. – К., 1887. – 809 с.

201. Пословицы. Поговорки. Загадки / [сост., авт. предисл. и коммент. А. Н. Мартынова, В. В. Митрофанова]. – М. : Современник, 1986. – 512 с.
202. Преображенский А. Этимологический словарь русского языка / А. Преображенский. – М., 1910. – Вып. 2. – 360 с.
203. Приступа Є. Загадка як засіб виховання / Є. Приступа // Народна творчість та етнографія. – № 2. – 1971. – С. 81-84.
204. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура [Электронный ресурс] / Philology.ru : Русский филологический портал. – Режим доступа : <http://www.philology.ru>
205. Русские народные загадки, пословицы, поговорки / [сост. Ю. Г. Круглов]. – М. : Просвещение, 1990. – 335 с. – (Б-ка словесника).
206. Русский народ : Пословицы, загадки, сказки / В. И. Даль, Д. Н. Садовников, А. Н. Афанасьев. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 384 с.
207. Русский язык : Энциклопедия / [гл. ред. Ф. П. Филин]. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 432 с.
208. Русское народное поэтическое творчество : Хрестоматия / [сост. Э. В. Померанцева, С. И. Минц]. – М., 1963. – 576 с.
209. Рыбникова М. А. Введение в стилистику / М. А. Рыбникова. – М. : Советский писатель, 1937. – 281, [1] с.
210. Рыбникова М. А. Загадки / М. А. Рыбникова. – М. ; Л. : Academia, 1932. – 488 с.
211. Рыбникова М. А. Загадка, ее жизнь и природа / М. А. Рыбникова // Русское народное поэтическое творчество : Хрестоматия по фольклористике / [сост. Ю. Л. Круглов]. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 76-185.
212. Садовников Д. Н. Загадки русского народа / Д. Н. Садовников // Сборник загадок, вопросов, притч и задач. – [сост. Д. Н. Садовников ; вступ. статья В. П. Аникина]. – М. : Издательство Московского университета, 1959. – 270 с.

213. Салимовский В. А. Функционально-стилистическая традиция изучения жанров речи / В. А. Салимовский // Жанры речи : Сб. научн. статей. – Саратов : Изд-во Гос. УНУ «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 61-75.
214. Салтовська Н. В. Поетика українських народних загадок : дис ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Н. В. Салтовська. – К., 2004. – 167 с.
215. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
216. Сборник загадок : пособие для учителя / [сост. М. Т. Карпенко]. – М. : Просвещение, 1988. – 80 с.
217. Селиванова Е. А. Когнитивные механизмы денотации украинской загадки / Е. А. Селиванова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – (Серия «Филология»). – Том 18 (57). – 2005. – № 2. – С. 356-360.
218. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Фитомоционцентр, 2002. – 336 с.
219. Селиванова О. О. Дискурс української загадки / О. О. Селиванова // Наукові записки Луганського національного педагогічного ун-ту. Структура представлення знань про світ, суспільство, людину : у пошуках нових змістів : Збірник наук. праць. – Луганськ, 2003. – Т. 2. – 115-132.
220. Селіванова О. О. Комунікативні стратегії і тактики в українських загадках / О. О. Селіванова // Вісник Черкаського університету. – (Серія Філологічні науки). – Черкаси, 2004. – Вип. 60. – С. 10–23.
221. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова // Підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
222. Селіванова О. О. Функционально-семиотическая природа украинской загадки / О. О. Селіванова // Лінгвістичні дослідження : Збірник наукових праць. – Харків : Вид-во ХНПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 91-96.
223. Сендерович С. Я. Морфология загадки / С. Я. Сендерович. – (Серия : Studia philologica). – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 359 с.

224. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э Сепир. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – 656 с.
225. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170-194.
226. Серль Дж. Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 195-234.
227. Серль Дж. Что такое речевой акт? / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 151-169.
228. Сибирцева В. Г. Образная система русской загадки и языковые средства ее выражения / В. Г. Сибирцева // Научные труды Второй Международной научно-практической конференции «Гуманизм и духовность в образовании». – Новгород, 2001. – С. 197-202.
229. Сибирцева В. Г. Отражение мировосприятия в загадках 30-90-х годов XX века / В. Г. Сибирцева // Проблемы языковой картины мира на современном этапе. – Новгород, 2002. – С. 82-85.
230. Сибирцева В. Г. Языковая картина мира в русской загадке : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01/ В. Г. Сибирцева. – Новгород, 2003. – 143 с.
231. Сивачук Н. Загадка як фольклорний жанр / Н. Сивачук // Рідна мова. – 2003. – № 4. – С. 25-28.
232. Сиротинина О. Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» / О. Б. Сиротинина // Жанры речи. – Саратов: Изд-во Государственного учебно-научного центра «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 27-31.
233. Скворцов Л. И. Теоретические основы культуры речи / Л. И. Скворцов. – М.: Наука, 1980. – 352 с.
234. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс] / Розум.org.ua : Швидкий доступ до знань. – Режим доступу: <http://rozum.org.ua/>
235. Словник української мови [Електронний ресурс] / Словник.net : Портал української мови та культури. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/>

236. Словник української мови : в 4-х томах / [упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко]. – НАН України. Ін-т української мови. – К. : Наукова думка, 1996. – Т.2. – 558 с.
237. Смоляр М. О. Миромоделирующая функция жанра загадки в фольклорном дискурсе [Электронный ресурс] / М. О. Смоляр. Томский государственный университет : Научная библиотека. – Режим доступа : <http://www.lib.tsu.ru/>
238. Сніховська І. Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Е. Сніховська. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
239. Соколов А. Н. Прагматические аспекты перевода метонимии в поэтических текстах (на материале переводов поэтических произведений А. С. Пушкина на английский язык) [Электронный ресурс]: автореф. дис. на получение степени канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое и типологическое языковедение» / А. Н. Соколов. – Тюмень : Изд-во Тюменского государственного ун-та, 2004. – 28 с. – Режим доступа : <http://www.tmnlib.ru>
240. Соколов Ю. М. Русский фольклор : [учебник для вузов] / Ю. М. Соколов. – М., 1938. – 559 с.
241. Соколовская Ж. П. «Картина мира» : системность, моделирование и лексическая семантика / Ж. П. Соколовская. – Кн. 4. – Ялта, 1999. – 173 с.
242. Соловьева-Ойунская С. П. Якутские народные загадки / С. П. Соловьева-Ойунская. – Спб. : Наука, 1992. – 110 с.
243. Сосюр Ф. Труды по языкознанию : курс общей лингвистики / Ф. Сосюр. – М., 1977. – 274 с.
244. Сперанский М. Н. Тайнопись в юго-славянских и русских памятниках письма / М. Н. Сперанский // Энциклопедия славянской филологии. – Вып. 4. – Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1929. – 165 с.

245. Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР. – (Сер. лит. и яз.). – Т. 40. – № 4. – М., 1981. – С. 325-332.
246. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття : (на матеріалі засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – [2-ге вид., переробл]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
247. Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения / И. П. Сусов // Калинин : КГУ, 1980. – 120 с.
248. Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин : КГУ, 1984. – С. 3-12.
249. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
250. Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. – [пер. с англ.]. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
251. Тарланов З. К. Сравнительный синтаксис жанров русского фольклора / З. К. Тарланов. – Петрозаводск : Изд-во Петрозаводского ун-та, 1981. – 104 с.
252. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 173-203.
253. Тысяча загадок / [уклад. Л. Вознюк]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 144 с.
254. Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов / [отв. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Издательский центр «Азбуковник», 2007. – 1175 с.
255. Толстой Н. И. Язык словесность культура самосознание / Н. И. Толстой // Избранные труды : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Наука, 1998. – С. 239-256.
256. Топоров В. Н. Из наблюдений над загадкой / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Загадка как текст. – Т. 1. – М. : Издательство Индрик, 1994. – 270с. – С. 43–62.

257. Топоров В. Н. К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки) / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Загадка как текст. – Вып. 2. – М., 1999. – С. 54-69.
258. Триста загадок на английском языке для школьников / [сост. Т. А. Соловьёва]. – М., 1963. – 48 с.
259. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
260. Українська дитяча література: [навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів] / [укладачі Л. М. Кіліченко, П. Я. Лещенко, І. М. Проценко]. – К. : Вища школа, 1979. – 335с.
261. Українські народні загадки / [упорядкування та вступне слово М. Шестопада]. – К. : Видавництво академії наук української РСР, 1963. – 399 с.
262. Українські прислів'я, приказки, загадки / [упор. К. І. Приходченко]. – Донецьк, 2002. – 320 с.
263. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Л. Уорф // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – Ч. II. – М., 1960. – С. 255-285.
264. Усі крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки / [укладач Н. В. Курганова]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 320 с.
265. Ушинський К. Д. Поради батькам і наставникам при викладанні рідної мови за підручником «Родное слово» / К. Д. Ушинський // Твори : в 6 т. – Т.2. – [відп. за укр. вид. Г.С.Костюк, С. Х. Чавдаров]. – К. : Радянська школа, 1954. – С. 389-448.
266. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы речевых жанров // Вопросы языкознания. – 1997. – С. 67-89.
267. Филиппов В. С. Коммуникативная природа загадки: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / В. С. Филиппов. – Орел, 2000. – 137 с.
268. Фирбас Я. Функции вопроса в процессе коммуникации / Я. Фирбас // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 57-60.

269. Форманова С. В. Поняття «мовної картини світу» в сучасній українській літературній мові / С. В. Форманова // Збірник наукових праць «Мова і культура» Фонду гуманітарного розвитку «Collegium» // Культурологічний компонент мови. – Т.2. – Вып. 3. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2001. – С. 182-186.
270. Форманова С. В. Текст как объект лингвистического исследования / С. В. Форманова // Збірник наукових праць «Мова і культура» Фонду гуманітарного розвитку "Collegium" // Філософія мови і культури. Культурологічний компонент. – Т.1. – Вып. 2. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2000. – С.182-186.
271. Форманова С. В. Формування національно-мовної картини світу формами та засобами вираження етикету (на матеріалі української та англійської мов) / С. В. Форманова, Н. М. Кислицина. – Друкований науковий журнал «Культура народів Причорномор'я», 2004 (апрель). – 48. – Т.1. – С. 122-124.
272. Форманова С. В. Характеристика загадки в українській і англійській мовах / С. В. Форманова, Т. А. Панасенко // Східнослов'янська філологія : збірник наукових праць. – (Серія : Мовознавство). – Вып.10. – Горлівка : Видавництво ГДПШМ, 2006. – С. 168-172.
273. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. – М. : Высшая школа, 1989. – 159 с.
274. Франко І. Я. Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних / І. Я. Франко // Твори : в 50-ти томах. – Т. 26. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1980. – С. 332-346.
275. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг . – [подготовка текста, справочно-научный аппарат, предварение, послесловие Н. В. Брагинской]. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
276. Хабермас Ю. Комунікативна ідея і дискурс / Ю. Хабермас // Першоджерела комунікативної філософії. – К. : Либідь, 1996. – С.84-91.

277. Хайдеггер М. Время картины мира [Электронный ресурс] / М. Хайдеггер. – Philosophy.ru : Философский портал. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru>
278. Хейзинга Й. Homo Ludens (Человек играющий). В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга ; [пер. с нидерландского ; под общей ред. Г. И. Тавризян]– М. : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. – 464 с.
279. Хмелюк М. Н. Украинская народная загадка : Особенности генезиса художественной и функциональной специфики жанра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / М. Н. Хмелюк. – Минск, 1985. – 19 с.
280. Хроленко А. Т. Ассоциативные ряды в народной лирике / А. Т. Хроленко // Русский фольклор. – Т. 21 : Поэтика русского фольклора. – Л., 1981. – С. 3-12.
281. Худяков И. А. Великорусские сказки / И. А. Худяков // Объединенное издание. – Москва : Издание К. Солдатенкова и Н. Щепкина, 1864. – 158 с.
282. Чичеров В. И. Русское народное творчество / В. И. Чичеров. – М., 1959. – 522 с.
283. Шаховский В. И. Словообразовательная игра как вербальная упаковка социальных интеракций человека и общества [Электронный ресурс] / В. И. Шаховский // Vu.ru : Свободное пространство. – Режим доступа : <http://tverlingua.by.ru/>
284. Швачко С. О. Концепт загадок та їх омовлення [Электронный ресурс] / С. О. Швачко // Сучасні проблеми перекладу. – Режим доступа : <http://shvachko.blogspot.com>
285. Швед Г. Щось я тобі загадаю / Г. Швед // Соціалістична культура. – № 11. – 1990. – С. 3.
286. Шими́на М. А. Менталитет как социологическая категория / М. А. Шими́на // Социология и социальная работа : Вестник Нижегородского

- университета им. Н. И. Лобачевского. – (Серия : Социальные науки). – 2007. – №2 (7) – С. 112-117.
287. Шмаков С. А. Игры-шутки, игры-минутки / С. А. Шмаков. – М., 1993. – 121с.
288. Шмелева Т. В. Речевой жанр : опыт общепилологического осмысления / Т. В. Шмелева // Collegium. – 1995. - № 1/2. – 57-71.
289. Шмелева Т. В. Речеведение. Теоретические и прикладные аспекты / Т. В. Шмелева. – Новгород, 1996. – 20 с.
290. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997. – С. 88-98.
291. Этнолингвистический словарь «Славянские древности» : в 5 т. / [под ред. Н. И. Толстого]. – Т. 3. – М. : Международные отношения, 1995. – 689 с.
292. Языковая картина мира [Электронный ресурс] / Онлайн Энциклопедия Кругосвет. – Режим доступа : <http://www.krugosvet.ru>
293. Aarne A. Folklore Fellows Communications / A. Aarne. – Helsingfors : Suomalainen Tiedekatemia, 1920. – S. 26-29.
294. Albrecht E. Bestimmt die Sprache unser Weltbild? / E. Albrecht. – Berlin, 1974. – 184 s.
295. Animal riddles [Электронный ресурс] / Chateau MeddyBemps : Fun and Games. – Режим доступа : <http://www.meddybemps.com/>
296. Apel K.-O. Sprachpragmatik und Philosophie / K.-O. Apel. – Frankfurt. – М., 1976. – s. 174-272.
297. Attardo S. Irony as Relevant Inappropriateness / S. Attardo // Journal of Pragmatics. – 2000. – 32, 6. – P. 793-826.
298. Attardo S. Irony Markers and functions: Towards a Goal-Oriented Theory of Irony and Its Processing / S. Attardo // RASK. – 2000. – 12. – P. 3-20.
299. Bladé. Proverbs et devinettes populaires recueillis dans l'Armagnac et l'Agenais / Bladé. – Paris : Champion, 1880.
300. Devinette [Электронный ресурс] / La Blague Du Jour. – Режим доступа : <http://www.la-blague-du-jour.com/>

301. Devinettes [Электронный ресурс] / Le monde des petits et des. – Режим доступа : <http://www.monde-petits-grands.com/>
302. Devinettes [Электронный ресурс] / Le site des devinettes. – Режим доступа : <http://devinette.poook.net/>
303. Devinettes [Электронный ресурс] / ТАКА’RIRE : Tu aimes rire avec des devinettes. Режим доступа : <http://www.takatrouver.net/devinettes/>
304. Dictionnaire Français [Электронный ресурс] / Larousse . – Режим доступа : <http://www.larousse.fr/>
305. Dressler W. U. Einführung in die Textlinguistik / W. U. Dressler, R. De Beaugrande. – Tübingen ; Niemeyer, 1981. – 60 s.
306. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics ; [v. 3 ; ed. by P. Cole and J. L. Morgan]. – N. Y. : Academic Press, 1975. – p. 41-58.
307. Hain M. Rätsel / M. Hain. – Stuttgart : Carl Ernst, 1966. – 58 s.
308. Heidegger M. Holzwege / M. Heidegger. – Frankfurt, 1950. – S. 69-104.
309. Hornby A. S. Oxford student’s dictionary of current English / A. S. Hornby // With the assistance of Cristina RUSE. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 769 p.
310. Humboldt von W. Gesammelte Schriften / W. von Humboldt. – Berlin 1903-1936 (Nachdruck 1968. Zitiert als : GS).
311. Humboldt von W. Werke in fuenf Baenden / W. von Humboldt. – Darmstadt 1960-1981 (Zitiert als : WW).
312. Kurylowicz J. Esquisses linguistiques II / J. Kurylowicz // (Internatipnale Bibliothek für allgemeine Linguistik, hrsg. von E. Coseriu, Band 37). München, 1975. – 483 s.
313. Larousse. Dictionnaire des synonymes. – Paris, 2007. – 843 p.
314. Le petit Larousse (illustré). – Paris, 2001. – 1786 p.
315. Lespy. Proverbs du Briain, énigmes et contrs populaires / Lespy. – Maisonneuve, 1876. – P. 89-97.
316. Levinson St. Pragmatics / St. Levinson. – L. – N.Y., 1983.

317. Morris C. W. Writings on the general theory of signs / C. W. Morris. – the Hague, 1971.
318. Robert Micro. Dictionare du français primordial. – Le Robert. – Paris, 1985. – 1207 p.
319. Rolland E. Devinettes ou énigmes populaires de la France / E. Rolland. – Paris : F. Vieweg, Libraire-éditeur, 1877. – 178 p.
320. The Encyclopaedia of Language and Linguistics. R.E.Asher (ed.). vol. 6 – Oxford-NY-Seoul-Tokyo : Pergamon Press Ltd, 1994.
321. Wilkoń A. Gatunki pierwotne i wtórne w perspektywie historycznej i współczesnej // Gatunki mowy i ich ewolucja. – Katowice, 2000. – T. 1. – S. 92-109.

